

Відкритий міжнародний університет
розвитку людини „Україна”

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Кафедра правових та інформаційних технологій

*Збірник праць
регіонального круглого столу*

**ОСОБЛИВОСТІ
ПРАВОВИХ ВІДНОСИН
В УКРАЇНІ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ**

Регіональний круглий стіл:

„ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ”

11 грудня 2025 року

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Голова організаційного комітету:

Чайковський М.Є. – директор Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти України

Члени оргкомітету:

Олійник У.М. – завідувачка кафедри правових та інформаційних технологій Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», к.ю.н., доц.

Кожушко О.О. – доцентка кафедри правових та інформаційних технологій Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», к.ю.н., доц.

Добровіцька О.О. – доцентка кафедри правових та інформаційних технологій Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», к.пед.н., доц.

Козакевич О.М. – доцентка кафедри правових та інформаційних технологій Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», доктор філософії з права.

Курняк Л.М. – доцентка кафедри правових та інформаційних технологій Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», к.філос.н., доц.

Лучко Ю.І. – доцентка кафедри правових та інформаційних технологій Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», к.пед.н.

Мозолюк-Боднар Л.М. – доцентка кафедри правових та інформаційних технологій Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», к.ю.н., доц.

Орехов В.В. – доцент кафедри правових та інформаційних технологій Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», к.філ.наук.

Галко О.М. – старший викладач кафедри правових та інформаційних технологій Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна».

ЗМІСТ

Бурдим С. В.	ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ СПІВРОБІТНИКІВ ПОЛІЦІЇ ПІСЛЯ ПЕРЕЖИТИХ БОЙОВИХ ДІЙ.....	5
Буряк Т. С., Черновська Л. В.	ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ: РОЛЬ ТЕМПЕРАМЕНТУ.....	7
Ванда О. С.	МЕТОДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	10
Галко О. М.	АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ МОБІНГУ ЯК НЕГАТИВНОМУ ЯВИЩУ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН.....	13
Дерезюк В. Л.	ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ОСНОВ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	15
Завадський В. А.	ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ПОДРУЗЖЯ ЯК ОСНОВА ГАРМОНІЙНИХ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	17
Кожушко С. В., Кожушко О. О.	ІНСТИТУТ МЕДІАЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	20
Козакевич О. М., Бондар Д. М.	ТОКІЙСЬКИЙ ПРОЦЕС У ВИМІРІ КОНЦЕПЦІЇ TRANSITIONAL JUSTICE.....	22
Кравцова В. Р., Козакевич О. М.	ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВІНЧАННЯ ФЕЙКІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТРАТЕГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ....	23
Козакевич О. М., Марчук Д. М.	МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ: ВІД МІЖГАЛУЗЕВОГО ІНСТИТУТУ ДО АВТОНОМНОЇ ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	25
Кондієнко В. Ю.	ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ.....	27
Кондратюк С. М.	ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ ОСОБИСТОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ КРИЗИ.....	30
Корабльова О. О.	КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ VS. КОНФОРМІЗМ: ПРАВО НА СУМНІВ ЯК ЗАПОРУКА СВОБОДИ ВОЛІ ТА АВТЕНТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	32
Малінковська О. В.	ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ.....	35
Манько О. А.	ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ НАСИЛЬСТВА В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	38
Мозолюк- Боднар Л. М.	ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ.....	41

Мозолюк О. М.	МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	43
Нарожня Н. О.	ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З СІМЕЙ У СЖО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	45
Олійник У. М.	ВІДНОВЛЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ НА ЗВІЛЬНЕНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	48
Орехов В. В.	ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПОТРЕБ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	51
Охман О. В.	КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	53
Панішева Т. Г.	ОСНОВНІ РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ПІДЛІТКІВ.....	56
Парубок А. В.	ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	59
Петреченко С. А.	ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ПІДХОДІВ ДО ОСВІТИ ВАЖКОПОРАНЕНИХ КОМБАТАНТІВ.....	61
Печенєвська О. В.	НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	64
Поліщук Д. В.	РОЗВИТОК КОГНІТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	67
Савінова М. П., Бугайова А. С.	СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ЯК РЕСУРС ВІДБУДОВИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ КРАЇНИ.....	69
Тимошук О. І., Макогончук І. В., Кеменяш А. А.	ПІДТРИМКА ОСВІТНІХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ОСІБ, ЩО ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ, ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГУМАННОГО ТА БЕЗПЕЧНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ВІЙНИ	72
Федорчук О. В.	ЗМІНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ У ЗВ'ЯЗКУ З ВВЕДЕННЯМ ВОЄННОГО СТАНУ.....	75
Чипенко В. В.	ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ЖІНОК У ЛАВАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	77

БУРДИМ Сергій Володимирович
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
ОП «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія»
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
науковий керівник – к. пед. н, доц. ОСТРОВСЬКА Наталія Олександрівна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ СПІВРОБІТНИКІВ ПОЛІЦІЇ ПІСЛЯ ПЕРЕЖИТИХ БОЙОВИХ ДІЙ

Анотація: У тезах проаналізовано сучасні теоретичні підходи до соціально-психологічної реабілітації співробітників поліції після участі в бойових діях. Обґрунтовано важливість мультидисциплінарного підходу до підтримки працівників, що мають бойовий досвід, з акцентом на адаптивні, ресурсно-орієнтовані методи.

Ключові слова: поліція, бойовий досвід, ПТСР, реабілітація, адаптація, ветеран.

Збройна агресія російської федерації проти України спричинила активне залучення співробітників Національної поліції до виконання завдань у зонах бойових дій. Такий професійний досвід відбувається в умовах значного психоемоційного навантаження та потребує комплексної соціально-психологічної реабілітації. Зважаючи на підвищений ризик посттравматичних розладів, зростає потреба у впровадженні ефективних підходів до відновлення психосоціального функціонування працівників поліції.

Теоретичні засади соціально-психологічної реабілітації розкрито у працях В. Алещенка, О. Гульбс і О. Кобець, А. Мельника, Б. Кокошка та О. Сафіна. Автори аналізують як психологічні механізми подолання травматичних переживань, так і практичні моделі реабілітації осіб із бойовим досвідом. Однак проблема систематизації підходів у контексті діяльності поліцейських потребує подальшого наукового уточнення.

Поняття соціально-психологічної реабілітації трактується як міждисциплінарний феномен, що охоплює психологічну, соціальну та професійну складові (див. Рис. 1). В. Алещенко розглядає реабілітацію як організований процес відновлення психоемоційного стану, соціальної активності та професійного функціонування осіб із бойовим досвідом [1].

Рис. 1. Складові соціально-педагогічної реабілітації

Поєднання психологічної допомоги з інструментами соціальної роботи для створення умов внутрішньої стабілізації є надзвичайно важливою умовою в рамках реабілітаційних практик. О. Гульбс і О. Кобець акцентують на наступних складових процесу реабілітації, підкреслюючи значущість індивідуального підходу, безпеки та сталості соціального оточення:

- когнітивній (стосується осмислення досвіду, переоцінки життєвих установок, подолання деструктивних переконань, які могли сформуватися під впливом бойових подій. Вона спрямована на відновлення здатності раціонально аналізувати події, приймати зважені рішення, а також формувати нові стратегії мислення, орієнтовані на безпечне цивільне середовище);

- емоційній (включає стабілізацію психоемоційного стану, зниження рівня тривожності, подолання почуття провини, агресії, емоційного вигорання. Особливу роль відіграє формування навичок емоційної регуляції, що дозволяють особі усвідомлювати й конструктивно виражати свої переживання);

- поведінковій (передбачає трансформацію дезадаптивних моделей реагування, зокрема уникнення, замикання у собі або агресивності, та поступове формування нових, соціально прийнятних способів поведінки. Вона також включає активізацію участі у конструктивній діяльності, що має значення для повернення до звичного ритму життя);

- соціально-ролевій (пов'язана з відновленням здатності особи функціонувати у системі міжособистісних стосунків і соціальних ролей – зокрема, сімейних, професійних та громадянських. Цей елемент особливо важливий у випадку поліцейських, для яких повернення до чітко структурованого службового середовища вимагає здатності налагоджувати ефективну командну взаємодію та нести відповідальність) [2].

На думку дослідників, ефективність процесу реабілітації значною мірою залежить від рівня персоналізації допомоги, відчуття соціальної підтримки, безпеки та стабільності оточення, у якому перебуває реабілітант. Збереження та відновлення цих факторів формує підґрунтя для поступової ресоціалізації та повернення до активного життя [2].

Особливої наукової уваги потребує аналіз наслідків, які залишає досвід участі в бойових діях на психоемоційному та особистісному рівнях працівників поліції.

Зокрема, А. Мельник зазначає, що внаслідок впливу бойового стресу у представників силових структур часто формуються стійкі посттравматичні симптоми, характерні для посттравматичного стресового розладу (ПТСР). До таких симптомів (див. Табл. 1) належать підвищена тривожність, дратівливість, імпульсивність, агресивні реакції, порушення сну, депресивні стани, а також повторювані нав'язливі спогади про травматичні події [3].

Таблиця 1

Узагальнення посттравматичних симптомів

Категорія симптомів	Прояви
Емоційні	- Підвищена тривожність - Агресивні реакції - Депресивні стани
Поведінкові	- Імпульсивність - Дратівливість
Фізіологічні	- Порушення сну
Когнітивні	- Нав'язливі спогади про травматичні події

Ці прояви суттєво знижують адаптивні можливості особистості, перешкоджають налагодженню соціальних зв'язків і негативно впливають на професійну ефективність. Особливістю поліцейського середовища є те, що зовнішня нормативність поведінки, вимога до дисциплінованості та емоційної стриманості часто приховують наявність внутрішніх психологічних труднощів. У результаті посттравматичні симптоми залишаються непоміченими або недооціненими як самими працівниками, так і їхнім професійним оточенням, що значно ускладнює вчасне виявлення та надання психологічної допомоги.

У контексті посттравматичних змін важливим є також дослідження трансформацій, яких зазнає особистість поліцейського після повернення із зони бойових дій. Як зазначають Б. Кокошко та О. Сафін, бойовий досвід може стати тригером для виникнення глибоких особистісних змін, серед яких спостерігається зниження емоційної чутливості, втрата здатності до емпатії, прагнення до ізоляції, звуження емоційного діапазону реакцій.

Працівники можуть уникати соціальних контактів, проявляти байдужість до міжособистісної взаємодії, демонструвати емоційну відстороненість. Такі зміни часто є адаптивною відповіддю на перенавантаження нервової системи, проте в умовах поліцейської служби вони значно ускладнюють виконання функцій, пов'язаних з гуманітарними аспектами діяльності, зокрема, із захистом прав людини, налагодженням комунікації з населенням та командною взаємодією [4].

Висновки. Соціально-психологічна реабілітація співробітників поліції, які брали участь у бойових діях, потребує системного підходу та врахування низки критичних чинників. Її ефективність визначається не лише якістю окремих психотерапевтичних втручань, а й загальною логікою організації реабілітаційної підтримки, що має враховувати індивідуальні особливості особистості, специфіку професійної діяльності поліцейських, а також контекст бойового досвіду.

Комплексний міждисциплінарний підхід – ключова умова побудови результативних моделей реабілітації. Такий підхід дозволяє інтегрувати до реабілітаційного процесу не лише традиційні методи психологічної допомоги (психотерапію, консультування, соціальний супровід), а й інноваційні практики, які активізують внутрішній ресурс працівників.

Успішна соціально-психологічна реабілітація сприяє зниженню ризиків професійної деформації, емоційного вигорання, тривожних та депресивних розладів, водночас підвищує рівень емоційної саморегуляції, мотивації та готовності до виконання службових завдань. Таким чином, реабілітація має не лише гуманітарну цінність, але й виконує стратегічну функцію підтримки професійної спроможності Національної поліції в умовах тривалих викликів, пов'язаних із війною. Її результативність напряду впливає на безпеку суспільства та довіру громадян до правоохоронної системи.

Список використаних джерел та літератури

1. Алещенко В. Соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій. *Психологічний журнал*. 2022. № 8. С. 6–16.
2. Гульбс О., Кобець О. Соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій. *Психологічний журнал*. 2021. № 7. С. 100-106.
3. Мельник А. Особливості психологічної реабілітації військовослужбовців, які перебували в умовах бойових дій. *Psychological Prospects Journal*. 2016. № 28. С. 176-185.
4. Кокошко Б., Сафін О. Психологічна реабілітація ветеранів: подолання деформацій особистісного та професійного характеру. *Universum*. 2024. № 14. С. 402-408.

БУРЯК Таїсія Сергіївна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності 053 «Психологія»

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ЧЕРНОВСЬКА Лілія Володимирівна

доцент кафедри психології

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

доктор психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

ПІДЛІТКІВ: РОЛЬ ТЕМПЕРАМЕНТУ

Анотація. У статті розглянуто психологічні особливості професійного самовизначення підлітків з урахуванням індивідуальних типів темпераменту. На основі емпіричного дослідження встановлено взаємозв'язок між темпераментом та професійними інтересами підлітків, що підтверджує значущість врахування темпераменту у профорієнтаційній роботі.

Ключові слова: професійне самовизначення, темперамент, підлітки, екстраверсія, інтроверсія, професійні інтереси.

Професійне самовизначення-один із найважливіших процесів у підлітковому віці, оскільки він визначає майбутню траєкторію розвитку особистості, її місце в суспільстві та можливості реалізації власного потенціалу. У сучасних умовах ринку праці та динамічних соціально-економічних змін питання вибору професії стає дедалі складнішим. Підліток стикається з необхідністю зробити усвідомлений вибір, спираючись на власні здібності, інтереси та особистісні характеристики. Одним із ключових чинників, що впливають на цей процес, є темперамент. Темперамент визначає динамічні особливості психіки-швидкість реакцій, емоційну стійкість, рівень активності, сприйнятливості до стресу. Усі ці якості відображаються на схильностях до певних видів діяльності, а отже, безпосередньо впливають на формування професійних інтересів. Вивчення взаємозв'язку між темпераментом і професійними інтересами має як теоретичне, так і практичне значення. З одного боку, воно поглиблює уявлення про механізми професійного самовизначення. З іншого, дозволяє розробляти ефективні профорієнтаційні програми для школярів.

Професійне самовизначення підлітків є складним психологічним процесом, що включає формування інтересів, оцінку здібностей та узгодження особистісних характеристик з вимогами ринку праці. За визначенням Е. Клімова, професійне самовизначення-це процес вибору професії, який залежить від внутрішніх (інтереси, здібності, темперамент) та зовнішніх (соціальне середовище, освіта) факторів. У підлітковому віці (13-14 років) цей процес набуває особливої актуальності через кризу ідентичності, описану Е. Еріксоном, коли індивід шукає своє місце в суспільстві.

Темперамент, як вроджена основа психіки, відіграє ключову роль у формуванні професійних інтересів. Згідно з теорією Г. Айзенка, темперамент визначається двома вимірами: екстраверсія/інтроверсія та нейротизм/стабільність, що утворюють чотири типи: сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік. Екстраверти (сангвініки, холерики) тяжіють до соціально-орієнтованих професій, тоді як інтроверти (флегматики, меланхоліки)-до аналітичних та творчих. Дослідження Дж. Холланда (теорія професійних типів) підтверджують, що темперамент корелює з професійними інтересами: реалістичні типи (механіка, конструювання) притаманні стабільним інтровертам, а соціальні (педагогіка, медицина)-екстравертам.

В українській психологічній літературі (наприклад, роботи Л. Тарнавської) підкреслюється вплив соціальних умов на структуру темпераменту підлітків, що може модифікувати професійні схильності. Аналіз останніх досліджень (К. Пархомук, 2023) показує, що врахування темпераменту в профорієнтації підвищує ефективність вибору професії. Однак, бракує емпіричних даних про взаємозв'язок темпераменту з інтересами в українському контексті, що обумовлює необхідність нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження проведено на базі Дніпровської гімназії № 29 Дніпровської міської ради серед 60 учнів 9-го класу (вік 13–14 років, 30 хлопців та 30 дівчат). Вибірка сформована випадковим чином для забезпечення репрезентативності. Нами було використано наступні методики:

1. Опитувальник Г. Айзенка (скорочена версія для підлітків) для визначення типу темпераменту за шкалами екстраверсія/інтроверсія та нейротизм/стабільність.

2. Методика «Профіль» (модифікація «Карти інтересів» Є. Клімова) для оцінки професійних інтересів за 10 напрямками (фізика і математика, хімія і біологія тощо). Респонденти оцінювали інтерес за шкалою «+» (подобається), «-» (не подобається), «?» (сумніваються).

3. Психогеоетричний тест С. Діллінгера для оцінки особистісних рис через вибір геоетричних фігур (квадрат, трикутник, прямокутник, коло, зигзаг), що доповнює дані про темперамент.

Дані оброблено за допомогою описової статистики (відсоткові розподіли) та кореляційного аналізу для виявлення взаємозв'язків. Етичні норми дотримано: анонімність, добровільна участь.

Результати дослідження.

Один із методів, обраних для дослідження, був опитувальник Айзенка-для визначення типу темпераменту (екстраверсія/інтроверсія, нейротизм/стабільність).

Ця методика дає змогу визначити що, 35% підлітків характеризуються високою екстраверсією та емоційною стійкістю. Під час дослідження підлітки були активні, комунікабельні та оптимістичні. У 25% підлітків було виявлено високу екстраверсію, але підвищений нейротизм (енергійні, імпульсивні, схильні до лідерства). У 20% підлітків проявилася висока інтроверсія, емоційна стабільність (спокійні, врівноважені, послідовні. Висока інтроверсія, підвищений нейротизм чутливі, тривожні, схильні до творчості)-20% підлітків.

Найпоширеніший тип-сангвінік, що відповідає віковим особливостям підлітків, які прагнуть соціальної активності. Рівномірний розподіл між іншими типами свідчить про різноманітність темпераментів у групі.

За методикою «Профіль» (модифікована «Карта інтересів») кожен тип особистості може формувати професійні уподобання, оскільки кожен з типів характеризується унікальним набором інтересів і рис, що визначають, які види діяльності чи професії суттєво приваблюють і надихають індивіда.

У ході дослідження встановлено, що 21 % підлітків виявили інтерес до професій, пов'язаних із допомогою людям (лікар, учитель, медсестра); 18 % підлітків звернули увагу на творчі професії (писемник, дизайнер, актор); 12 % підлітків проявили зацікавленість у політичних і історичних питаннях (історик, журналіст) та схильність до активних професій (спортсмен, військовий); 9 % підлітків виявили інтерес до природничих наук (географ, еколог)-це відображає вікову потребу в соціальній взаємодії та самовираженні.

Лише 7 % підлітків проявили схильність до біологічних досліджень (біолог, ветеринар) і зацікавленість у точних науках (математик, фізик); 5 % підлітків виявили зацікавленість у роботі з технікою (електронік, програміст); 3 % підлітків звернули увагу на конструювання (інженер, механік) і проявили схильність до економіки та організації (підприємець, економіст)-підлітки проявляють менший інтерес до точних і технічних наук так як, це може бути пов'язане із їхньою складністю.

Згідно з результатами «Психометричного тесту (Сьюзен Дилінгер)», визначили, що дана вибірка підлітків перебуває у трансформаційному періоді, у пошуках власної ідентичності, напрямку діяльності та свого життєвого призначення.

Для визначення особистісних рис підлітків було здійснене емпіричне дослідження, дані якого показали, що 32% підлітків обрали коло (комунікабельність, емпатія, орієнтація на гармонію); 25% опитуваних обрали трикутник (лідерство, амбітність, орієнтація на досягнення); 20% обрали зигзаг (креативність, нестандартне мислення); 14% вибрали квадрат (організованість, стабільність, аналітичність); 9% опитуваних підлітків обрали прямокутник (нестабільність, пошук себе, відкритість до змін).

Аналіз взаємозв'язків показав, що темперамент значною мірою визначає професійні інтереси. Сангвініки та холерики (екстраверти) частіше обирають соціальні та активні професії (педагогіка, медицина, спорт), що корелює з фігурами «коло» та «трикутник» (комунікабельність, лідерство). Інтроверти (флегматики, меланхоліки) схилиються до аналітичних та творчих напрямків (географія, біологія, мистецтво), узгоджуючись з «квадратом» та «зигзагом» (стабільність, креативність).

Нейротизм посилює творчі схильності (меланхоліки-література), тоді як стабільність сприяє структурованим професіям (флегматики-точні науки). Ці закономірності узгоджуються з теоріями Айзенка та Холланда, але вказують на вікові особливості: інтереси підлітків нестабільні, з акцентом на соціальну взаємодію. Практичні рекомендації: розробка індивідуальних профорієнтаційних програм з урахуванням темпераменту (групові проекти для

екстравертів, самостійні завдання для інтровертів); проведення майстер-класів для менш популярних сфер (техніка, підприємництво).

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що темперамент є важливим чинником професійного самовизначення підлітків. Він визначає спрямованість інтересів, впливає на схильність до певних видів діяльності й формує стиль поведінки. Екстраверти тяжіють до соціальних і активних професій, інтроверти-до аналітичних і творчих, нейротизм корелює з креативністю й лідерством, а стабільність-зі структурованими професіями.

Таким чином, дослідження дозволило довести основну тезу: темперамент є вагомим чинником, який визначає професійні інтереси та самовизначення підлітків. Результати можуть бути використані у профорієнтаційній роботі шкільних психологів, зокрема для створення індивідуалізованих програм: групові активності для екстравертів, аналітичні завдання для інтровертів, підтримка креативних здібностей у меланхоліків, розвиток лідерських якостей у холериків.

Список використаних джерел та літератури

1. Айзенк Г. Ю. Структура особистості. Київ : Основи, 1999.
2. Тарнавська Л. П. Структура темпераменту підлітків: вплив соціальних умов. 2010.
3. Лебедєв А. В. Вплив темпераменту на формування професійної культури. 2019.
4. Holland J. Theory of Vocational Types. Journal of Counseling Psychology, 1959.
5. Особливості прояву характеру і темпераменту в підлітковому віці. 2020.

ВАНДА Ольга Сергіївна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»

ОП «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія»

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

науковий керівник – к. пед. н, доц. СЬОМКІНА Інна Сергіївна

МЕТОДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Анотація: Дослідження присвячене актуальній проблемі методології патріотичного виховання молоді в умовах децентралізації та підвищених вимог до національної стійкості. Основний матеріал зосереджено на детальному розгляді інноваційних, практико-орієнтованих методів, серед яких пріоритетну роль відіграють проєктна діяльність та соціальне волонтерство. Ці методи дозволяють інтегрувати молодь у вирішення реальних проблем громади, що безпосередньо формує громадянську суб'єктність і усвідомлений діяльнісний патріотизм.

Ключові слова: патріотичне виховання, територіальна громада, суб'єктно-діяльнісний підхід, інноваційні методи, волонтерство, громадянська суб'єктність.

Сучасний етап розбудови української державності, що характеризується процесами децентралізації та необхідністю зміцнення національної єдності й стійкості, висуває підвищені вимоги до системи патріотичного виховання молоді. Хоча теоретичні засади патріотичного виховання в цілому розроблені, залишається критично невирішеною проблема ефективності та актуальності методів їх реалізації на локальному рівні, у межах діяльності територіальних громад.

Проблема полягає у домінуванні застарілих, формалізованих та переважно інформаційно-просвітницьких методів, які не забезпечують формування діяльнісного, усвідомленого патріотизму та громадянської суб'єктності молоді. Зокрема, недостатньо розроблено та імплементовано комплекс інноваційних, інтерактивних та практико-

орієнтованих методів, які б відповідали специфіці місцевого середовища (культурній спадщині, економічним потребам, безпековим викликам) та потребам самої молоді. Існує нагальна потреба у методологічному оновленні арсеналу виховних засобів.

Ключовим трендом, відображеним у працях В. Кременя, В. Андрущенко, І. Беха, є відмова від ідеологізованого та формального патріотизму на користь діяльнісного (практико-орієнтованого). Дослідники (наприклад, О. Вишневський, О. Киричук) активно обґрунтовують необхідність формування громадянської суб'єктності молоді, де патріотизм розглядається як активна відповідальність і здатність до соціальних дій.

У цьому контексті особливого значення набувають дослідження Н. Протасової та Л. Штепи щодо ролі волонтерства і проєктної діяльності як механізмів соціалізації та реалізації патріотичного потенціалу. Вони підкреслюють, що лише участь у вирішенні реальних проблем громади перетворює знання на переконання [1; 5].

Важливий пласт досліджень присвячений саме діяльності територіальної громади як ключового інституту виховання. І. Жданова та І. Совгіра акцентують увагу на необхідності створення інтегрованого соціокультурного простору, де патріотичне виховання здійснюється не лише освітніми закладами, а й усіма соціальними інститутами (органи місцевого самоврядування, громадські організації, культурні центри). Особливо виділяються роботи, що аналізують досвід впровадження місцевих програм національно-патріотичного виховання та оцінюють їхню ефективність через призму локальних індикаторів [2; 4].

Значна частина останніх публікацій, зокрема дисертаційних досліджень та статей у фахових виданнях, зосереджена на інноваційних методах патріотичного виховання. Поряд із традиційними (бесіди, екскурсії) активно аналізуються проєктні, гейміфіковані, медіа- та комунікаційні методи. Роботи С. Гончаренка та В. Пакуліна розглядають застосування ІКТ та соціальних мереж як інструментів формування медіаграмотності та критичного мислення, що є невід'ємною складовою сучасного патріотизму. Особливо вивчається застосування методу кейсів та соціального інжинірингу для відпрацювання молодіжних ініціатив у сфері безпеки та екології територіальної громади [3; 5].

У світлі останніх подій, значна кількість досліджень (О. Дубасенюк, В. Неділько) перейшла до аналізу військово-патріотичного та безпекового виховання. Вивчається досвід територіальної оборони та громадянського спротиву, а також роль громади у підготовці молоді до захисту Вітчизни. Це зумовило необхідність інтеграції елементів домедичної підготовки, вивчення основ національної безпеки та формування психологічної стійкості безпосередньо через програми територіальної громади [1; 5].

Незважаючи на значний науковий доробок, залишається недостатньо розробленою інтегрована теоретико-методологічна модель патріотичного виховання, яка б синтезувала суб'єктний підхід, інноваційні методи та локальний ресурс теориторіальної громади. Існує прогалина у чіткому обґрунтуванні критеріїв та індикаторів ефективності цих методів саме у контексті децентралізованих структур, що ускладнює об'єктивну оцінку результатів діяльності громад. Це визначає актуальність і наукову новизну дослідження, яке має на меті заповнити цю методологічну прогалину.

Ефективність патріотичного виховання в умовах територіальної громади безпосередньо залежить від зміни методологічної парадигми: від трансляції знань до формування активної громадянської позиції. Основою цієї трансформації є суб'єктно-діяльнісний підхід, згідно з яким молодий громадянин не просто отримує інформацію про патріотизм, а бере участь у практичній діяльності, що має реальну цінність для територіальної громади. Це вимагає від органів місцевого самоврядування та освітніх інституцій не лише організації заходів, а й створення партнерського середовища, де ініціативи молоді стають рушійною силою розвитку. Патріотизм, таким чином, перестає бути абстрактною категорією і перетворюється на конкретну соціальну дію.

Інтеграція інноваційних методів через проєктну діяльність є ключовим методом, що забезпечує реалізацію діяльнісного підходу, є проєктна діяльність. Методи повинні виступати координаторами соціальних проєктів, у яких молодь не лише виконує завдання, а й самостійно їх формулює, пропонує шляхи вирішення та оцінює результати. Це може бути розробка

туристичних маршрутів локальної спадщини, екологічні ініціативи або волонтерські хаби допомоги ветеранам та внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Проектний метод інтегрує інші важливі методи: метод кейсів (аналіз проблем громади), діалогові методи (публічні обговорення) та медіа-комунікаційний метод (просування результатів проекту). Застосування такого інструментарію дозволяє розвивати у молоді критичне мислення, навички командної роботи та відповідальність за колективний результат.

Волонтерська та соціально-орієнтована діяльність є найбільш потужним практичним методом патріотичного виховання, оскільки вона прямо пов'язана з готовністю особисто вкладати ресурси (час, зусилля) у добробут громади та держави. У діяльності територіальних громад волонтерство має бути інституалізоване через створення Молодіжних волонтерських центрів або співпрацю з потужними громадськими організаціями. Спектр волонтерської роботи у територіальній громаді широкий: від військово-патріотичного волонтерства (допомога ЗСУ та ТрО) до культурного (відновлення пам'яток, організація локальних свят) та соціального (менторство, допомога вразливим групам). Саме через волонтерство патріотизм набуває якості громадянської дії та емпатії.

Для формування національно-патріотичної ідентичності критично важливим є використання методу локальної історії та меморіалізації. Діяльність територіальних громад має бути спрямована на перетворення музеїв, пам'яток та історичних місць з об'єктів пасивного споглядання на інтерактивні освітні платформи. Це включає організацію квестів, історичних реконструкцій, цифрових архівів та створення подкастів про видатних діячів громади. Цей метод дозволяє молоді відчувати безперервний зв'язок поколінь, усвідомити внесок своєї малої батьківщини у національну історію та сформувані почуття гордості за своє коріння, що є фундаментом патріотизму.

Успішна реалізація вищезазначених методів вимагає чітких координаційних та оціночних механізмів у рамках територіальних громад. Координація повинна здійснюватися через міжсекторальне партнерство. Ефективність патріотичного виховання слід оцінювати не за кількістю проведених заходів, а за індикаторами соціальної активності молоді: рівнем участі у волонтерстві, кількістю запропонованих та реалізованих молодіжних проектів, а також динамікою рівня довіри до інститутів громади. Тільки така комплексна, діяльнісна та оцінювана система методів забезпечить сталий розвиток патріотичного виховання в діяльності територіальних громад.

Таким чином, успішна діяльність територіальних громад у сфері патріотичного виховання молоді повинна базуватися на методологічному оновленні – заміні пасивного споживання інформації на активну участь у розбудові та захисті громади, що є запорукою національної стійкості та сталого розвитку.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д. Патріотизм: від усвідомлення до дії. Педагогіка і психологія. 2017. № 1. С. 5–11.
2. Вишневський О. Теоретико-методологічні засади національно-патріотичного виховання в Україні. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2018. № 3. С. 50–55.
3. Жданова І. В., Совгіра І. В. Територіальна громада як соціокультурне середовище патріотичного виховання молоді. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2019. № 2 (65). С. 136–141.
4. Киричук О. Формування громадянської суб'єктності молоді в умовах децентралізації: управлінський аспект. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2020. № 2. С. 102–108.
5. Протасова Н. Г., Штепа Л. Г. Волонтерська діяльність як механізм реалізації патріотичного потенціалу молоді в умовах територіальних громад. Молодь і ринок. 2021. № 5 (191). С. 100–105.

ГАЛКО Олександр Михайлович
голова циклової комісії з менеджменту, викладач
Хмельницького фахового коледжу Університету «Україна»

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ МОБІНГУ ЯК НЕГАТИВНОМУ ЯВИЩУ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Останнім часом особливої актуальності набуває проблема протидії мобінгу, або ж усунення цькування на робочому місці. Це порівняно нещодавня правова конструкція, яка з'явилася в вітчизняному законодавстві у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» від 16.11.2022 року № 2759-IX, який набув чинності 11 грудня 2022 року.

Зокрема даним законом врегульоване питання щодо відповідальності за вчинення мобінгу завдяки внесенню змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення і його доповненню статтею 173-5 «Мобінг (цькування)».

Відповідно до нього, за мобінг встановлена відповідальність на громадян у вигляді «накладення штрафу на порушників у розмірі від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадських робіт на строк від двадцяти до тридцяти годин і на фізичних осіб - підприємців, які використовують найману працю, посадових осіб – від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадських робіт на строк від тридцяти до сорока годин» [1; 2].

Даному питанню почали приділяти увагу в контексті євроінтеграційних процесів України, адже Директивою Європейського Союзу ще від 27.10.2000 № 2000/78/ЄС прямо передбачена рівність суб'єктів в трудовій галузі та зайнятості, і передбачено, що «поведінка з ціллю створення ворожої, а також такої що принижує гідність людини, обстановки є фактично переслідуванням працівника, що рівнозначно дискримінації трудових прав» [3].

Хоча чинне законодавство України питанню рівності в трудових відносинах також приділяло немало уваги. Взяти хоча б ту ж саму статтю 2-1 Кодексу законів про працю України, яка визначає, що «трудові права громадян України є рівними і що забороняється будь-яка дискримінація в трудовій галузі, як і порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або ж непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі [4].

Аналізуючи поміж тим судову практику можна однозначно стверджувати, що мобінг, як прояв насильства над працівниками на місці роботи все ж таки знаходить свої прояви, проте довести в судовому порядку факт вчинення мобінгу є доволі важким заняттям зокрема і через певні правові прогалини.

Взяти хоча б саме визначення мобінгу, що до цих пір не врегульоване в чинному законодавстві. Є бачення ряду науковців під мобінгом розуміти «діяння суб'єктів трудових відносин, що виражаються у психологічному, фізичному, або ж економічному насильстві, у тому числі, із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно працівника підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, що працюють за трудовим договором з фізичними особами або такою особою стосовно інших учасників трудових відносин з метою приниження їх людської гідності за певними ознаками, створення стосовно них напруженої, ворожої, образливої атмосфери та примушування учасника трудових відносин до зміни місця роботи». Таке ж поняття мобінгу пропонується закріпити в КУпАП та Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

В останньому з перелічених законів (стаття 5) передбачено однією з форм дискримінації таке явище, як утиск. Відповідно до його п. 7 ст. 1, «утиск – це небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої

або зневажливої атмосфери» [5]. Як витікає з самого бачення цього терміну, поняття «мобінг» за своїм обсягом є дещо вужчим, чим утиск.

Так, якщо розуміти мобінг, як форму вчинення саме фізичного насильства, то він фактично буде тотожним завданню тілесних ушкоджень, що формує склад кримінального злочину. Зокрема, ту ж особу за завдання фізичної шкоди на робочому місці може бути притягнуто до певної адміністративної відповідальності, а за такі ж злочинні дії поза межами місця роботи – до кримінальної. Тобто, встановлюючи тим самим певний ряд форм можливої поведінки однієї особи стосовно іншої, які можна було б характеризувати, як мобінг, довести факт його скоєння у і тим паче припинити його прояви буде куди важче. Мобінг не завжди характеризується дискримінаційним ставленням одного працівника до іншого, інколи це відбувається шляхом психологічного насильства.

Отже, мобінг не варто розуміти лише як певну форму дискримінації. Дискримінація проявляється у неоднаковому ставленні до певної особи або певної групи осіб, обмеженні свобод чи прав в залежності від расової чи етнічної приналежності, кольору шкіри, релігійних переконань, фізичних чи психологічних особливостей [6, с. 287]. Але мобінг не супроводжуються як правило лише дискримінаційним ставленням одного працівника (як правило керівника) до іншого працівника, а отже ці терміни не варто вважати тотожними. В переважній більшості мобінг все ж таки вчиняється у вигляді приниження гідності, честі працівника, себто шляхом вчинення психологічного насильства.

Обов'язковими елементами мобінгу безумовно є суб'єкт його вчинення та мета. Суб'єкт – це та особа (зазвичай керівник), яка своїми діями вчиняє тиск на об'єкт, яким є працівник, а мета мобінгу – це той бажаний для суб'єкта результат, задля досягнення якого вчиняється тиск на об'єкт (прикладом такої мети є бажання вивільнити робоче місце (посаду) для іншого працівника, отримання певних матеріальних благ, кар'єрне просування, тощо) [7, с. 317].

Що ж до удосконалення правового регулювання цих процесів, то окрім уже анонсованої потреби в правовій визначеності поняття «мобінгу», слід також забезпечити реальні та дієві шляхи унеможливлення, або ж подолання такого ганебного явища у трудових відносинах. Зокрема задля цього 15 квітня 2025 року Верховною Радою України було прийнято Закон України № 4352-IX «Про внесення зміни до частини першої статті 16 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» щодо проведення перевірок з питань вчинення мобінгу (цькування)», який набрав чинності 2 липня цього ж року, а вводиться в дію з 1 жовтня 2025 року. Він передбачив розблокування позапланових перевірок за заявою працівника або профспілки для вивчення випадків мобінгу на роботі. Зокрема, відповідно до нього «у період дії воєнного стану уповноважений суб'єкт – Державна служба України з питань праці за поданою заявою працівника або профспілки може здійснювати позапланові заходи державного нагляду (контролю) за додержанням чинного законодавства про працю юридичними особами незалежно від форми власності, виду діяльності, господарювання та фізичними особами, які використовують найману працю, а також з питань виявлення неоформлених трудових відносин, вчинення мобінгу (цькування) та законності припинення трудових договорів» [8].

Отож, протидія такому вельми негативному явищу в трудових відносинах, як мобінг повинна бути чітко та безальтернативно врегульована в вітчизняному правовому полі, а будь-які питання, що можуть виникати в процесі застосування відповідних правових норм щодо викорінення таких ганебних та недопустимих в сучасному громадянському суспільстві явищ, повинні вирішуватися комплексно та враховуючи соціальні реалії, права, свободи і цінності європейської спільноти.

Список використаних джерел та літератури

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року № 8073-X. *Відомості Верховної Ради*. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122.
2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню): Закон України від 01 грудня 2022 року № 2806-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 1. Ст. 107.

3. Директива № 2000/78/ЄС Ради ЄС щодо встановлення загальної системи рівного відношення у сфері зайнятості та професійної діяльності від 27.11.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a65.
4. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 05.12.2025).
5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06 вересня 2012 року № 5207-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 76. Ст. 65.
6. Чередніченко Н. А. Мобінг і булінг у трудовому процесі. *Право і безпека*. 2012. №5. 285–288 с.
7. Щетініна Л.В., Рудакова С.Г., Дробинська К.О. Мобінг: сутність та інституційні засади захисту працівників. *Проблеми економіки*. 2018. № 1. С. 315–320.
8. Про внесення зміни до частини першої статті 16 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» щодо проведення перевірок з питань вчинення мобінгу (цькування) : Закон України від 15 квітня 2025 року № 4352-IX. *Офіційний вісник України*. 2025. № 59. Ст. 59

ДЕРЕЗІЮК Владислава Леонідівна
здобувачка освіти ВСП «ХТЕФК ДТЕУ»
Науковий керівник – АТАМАНЧУК Олександр Іванович

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ОСНОВ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація: У статті розглядаються особливості забезпечення конституційно-правових основ діяльності територіальних громад в умовах воєнного стану. Проаналізовано зміни правового статусу органів місцевого самоврядування, особливості взаємодії з державними органами та військовими адміністраціями, а також вплив воєнного стану на реалізацію прав і свобод громадян.

Ключові слова: Конституція України, конституційні права, територіальна громада, воєнний стан.

Постановка проблеми: В умовах воєнного стану виникає потреба у забезпеченні ефективного функціонування територіальних громад, гарантуванні їх конституційних прав та підтриманні балансу між централізованою державною владою та місцевим самоврядуванням. Особливу актуальність набувають питання взаємодії органів місцевого самоврядування з військовими адміністраціями та дотримання прав жителів територіальних громад.

Дослідження таких авторів, як Н. Лепіш, Я. Павлович-Сенета, Т. Тарасенко, І. Пирога, М. Пирога, демонструють важливість консолідації зусиль органів місцевого самоврядування та державної влади для ефективного забезпечення прав громадян у кризових умовах. Акцент робиться на децентралізації, місцевій демократії та правових механізмах захисту населення під час воєнного стану.

Ефективне функціонування територіальних громад можливе лише за певних передумов і умов, які в сукупності становлять основу місцевого самоврядування. Тобто під основами адміністративно-територіальної реформи початої в 2014 році розуміємо об'єктивно створені в суспільстві можливості та умови, сукупність яких утворила основу, на якій будується вся система розвитку місцевого самоврядування, в тому числі територіальні громади, як базова ланка такої системи. Основи розвитку місцевого самоврядування в територіальних громадах покликані забезпечити самостійність населення в управлінні місцевими справами, незалежність від органів державної влади та невтручання цих органів у справи громади, з

метою створення умов для ефективного вирішення проблем, що виникають, на місцевому рівні. В процесі впровадження та реалізації адміністративної-територіальної реформи, актуалізується питання зміни правового статусу органів місцевого самоврядування, розширення правових засад їх діяльності, а також конституційних прав щодо здійснення публічного управління для забезпечення надання соціально-необхідних послуг жителям даної громади та створення комфортних умов проживання. Згідно приписів Конституції України здійснення організації публічної влади як на носія суверенітету в Україні покладено на народ. Тому саме народ делегує та здійснює владу через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Також народ вправі змінювати конституційний лад в Україні, і це право не може бути узурпованим державою, її органами або посадовими особами [1, с. 54].

Так, відповідно до ст. 132 Конституції України, територіальний устрій ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади. Крім того, децентралізація сприяє політичній автономії, оскільки місцеві рішення територіальних громад не залежать від рішень, що приймаються у центрі. Децентралізація сприяє побудові взаємовідносин між різними гілками влади, та формує баланс у відносинах між центром і регіонами. Незважаючи на нестабільність і слабке економічне зростання, регіональна політика впливає на соціально-економічне становище населення. Завдяки територіальній консолідації на території держави об'єднуються сили, які здійснюють державотворчі процеси та реалізують державну політику, особливо це актуалізується в період воєнного стану [2, с. 31].

Головною особливістю реформи децентралізації є новий підхід до розподілу та реалізації владних та інших управлінських функцій, що передбачає відхід від ієрархічної системи управління та організації влади, високий ступінь самостійності низки суб'єктів при скороченні обсягу контролю та нагляду за їх діяльністю. Відповідно до децентралізованої моделі організації влади вищий орган влади не може втручатися в діяльність нижчого органу, здійснювати по відношенню до нього адміністративну діяльність, видавати накази чи розпорядження [3, с. 130].

Межі самоврядування органів, які виконують завдання згідно з принципами децентралізації державного управління, визначаються контрольними заходами. При цьому спостереження та контроль здійснюються лише у випадках та порядку, встановлених законом. Воєнний стан, запроваджений в Україні починаючи з 24 лютого 2022 року, значно посилив розвиток місцевої демократії як ланки між децентралізацією та євроінтеграцією. Саме місцева демократія та своєчасна децентралізація допомогли Україні на початку війни продемонструвати реальний прогрес у політичному розвитку та взаємопідтримку з сусідніми європейськими країнами. Якщо до війни невирішені проблеми між розподілом повноважень виконавчої влади та місцевого самоврядування були важливою інституційною перешкодою на шляху євроінтеграції місцевої влади, то воєнний стан об'єднав зусилля всіх органів державної влади навколо головної мети – захист суверенітету та територіальної цілісності України, забезпечення їх економічної та інформаційної безпеки. У місцевостях, де введено воєнний стан, з метою забезпечення дії Конституції і законів України встановлення та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, громадської безпеки і порядку спільно з органами військової адміністрації, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, Президент України може створювати тимчасові державні органи – військові адміністрації. Військові адміністрації населених пунктів утворюються в одному або кількох населених пунктах (сілах, селищах, містах), у яких сільські, селищні, міські ради та/або їх виконавчі органи не здійснюють повноважень, покладених на них Конституцією та законами України, у тому числі як внаслідок фактичного саморозпуску або самоусунення від виконання своїх повноважень або фактичного невиконання чи припинення своїх повноважень відповідно до закону. Проте чіткого розмежування повноважень між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування в рамках державного управління на період воєнного стану немає. Для комплексного вирішення соціально-економічних і військових завдань у нових реаліях потрібне чітке переформатування організаційно-функціональних механізмів реалізації державного управління на рівні територіальних громад. Тому сучасний рівень

розвитку українського суспільства особливо в період військових дій на території України характеризується тим, що відбуваються процеси «переоцінки цінностей», їх трансформації в нові політичні та економічні умови, формування нових моральних ідеалів, які мають відповідати ступеню розвитку суспільства. Водночас у суспільстві відбувається послаблення моральних норм і засад, дедалі більше нехтуються етичні норми, традиційні морально-духовні цінності людини, громадянина та жителя відповідної територіальної громади, сформовані протягом тривалого часу. Саме ці чинники суспільного розвитку ставлять на порядок денний необхідність захисту сучасною державою моральних цінностей населення, своєї ідентичності та національної приналежності, що має не лише теоретичне, а й практичне політико-правове значення для розвитку територіальних громад та держави в цілому.

Отже, для кожного жителя територіальної громади у цей трагічний час надзвичайно важливою є внутрішня консолідація, надійна підтримка органів місцевого самоврядування, державної влади, національних і міжнародних правозахисних організацій. Конституційні гарантії та правові механізми мають особливе значення для забезпечення всього комплексу основних прав людини, громадянина та жителя територіальної громади. Введення воєнного стану в Україні, безумовно, значно ускладнює гарантування державою прав територіальних громад за умов об'єктивної необхідності їх часткового обмеження. Зрештою, таке обмеження супроводжується законодавчим звуженням змісту та обсягу прав і свобод територіальних громад та факторами, що унеможливають або утруднюють їх реалізацію.

Список використаних джерел та літератури

1. Лепіш Н. Я., Павлович-Сенета Я. П. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. Львів, 2022. № 1. С. 54.
2. Тарасенко Т. М. Організаційно-правові засади діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану: можливості та обмеження. *Вісник Національного гірничого університету*. Дніпро, 2022. № 3. С. 31.
3. Пирога І. С., Пирога М. І. Конституційні основи місцевого самоврядування в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. Ужгород, 2024. № 2(38). С.130.

ЗАВАДСЬКИЙ Володимир Антонович

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 «Психологія»

Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ПОДРУЖЖЯ ЯК ОСНОВА ГАРМОНІЙНИХ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. У тезах розглядаються взаємовідносини подружжя як основа гармонійних сімейних стосунків під час війни. Військові сім'ї часто стикаються з поверненням партнера із зони бойових дій, де пережитий стрес і травми зумовлюють зміну поведінки та способу комунікації, що, в свою чергу, може вплинути на сімейний клімат і збільшити кількість конфліктів.

Ключові слова: подружжя, сім'я, стосунки.

Проблема конфліктної взаємодії в сім'ях, особливо в умовах військових дій, є надзвичайно актуальною для сучасної психології, оскільки війна як екстремальна ситуація несе загрозу для психологічного благополуччя людини та цілісності сім'ї. війна як

надзвичайна, травмуюча ситуація, що загрожує життю людини, порушує її відчуття безпеки на різних рівнях функціонування.

О. Ващенко наголошує, що війна – це невимовне випробування для кожної людини і для кожної родини. В Україні, де повномасштабна російська агресія триває вже понад три роки, саме **подружні взаємини стають фундаментом психологічної стабільності, життєстійкості та збереження сімейної цілісності**. Роль шлюбу як базового соціального інституту у період воєнного стресу підкреслюють численні українські науковці, зокрема, демографи, психологи та соціологи [1].

Якість сімейного життя подружжя є важливою умовою створення стабільного та сприятливого середовища для розвитку дитини. Подружня сумісність – це не лише схожість інтересів або темпераментів, а насамперед здатність до ефективного спілкування, емоційної підтримки, конструктивного розв'язання конфліктів і прийняття відповідальності за спільне життя та виховання дітей.

Високий рівень сумісності між подружжям створює емоційно здоровий мікроклімат у сім'ї, в якому дитина відчуває себе захищеною, впевненою, прийнятою. Така атмосфера сприяє гармонійному формуванню особистості, зокрема розвитку емоційної стабільності, довіри до інших, впевненості у власних силах. Подружжя, яке вміє чути одне одного, взаємодіяти на основі поваги та співпраці, демонструє дитині приклад позитивної моделі стосунків, яку вона згодом може відтворювати у власному житті.

Натомість низький рівень сумісності, часті конфлікти, відсутність взаєморозуміння та підтримки між батьками створюють психологічну напруженість у родині, яка негативно впливає на дитину. Вона може стати емоційно нестійкою, тривожною, схильною до поведінкових проблем, конфліктності або, навпаки, надмірної замкнутості. Часто діти намагаються брати на себе відповідальність за напруження між батьками, що призводить до почуття провини, страхів і навіть психосоматичних проявів.

Важливо також, що рівень подружньої сумісності прямо впливає на єдність виховних позицій у сім'ї. Якщо батьки не мають узгодженого підходу до виховання, дитина отримує суперечливі сигнали: одні дозволи – від одного з батьків, інші заборони – від іншого. Це призводить до дезорієнтації, маніпулятивної поведінки або втрати довіри до дорослих.

Таким чином, сумісність подружжя є не лише умовою щасливого сімейного життя, а й основою ефективного батьківства. Саме вона забезпечує емоційну стабільність, узгодженість виховних впливів та психологічну захищеність дитини. Тому підтримка здорових партнерських стосунків між батьками є важливою умовою повноцінного особистісного розвитку дитини в родинному середовищі.

Взаємовідносини подружжя є фундаментом, на якому будується вся структура сімейного життя. Саме вони визначають емоційний мікроклімат у родині, впливають на характер взаємодії між членами сім'ї, на стиль виховання дітей та на загальну психологічну атмосферу, в якій розвивається особистість дитини. Гармонійні подружні стосунки є умовою стабільності родини, яка виконує як емоційну, так і виховну функції.

Якість подружніх взаємин формується на основі емоційної зрілості, вміння конструктивно вирішувати конфлікти, взаємної поваги, довіри, відповідальності й психологічної сумісності. Коли між подружжям існує підтримка, відкритість у спілкуванні, готовність до співпраці, сім'я функціонує як єдина система, здатна ефективно адаптуватися до життєвих викликів і сприяти гармонійному розвитку всіх її членів. У такому контексті дитина відчуває емоційну безпеку, вчиться здоровим формам комунікації, спостерігає конструктивні способи вирішення проблем, що позитивно впливає на формування її соціальних навичок та емоційного інтелекту.

Натомість деструктивні форми подружньої взаємодії – конфліктність, емоційне відчуження, домінування одного з партнерів або відсутність підтримки – створюють психологічно напружене середовище. Діти, які зростають у таких умовах, часто демонструють ознаки емоційної нестабільності, труднощі у соціальній адаптації, проблеми у поведінці, низьку самооцінку. Особливо травматичним для дитини є ситуації прихованого або відкритого конфлікту між батьками, які не розв'язуються, а накопичуються, породжуючи в родині атмосферу тривожності, страху, невизначеності.

Крім того, взаємовідносини подружжя прямо впливають на ефективність виховного процесу. Єдність або розбіжність у виховних позиціях батька й матері формує у дитини уявлення про межі дозволеного, справедливості, послідовності у діях дорослих. Якщо подружжя діє узгоджено, демонструючи єдині підходи до виховання, це сприяє формуванню в дитини чіткої системи цінностей і норм. Водночас суперечності між батьками щодо виховних стратегій можуть призводити до дезорієнтації дитини, формування маніпулятивної поведінки або відчуженості.

Таким чином, взаємовідносини подружжя становлять системоутворювальний компонент сімейного життя. Вони є не лише особистісною взаємодією двох дорослих, а й важливим чинником формування психологічного середовища, у якому зростає дитина. Гармонійні подружні стосунки забезпечують основу для стабільності сім'ї та сприяють здоровому розвитку особистості дитини, водночас як деструктивні – є джерелом емоційних та поведінкових порушень. Отже, підтримка позитивних, довірливих і збалансованих стосунків між подружжям є стратегічно важливою умовою формування повноцінної особистості молодшого школяра.

С. Слюсар та інші дослідники звертають увагу на ризики, які може створити війна для сімейної рівноваги: зниження шлюбної та репродуктивної активності, зростання кількості сімейних конфліктів, збільшення випадків домашнього насильства, психологічна травматизація дітей та батьків [2].

Важливо підкреслити, що міцні подружні стосунки виконують захисну функцію: вони допомагають сім'ї пережити зовнішні потрясіння, зберегти емоційну стійкість членів родини та створюють сприятливе середовище для розвитку дітей

Таким чином, лише в сім'ях, де спостерігається збіг темпераментів, характерів, інтелекту, функціонально-рольових очікувань та ціннісно-орієнтаційної єдності, а також особистісна і соціальна зрілість подружжя, можна говорити про подружню сумісність і стабільні шлюбно-сімейні відносини. Поняття подружньої сумісності, в свою чергу, пов'язане з задоволеністю шлюбом і його стабільністю. Якість сімейних стосунків визначається наявністю гармонії, яка дозволяє членам сім'ї задовольняти свої основні потреби в приналежності, любові та продовженні роду.

Війна ставить перед сім'ями України надзвичайно складні виклики, але саме міцні подружні стосунки виступають основою гармонійної родини та джерелом життєвої сили. Комунікація, взаємне розуміння, підтримка та спільне вирішення проблем стають не просто бажаними, а необхідними елементами виживання й підтримки як окремих людей, так і суспільства в цілому. Українські науковці підкреслюють, що здорові подружні взаємини — це активний процес взаємної роботи, особливо важливий в екстремальних умовах війни, і потребують постійної уваги, турботи та відповідальності з обох сторін.

Список використаних джерел та літератури

1. Ващенко О. С. *Соціально-психологічні чинники подружніх конфліктів в умовах війни* Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування», 28 (57). 2024, С. 27-43.
2. Слюсар Л. *Rezylientsnist sim'i v umovakh dovhotryvaloї viiny v Ukraini. Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*, 2 (60), 2025. С. 3–19. <https://doi.org/10.15407/dse2025.02.003>

КОЖУШКО Серафима Вадимівна

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»

Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»

КОЖУШКО Олена Олегівна

доцент кафедри правових та інформаційних технологій
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»,
кандидат юридичних наук, доцент

ІНСТИТУТ МЕДІАЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Анотація. У статті досліджено розвиток медіації та спроби її законодавчого врегулювання. Проаналізовано потенціал медіації в адміністративному судочинстві у період війни.

Ключові слова: медіація, воєнний стан, Кодекс адміністративного судочинства України.

Постановка проблеми. У умовах воєнного стану правосвідомість громадян зазнає суттєвих трансформацій під впливом психологічних, соціальних та правових чинників, що нерідко призводить до її деформації. Таке викривлення правових уявлень становить загрозу для активного застосування медіації в судочинстві та залишається низьким, особливо в адміністративній сфері. Тому актуальним завданням є розроблення комплексних механізмів їх подолання з метою поширення застосування медіації в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження підкреслюють, що воєнний стан істотно впливає на правосвідомість громадян, спричиняючи як загострення правового нігілізму, так і зниження довіри до інституцій. У наукових публікаціях зазначається, що психологічна напруга, обмеження прав і загальні умови небезпеки створюють передумови для деформації уявлень про справедливість та законність. Загалом наукова думка сходиться на тому, що застосування медіації залишається низьким, особливо в адміністративно-правових відносинах.

Проблематику трансформації правосвідомості, її природи та вплив на правову систему розглядали такі сучасні вчені, як О. Кацьора, Л. Васечко, В. Локтіонова та ін. Вони акцентують увагу на тому, що в умовах воєнних викликів змінюється не лише правова поведінка громадян, але й уявлення про роль держави, межі її втручання та обов'язковість правових норм. Їхні напрацювання формують наукову основу для розуміння сучасної динаміки застосування медіації та розроблення шляхів її зміцнення.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на активний розвиток медіації та спроби її законодавчого врегулювання в Україні з початку 2000-х років під впливом європейського досвіду, рівень її сприйняття та застосування залишався низьким через недостатню правову культуру населення, новизну інституту, небажання сторін до компромісу, специфіку національного правосуддя, організаційні та кадрові труднощі, складні політико-економічні умови, обмежену міжнародну співпрацю, відсутність належного фінансування та недостатню підтримку з боку держави [1].

Впровадження медіації в адміністративно-правових спорах є важливим елементом європейських підходів до альтернативного вирішення спорів, що відображено в Рекомендації (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи від 05.09.2001 р. Незважаючи на це, в Україні потенціал медіації в адміністративному судочинстві використовується недостатньо, хоча Кодекс адміністративного судочинства України створює сприятливі умови для примирення сторін. Вагомим кроком у розвитку цього інституту стало прийняття у першому читанні Проекту Закону України «Про медіацію» № 3504 у 2020 році та проведення в межах Проекту ЄС «Право-Justice» досліджень щодо можливостей застосування альтернативних способів вирішення адміністративних спорів [2].

Закон України «Про медіацію» 2021 року офіційно закріпив правові засади функціонування інституту медіації, визначивши поняття медіації та її ключові елементи, зокрема статус медіатора як спеціально підготовленої, нейтральної, незалежної й неупередженої особи, коло сторін медіації та правову природу договору про проведення медіації. Закон також установлює порядок проведення медіації з дотриманням вимог закону, договору, правил медіації та професійної етики медіатора, а також передбачає чіткий і вичерпний перелік підстав для її припинення, що забезпечує правову визначеність та належне застосування цього альтернативного способу врегулювання спорів [3].

Оскільки Кодекс адміністративного судочинства України не закріплює інститут медіації як складову судової практики та не містить відповідних відсилочних норм, доцільним видається впровадження медіації як елементу адміністративної діяльності судів. За згоди сторін формальне судове провадження може бути тимчасово зупинене для проведення процедури медіації, яку здійснює інший суддя або науковий співробітник суду в ролі медіатора. У разі успішного завершення медіації судове провадження припиняється шляхом укладення мирової угоди або іншої форми завершення спору (відмова від позову чи його визнання) відповідно до положень КАС України, що забезпечує ефективне позасудове врегулювання адміністративних спорів.

Впровадження судової медіації в адміністративних судах України як частини їх адміністративної діяльності не суперечить нормам Кодексу адміністративного судочинства України, оскільки КАСУ прямо передбачає можливість закриття провадження шляхом відмови від позову, визнання позовних вимог або примирення сторін на всіх стадіях адміністративного процесу відповідно до принципу диспозитивності (ст. 11 ч. 3 КАСУ).

Вимога розгляду адміністративної справи у розумний строк, визначена ч. 1 ст. 122 КАСУ, не перешкоджає проведенню процедури медіації, оскільки за взаємною згодою сторін провадження може бути тимчасово зупинене для примирення, а перебіг процесуальних строків на цей період переривається, що відповідає меті закону та інтересам учасників процесу.

Норми КАСУ, які встановлюють обмеження щодо прийняття відмови від позову, його визнання або умов примирення (ст.ст. 112, 113, 136, 193, 219), не унеможливають застосування судової медіації, оскільки суд у таких випадках здійснює лише контроль за очевидними порушеннями принципів верховенства права і законності, не проводячи повторної повної правової перевірки позову, що сприяє процесуальній економії та розвантаженню судів [4].

Висновки. Запровадження медіації в адміністративному судочинстві України відповідає європейським підходам до альтернативного вирішення спорів і є логічним етапом розвитку національної правової системи. Попри тривалий період становлення інституту медіації та обмежене його практичне застосування у минулі роки, прийняття Закону України «Про медіацію» у 2021 році заклало належні правові засади для її функціонування та визначило ключові елементи процедури. Аналіз норм Кодексу адміністративного судочинства України свідчить, що чинне процесуальне законодавство не створює перешкод для впровадження судової медіації як складової адміністративної діяльності судів. Принцип диспозитивності, закріплений у КАСУ, а також можливість закриття провадження шляхом примирення сторін, відмови від позову або визнання позовних вимог дозволяють інтегрувати медіацію на будь-якій стадії адміністративного процесу без порушення вимог щодо строків розгляду справ. Водночас дотримання принципів верховенства права і законності забезпечується через обмежений судовий контроль за результатами медіації, спрямований на виявлення лише очевидних порушень прав та інтересів. Такий підхід дозволяє поєднати ефективність судового розгляду, процесуальну економію та захист публічного інтересу, сприяючи розвантаженню адміністративних судів і підвищенню довіри до правосуддя.

Список використаних джерел та літератури

1. Кацьора О. Проблеми та стан розвитку медіації в Україні. Науково-теоретичний альманах Грані. 2021. Том 24(7-8). С. 21–25.

2. Медіація в адміністративних справах URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/611/cc9/61d/611cc961d4853230712969.pdf> (дата звернення: 01.12.2025)
3. Васечко Л.О., Локтіонова В.В., Літвяков Е.В. Медіація в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. URL: http://lsej.org.ua/9_2023/41.pdf (дата звернення: 01.12.2025)
4. Медіація в адміністративному судочинстві України URL: http://www.voas.gov.ua/upload/337_mediac2.pdf (дата звернення: 01.12.2025)

КОЗАКЕВИЧ Олеся Миколаївна

доцент кафедри правових та інформаційних технологій

Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»

доктор філософії в галузі права

БОНДАР Дар'я Михайлівна

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Право»

Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»

ТОКІЙСЬКИЙ ПРОЦЕС У ВИМІРІ КОНЦЕПЦІЇ TRANSITIONAL JUSTICE

Анотація. Токійський процес 1946–1948 рр. виступає важливим історичним прецедентом застосування принципів transitional justice у післявоєнних конфліктах. Аналіз міжнародно-правових механізмів судового переслідування воєнних злочинців Японії дозволяє оцінити ефективність та обмеження концепції transitional justice у практичній площині. Дослідження підкреслює значення Токійського процесу для сучасних моделей відновлення правопорядку та прав людини

Ключові слова: Токійський процес, transitional justice, воєнні злочини, міжнародне кримінальне право, Японія, перехідне правосуддя, транзитивна юстиція, пост конфліктне суспільство.

Вступ. Події Другої світової війни залишили глибокий слід у системі міжнародного права та розвитку концепцій transitional justice. Токійський процес, який відбувся у 1946–1948 рр., став першим масштабним судовим переслідуванням за воєнні злочини в Азії, визначивши нові стандарти міжнародного кримінального правосуддя та формалізувавши принципи індивідуальної відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права. Враховуючи сучасні дискусії щодо відновлення справедливості в постконфліктних суспільствах, дослідження досвіду Токійського процесу є надзвичайно актуальним.

Основна частина. Токійський процес був створений союзними державами на основі Закону № 1 про воєнні злочини, який визначав компетенцію Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу (International Military Tribunal for the Far East – IMTFE). До підсудних було включено 28 високопоставлених осіб: прем'єр-міністрів, генералів та цивільних чиновників, які ухвалювали стратегічні рішення під час війни та порушували міжнародні норми [1].

Цей процес засвідчив принцип, що державні лідери не можуть ухилитися від відповідальності за злочини, вчинені від імені держави, що стало ключовим прецедентом для формування сучасного міжнародного кримінального права [4]. Судові рішення Токійського процесу поклали початок формуванню механізмів accountability та deterrence у міжнародній правовій системі [2].

У контексті transitional justice Токійський процес проявився в декількох основних площинах:

Репресивна функція: забезпечення кримінальної відповідальності окремих осіб, покарання за злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності, формування системи запобігання подібним злочинам у майбутньому [3].

Відновлювальна функція: інтеграція демократичних принципів в післявоєнне японське суспільство, реформування політичних та правових інститутів, забезпечення прав людини та зміцнення правової культури [3].

Соціальна функція: вплив на моральні та культурні стандарти суспільства, формування усвідомлення відповідальності за воєнні дії, а також легітимізація змін у післявоєнному урядуванні [3].

Попри значущість процесу, він мав обмеження: вибірковість у визначенні підсудних, відсутність механізмів відшкодування потерпілим, політична мотивація деяких рішень суду. Це дозволяє критично оцінити його практичне застосування та врахувати уроки для сучасних конфліктів [3].

Досвід Токійського процесу демонструє, що ефективне відновлення правопорядку в постконфліктних суспільствах потребує комплексного підходу:

- поєднання кримінального переслідування та реформування державних інститутів;
- забезпечення прав жертв та підтримка процесів відновлення справедливості;
- легітимізація міжнародних стандартів та формування правової культури у суспільстві.

Висновки. Токійський процес є визначальним історичним прикладом застосування принципів transitional justice у міжнародному праві. Він поєднував кримінальну відповідальність із соціально-правовими реформами, демонструючи ефективність комплексного підходу до відновлення правопорядку. Досвід Токійського процесу залишається актуальним для сучасного міжнародного правосуддя, формування демократичних інституцій та забезпечення захисту прав людини в постконфліктних суспільствах.

Список використаних джерел та літератури

1. Bass G. J. Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals. Princeton University Press, 2020.
2. Bix A. Hirohito and the Making of Modern Japan. HarperCollins, 2021.
3. Pustorino P. Introduction to Transitional Justice. T.M.C. Asser Press, 2023.

КРАВЦОВА Вікторія Романівна

курсантка факультету правоохоронної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

КОЗАКЕВИЧ Олесь Миколаївна

старший викладач кафедри адміністративної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
доктор філософії в галузі права

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВІНЧАННЯ ФЕЙКІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТРАТЕГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. розглядається роль української дипломатії у протидії дезінформаційним кампаніям Російської Федерації в умовах гібридної війни. Проаналізовано механізми розвінчування фейків, діяльність державних органів у сфері інформаційної безпеки та міжнародні дипломатичні зусилля, спрямовані на захист інформаційного суверенітету

України. Наголошено на важливості доказової комунікації та міжнародної підтримки у формуванні стійкого інформаційного середовища.

Ключові слова: інформаційна безпека, гібридна війна, дезінформація, фейки, дипломатія, інформаційний суверенітет, міжнародна підтримка, пропаганда, Стратегія інформаційної безпеки.

Вступ. Події, які від 22 лютого 2022 року і по сьогоднішній день переживає кожен з українців, повністю змінили хід міжнародних відносин та докорінно вплинули на світовий правопорядок.

Війна в Україні - це не тільки виклик, а й реальна загроза для системи міжнародної безпеки та світового інформаційного простору. Наразі, можна погодитися з концепцією, що події, які відбуваються в Україні, це гібридна війна, яку світ ще не бачив. Адже Російська Федерація використовує не лише характерні для війни засоби, такі як зброя, танки чи артилерія, а й веде цілеспрямовану інформаційну війну, спрямовану на інформаційний простір не тільки для своїх громадян, а й для світової арени, для виправдання власних дій та дискредитації України.

Саме тому, актуалізуються питання яким чином протидіяти агресору в інформаційному просторі, та які стратегії та механізми використовувати.

Одним із таких засобів є розвінчування фейків, які агресор поширює для спотворення реальності та формування хибного сприйняття подій як всередині країни, так і для міжнародного співтовариства.

Основна частина. Російська Федерація для ведення воєнних дій на території України активно використовує дезінформаційну кампанію, пропаганду, перекручення історичних фактів. Крім того, було багато спроб висвітлення дій українських військових, так і українське населення загалом, як щось погане, для спроби розповсюдження недовіри до українського народу та органів влади, а також для виправдання своїх дій під час збройної агресії. Ці дії також направлені на підриг інформаційної безпеки в контексті національної безпеки України.

Органи державної влади та дипломатія здійснюють комплекс заходів для розвінчання агресорських фейків та протидії дезінформації.

В Стратегії інформаційної безпеки затвердженої Указом Президента України №685/2021 зазначено, що «Інформаційна політика Російської Федерації - загроза не лише для України, але й для інших демократичних держав» [1]. Головною метою української влади є забезпечити інформаційний суверенітет України, дотримуючись всіх міжнародних стандартів щодо забезпечення прав на приватність та достовірність інформації, також з дотримання медіакультури.

Рада національної безпеки і оборони України, Міністерство оборони України, Служба безпеки України та багато інших органів реалізують визначену мету та завдання Стратегії інформаційної безпеки. Одним із цих органів, які здійснюють розвінчання фейків не тільки в українському інформаційному просторі, але й на міжнародному - це українська дипломатія. Вони представляють державу у глобальному інформаційному просторі, їхнє завдання не тільки опублікування офіційних новин, але й спростування неправдивих повідомлень та пропагандистських наративів агресора.

Кожного дня читаючи новини, можна побачити колосальну роботу, зроблену українською дипломатією, що додатково підтверджує думку, що стратегія розвінчування фейків на міжнародному рівні це не просто слова, це дії, які допомагають не підкорятися російським ЗМІ.

Російська Федерація розвінчує дуже багато не правдивої інформації, фейків, пропаганди. Як приклад, про незаконну депортацію українських дітей на територію РФ. Російська влада стверджує про те, що дітей відправляють на лікування, чи що це не депортація, а евакуація для їхньої безпеки, або навіть те, що це Україна не забирає дітей назад, тому «велика руська держава» люб'язно робить це. Українська дипломатія робить все, щоб світове співтовариство дізнався правду. До прикладу, нещодавно українськи посли обговорювали можливості для посилення міжнародної підтримки в поверненні викрадених агресором

українських дітей. Приблизно 1500 дітей вдалося повернути, що і є прямим розвінчання фейків [2]. Також ще одним з прикладом є те, що перша леді України Олена Зеленська та Офіс Президента неодноразово робили заяви щодо спростування фейків щодо українських дітей. Офіс Президента активно працює в цьому напрямі. Нещодавно, Олена Зеленська зустрілась з Високою представницею Євросоюзу із закордонних справ і безпекової політики Касєю Каллас, де наголосила: «Ми вдячні, що Європа говорить з нами одним голосом, коли йдеться про захист дітей. Це допомагає не лише повертати тих, кого викрала Росія, а й захищати права всіх українських дітей» [3].

Офіс Президента разом з українськими дипломатами, здійснює багато брифінгів для парламентів, переговорів з урядами союзних держав, а також зустрічі з їхніми міністрами закордонних справ для обговорення посилення тиску на Кремль, впровадження ще більше санкцій.

Саме ця діяльність є доказом неспроможності російських фейків.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що стратегія української дипломатії у сфері інформаційної безпеки спрямована не лише на викриття рейкових наративів агресора, а й для поширення достовірної інформації на міжнародну арену. Вважаю, що українські дипломати здійснюють послідовну та стратегічно важливу роботу, яка зміцнює міжнародну підтримку України та захищає українське інформаційне середовище. Через співпрацю з міжнародними партнерами, крок за кроком досягається мета Стратегії інформаційної безпеки. Своїми діями Україна створює чітку доказову базу, яка позбавляє російські фейки підстав для сприйняття та довіри. Вважаю, що дипломатичний напрям є одним з ключових інструментів захисту національного інформаційного простору та утвердження правди як основного принципу світової безпеки.

Список використаних джерел та літератури

1. Указ президента України № 685/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 р. «Про Стратегію інформаційної безпеки». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>
2. Посли України обговорили можливості для посилення міжнародної підтримки в поверненні викрадених Росією українських дітей. URL: <https://www.president.gov.ua/news/posli-ukrayini-obgovorili-mozhливosti-dlya-posilennya-mizhna-99145>
3. Олена Зеленська і Кася Каллас обговорили підтримку українських дітей. URL : <https://www.president.gov.ua/news/olena-zelenska-i-kaya-kallas-obgovorili-pidtrimku-ukrayinski-100793>

КОЗАКЕВИЧ Олесь Миколаївна

доцент кафедри правових та інформаційних технологій
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»,

доктор філософії в галузі права

МАРЧУК Діана Миколаївна

здобувачка фахової передвищої освіти спеціальності «Право»
Хмельницького фахового коледжу Університету «Україна»

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ: ВІД МІЖГАЛУЗЕВОГО ІНСТИТУТУ ДО АВТОНОМНОЇ ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Анотація. Досліджено процес становлення міжнародного права прав людини як окремої галузі міжнародного права, виокремлено ключові етапи його інституціоналізації та нормативної автономізації. Проаналізовано механізми міжнародного контролю за дотриманням прав людини та їх вплив на внутрішньодержавні правопорядки.

Ключові слова: міжнародне право, права людини, автономізація, механізми захисту, міжнародні стандарти, імперативні норми.

Вступ. Міжнародне право прав людини є одним із найбільш динамічних напрямів розвитку сучасного міжнародного правопорядку. Його формування виходить за рамки традиційного міждержавного підходу, оскільки центральним суб'єктом правового регулювання стає індивід. Наукова доктрина дедалі частіше розглядає цей комплекс норм не як допоміжний інститут міжнародного права, а як окрему, внутрішньо структуровану галузь, що має власні принципи, предмет регулювання та механізми забезпечення [1; 2].

Основна частина. Становлення міжнародного права прав людини має міждисциплінарний характер, оскільки спирається на норми гуманітарного, трудового, кримінального міжнародного права, а також права біженців. Водночас поступове накопичення спеціалізованих договорів сприяло формуванню стабільного нормативного ядра галузі [3].

Одним із визначальних чинників автономізації є визнання міжнародної правосуб'єктності індивіда, який став не лише адресатом міжнародно-правових норм, а й носієм права на міжнародну скаргу та бенефіціаром механізмів захисту. Регіональні системи захисту прав людини (ЄСПЛ, міжамериканська, африканська) забезпечили сталість практики застосування норм та розвиток судового прецеденту, що вирівнює стандарти держав-членів [4].

Важливу роль у становленні галузі відіграє інституційний механізм контролю, який охоплює договірні органи ООН, універсальний періодичний огляд, спеціальні процедури та незалежні моніторингові комітети. Ці механізми забезпечують юридичний вплив на внутрішнє законодавство держав, що свідчить про поглиблення інтеграції міжнародних і національних правових систем.

Ознакою автономності міжнародного права прав людини є також його здатність формувати імперативні норми *jus cogens*, зокрема заборону катувань, рабства, расової дискримінації та геноциду. Такі норми не допускають відступу, що обмежує дискрецію держав і підтверджує самостійний характер галузі.

Сучасні тенденції розвитку демонструють подальшу спеціалізацію: формуються підгалузі – права жінок, права меншин, права осіб з інвалідністю, захист біженців. Незважаючи на фрагментацію, зберігається системність галузі завдяки єдності її принципів – поваги до гідності, універсальності та недискримінації.

Висновки. Міжнародне право прав людини об'єктивно набула ознак автономної галузі міжнародного права, що має власний предмет, принципи, систему джерел та розгалужені механізми захисту. Його вплив на внутрішньодержавні правопорядки зростає, що свідчить про посилення ролі індивіда та розвиток глобального правового простору, орієнтованого на захист людської гідності.

Список використаних джерел та літератури

1. Міжнародне публічне право: Підручник. 2-ге вид. / за ред. В.М. Репецького. К., 2012. 437 с.
2. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / За заг. ред. В. Теліпко. К.: Центр учбової літератури, 2010. 608 с.
3. Войціховський, А. В. Міжнародне право: підручник / А. В. Войціховський; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с
4. European Court of Human Rights. Case-law overview. Strasbourg, 2023.

КОНДІЄНКО Віталій Юрійович
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
ОП «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія»
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
науковий керівник – к. пед. н, доц. ОСТРОВСЬКА Наталія Олександрівна

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Анотація: У тезах здійснено теоретичний аналіз впливу воєнного стану на професійне вигорання працівників поліції. Визначено ключові чинники ризику та окреслено роль психологічної стійкості як захисного ресурсу в умовах підвищеного емоційного навантаження. Розглянуто міжнародний досвід профілактики вигорання в силових структурах як орієнтир для національних підходів.

Ключові слова: воєнний стан, професійне вигорання, працівники поліції, психологічна стійкість, життєстійкість, емоційне навантаження.

Воєнний стан в Україні трансформує умови діяльності правоохоронців, висуваючи до них підвищені як професійні, так і психологічні вимоги. У таких обставинах зростає ризик професійного вигорання, що порушує не лише функціонування окремих працівників, а й ефективність інституцій безпеки загалом. Аналіз факторів цього явища та шляхів протидії є стратегічно важливим для збереження стабільності суспільства.

Дослідження вітчизняних фахівців зосереджуються на таких аспектах проблеми:

- емоційна стійкість як прогностичний чинник вигорання [1];
- вплив професійного досвіду на формування вторинної травматизації [4];
- виклики в роботі службовців у прифронтових регіонах [4];
- значення життєстійкості як ресурсу адаптації [3];
- міжнародний досвід профілактики вигорання у силових структурах [4];
- зміна соціальних ролей правоохоронця в умовах воєнного стану [2].

Ці публікації формують базу для подальшого комплексного аналізу вигорання в умовах війни.

Однак, попри значну кількість досліджень, присвячених феномену професійного вигорання загалом, питання його специфіки в контексті воєнного стану, зокрема в контексті діяльності працівників поліції, залишається, на нашу думку, дослідженими фрагментарно.

Особливо актуальності набуває вивчення соціально-психологічних чинників, таких, як рівень соціальної підтримки, особливості внутрішньогрупової взаємодії, особистісні ресурси суб'єктів діяльності, соціальні установки щодо професії, мотиваційно-ціннісна сфера, тощо.

Діяльність поліцейських у період збройного конфлікту зазнає суттєвих трансформацій, виходячи за межі класичної парадигми охорони громадського порядку. У сучасних умовах поліцейські не лише відповідають за безпеку на вулицях чи реагують на правопорушення, але й активно залучаються до виконання низки нетипових функцій, що виходять за межі їхньої звичної професійної ролі. Йдеться, зокрема, про участь у гуманітарних місіях, психологічну підтримку постраждалих громадян, забезпечення евакуації, супровід внутрішньо переміщених осіб, а також про діяльність у прифронтових районах, де поліцейський часто стає єдиним представником державної влади.

За таких умов правоохоронці дедалі частіше виступають у ролі кризових комунікаторів, посередників у конфліктних ситуаціях, фасилітаторів та джерела моральної стабільності для населення. Відповідно, розширення функціонального поля професійної діяльності супроводжується значним посиленням психоемоційного навантаження. Поліцейські змушені швидко адаптуватися до мінливості навколишнього середовища, приймати рішення в умовах

невизначеності, працювати з людьми, які пережили травматичні події, що вимагає високого рівня стресостійкості та емоційної зрілості.

У результаті, ймовірно, формується стан хронічної психоемоційної напруги, який поступово виснажує внутрішні ресурси особистості. Це явище посилюється тим, що працівники поліції, з огляду на характер своєї служби, часто не мають змоги звернутися за психологічною допомогою або не вважають це прийнятним з професійної точки зору. Як наслідок, підвищується ризик розвитку посттравматичних розладів, емоційного вигорання, професійної деформації та зниження ефективності службової діяльності [2].

Одним з базових чинників вигорання є постійна невизначеність – відсутність чітких алгоритмів дій, мінливість обставин та дефіцит контролю [4]. За умов інформаційного тиску, ризику загибелі та емоційного виснаження навіть стійкі працівники потрапляють у групу ризику, вразливу до вигорання.

Дослідники зазначають, що у прифронтових районах вигорання часто пов'язане з вторинною травматизацією, коли поліцейські взаємодіють із травмованим населенням та фіксують наслідки руйнувань [4]. Це призводить до зниження емпатії та формування емоційного «відсторонення» як захисного механізму.

З іншого боку, важливу роль у підтримці професійної ефективності відіграють внутрішні ресурси, зокрема життестійкість. Вона, як зазначає В. Криволапчук, полягає у здатності діяти продуктивно попри ризики й тиск [3].

Емоційна стійкість, згідно з висновками Л. Березовської, виконує не лише підтримуючу, а й прогностичну функцію: її рівень свідчить про схильність до вигорання [1]. Важливо, що ці якості не є вродженими, вони формуються в процесі здобуття досвіду, навчання, психологічного супроводу.

Вивчення міжнародного досвіду демонструє ефективність системного підходу до профілактики вигорання. У країнах НАТО, зокрема США, Канаді, Ізраїлі, функціонують програми психологічної підтримки, що інтегровані у професійну підготовку, включають консультування, діагностику та відновлення [4].

На основі аналізу літературних джерел нами було зроблено спробу систематизувати та узагальнити базові умови профілактики та подолання професійного вигорання працівників Національної поліції (див. Табл. 1).

Таблиця 1

**Умови профілактики та подолання професійного вигорання працівників
Національної поліції України**

Умова / Чинник	Суть / Значення	Джерело / Автор
Емоційна стійкість	Виступає як індикатор схильності до вигорання; формується в процесі досвіду, тренінгів і психологічного супроводу	Березовська Л. [1]
Життестійкість (ресурс адаптації)	Здатність діяти ефективно в умовах стресу, тиску та небезпеки; знижує ризик професійної дезадаптації	Криволапчук В. [3]
Психологічна підтримка в структурі служби	Відсутність стигми щодо звернення по допомогу, наявність доступних послуг психолога на місці	узагальнено з тексту
Міжнародний досвід профілактики (НАТО)	Включення психологічної допомоги в навчання, діагностика, реабілітація, консультування	Федосюк В. [4]

Умова / Чинник	Суть / Значення	Джерело / Автор
Контроль і передбачуваність професійних дій	Зниження невизначеності, чіткі алгоритми дій, зменшення хаотичності службового навантаження	узагальнено з тексту
Зниження вторинної травматизації	Ротація кадрів, емоційне розвантаження, уникнення надмірного контакту з травматичними подіями	Федосюк В. [4]
Розвиток ролі поліцейського як стабілізатора	Підготовка до виконання гуманітарних функцій і кризової комунікації; розуміння нової соціальної ролі	Мітченко К. [2]
Формування культури запобігання вигоранню	Інституційна підтримка, визнання проблеми вигорання, регулярні тренінги та інформування	узагальнено з тексту

Загалом, у контексті воєнного стану в Україні діяльність працівників Національної поліції супроводжується постійним психоемоційним напруженням, викликаним необхідністю оперативного реагування в умовах високого ризику, професійної невизначеності, розширення функціональних обов'язків та вторинної травматизації під час взаємодії з постраждалим населенням. У сукупності ці чинники створюють сприятливе підґрунтя для розвитку синдрому професійного вигорання, що негативно позначається як на особистісному самопочутті поліцейських, так і на якості виконання ними службових обов'язків, ефективності інституцій безпеки загалом.

Водночас результати досліджень свідчать про важливість своєчасного виявлення психологічних ризиків та формування ресурсних чинників протидії вигоранню. До таких чинників належать емоційна стійкість і життєстійкість, які забезпечують здатність працівника адаптуватися до стресових обставин без втрати професійної ефективності. З огляду на міжнародний досвід, найвищу ефективність демонструють системні програми психологічного супроводу, які інтегрують психопрофілактичні, освітні та реабілітаційні компоненти в загальну структуру професійної підготовки та кадрового менеджменту.

Таким чином, впровадження комплексних моделей психологічної підтримки поліцейських, адаптованих до специфіки українських реалій, має стати не лише актуальним завданням, а й стратегічною інвестицією у стійкість сектору безпеки та загальнонаціональну стабільність.

Список використаних джерел та літератури

1. Березовська Л. Взаємозв'язок емоційної стійкості та професійного вигорання офіцерів. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. С. 27–35.
2. Мітченко К. В., Бик О. В. Зміна соціальних ролей правоохоронця в умовах воєнного стану. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану* : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Дня науки-2022 в Україні, 24 травня 2022 р. Київ, 2022. С. 363–364.
3. Криволапчук В. О. Професійна життєстійкість керівників поліції в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., 31 жовтня 2024 р. Київ : ДНДІ МВС України, 2024. С. 119–121.
4. Миколайчук О. Професійне вигорання військовослужбовців: закордонний досвід. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Сер. Педагогіка. Психологія*. 2024. № 6. С. 49–57.

КОНДРАТЮК Світлана Миколаївна
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»,
кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ ОСОБИСТОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ КРИЗИ

Анотація. У тезах розглядається психологічна стійкість як важливий чинник збереження особистої ідентичності в умовах кризових ситуацій. Проаналізовано роль стійкості у подоланні впливів кризи, підтриманні цілісності Я-концепції та збереженні ціннісно-смыслових орієнтацій особистості. Окреслено основні психологічні ресурси, що сприяють адаптації й саморегуляції в періоди невизначеності та стресу. Підкреслено значення розвитку психологічної стійкості як умови профілактики ідентифікаційних криз та зміцнення особистісного потенціалу.

Ключові слова: криза, стійкість, ідентичність.

У сучасних українських умовах соціальних, воєнних і економічних викликах, проблема збереження особистої ідентичності набуває особливої актуальності. Людина часто переживає втрату відчуття стабільності та передбачуваності, що може викликати кризу самоідентифікації. На думку багатьох українських дослідників, ключем до збереження власної «Я-концепції» є психологічна стійкість (резильєнтність).

Українські психологи, зокрема Т. Титаренко, О. Донченко, Г. Ложкін, підкреслюють, що стійкість – це не просто здатність «витримати» стрес, а вміння пристосуватися, переосмислити й зберегти внутрішній смисл життя. У працях Т. Титаренко («Життєвий світ особистості», «Психологія життєстійкості») підкреслюється, що саме життєстійкість допомагає людині зберегти «внутрішній стрижень» та не втратити ідентичність під тиском життєвих потрясінь [2; 4; 6].

За дослідженнями І. Беха, особиста ідентичність базується на цінностях, самооцінці та почутті особистої значущості. У часи кризи (війна, вимушена міграція, зміна соціальних ролей) можуть виникати такі ризики для ідентичності: зниження відчуття контролю; втрата зв'язків і соціальних ролей; руйнування звичних життєвих моделей; зниження рівня самоповаги; потреба у переосмисленні власного місця у світі [1].

Опираючись на роботи Н. Чепелевої, О. Кокун, можна визначити ключові компоненти: когнітивна гнучкість (уміння змінювати стратегії реакції); емоційна саморегуляція (контроль емоційних реакцій); підтримувальні соціальні зв'язки (родина, друзі, громада); самоефективність (віра у власні дії); смислова орієнтація (здатність бачити значення навіть у складних ситуаціях); внутрішній локус контролю (переконання, що від людини залежить власний шлях) [3; 8].

Криза – це період різких змін, який супроводжується невизначеністю, втратою звичного способу життя, загостренням внутрішніх і зовнішніх конфліктів. У таких умовах особистість стикається з ризиком втрати ціннісних орієнтирів, відчуття контролю та власної ідентичності. Саме тому психологічна стійкість стає одним із ключових чинників, який дозволяє зберегти цілісність «Я», адаптуватися та вибудувати нове бачення майбутнього.

1. Поняття психологічної стійкості. Психологічна стійкість (резильєнтність) – це здатність людини витримувати стрес, успішно адаптуватися до труднощів та відновлюватися після кризових подій. Вона включає внутрішні ресурси (емоційна регуляція, віра в себе, гнучкість мислення) та зовнішні – підтримку сім'ї, друзів, освітнього чи професійного середовища.

2. Особиста ідентичність як система уявлень про себе. Ідентичність – це відповідь на питання «Хто я?». Вона включає самооцінку, життєві цінності, світогляд, професійні плани та роль у суспільстві. У кризові моменти ідентичність може «хитатися»: людина сумнівається

в своїх можливостях, обирає між старими та новими цінностями, втрачає відчуття стабільності. Тому стійкість відіграє роль «якоря», що утримує особистість у точці внутрішньої рівноваги.

3. Кризові фактори, що загрожують ідентичності. Психологічні та соціальні кризи можуть впливати на ідентичність по-різному: руйнують попередні життєві плани; створюють почуття безсилля й невизначеності; викликають емоційне виснаження; змінюють соціальне оточення та звичні ролі; примушують робити складні моральні або світоглядні вибори. Через це людина інколи може відчувати втрату самооцінки, розгубленість та кризу ідентичності.

4. Роль психологічної стійкості у збереженні ідентичності. Психологічна стійкість допомагає: **підтримувати внутрішню рівновагу** навіть за сильного стресу; **зберігати ясність мислення**, що дозволяє не втрачати орієнтири; **проводити переосмислення цінностей**, не руйнуючи особистісної цілісності; **приймати зміни як частину розвитку**, а не як кінець стабільності; **відновлювати відчуття контролю**, що напряду пов'язано з почуттям власної ідентичності. Фактично, стійкість дає змогу людині не лише «вистояти», а й трансформуватися, не втрачаючи себе.

5. Компоненти психологічної стійкості. Дослідники виокремлюють такі ключові складові: **емоційна регуляція** – вміння керувати власними переживаннями; **когнітивна гнучкість** – здатність бачити альтернативи, не застрягати в негативних думках; **самоефективність** – відчуття віри у власні сили; **оптимізм** – установка на можливість позитивних результатів; **соціальна підтримка** – ресурс, що підсилює стабільність і відчуття причетності; **смилова стійкість** – здатність знаходити особистий сенс навіть у важких обставинах. Усі ці елементи підтримують цілісність ідентичності в умовах кризи.

6. Як стійкість допомагає людині формувати майбутнє. Психологічно стійкі люди швидше адаптуються, краще приймають рішення та здатні будувати реалістичні, але оптимістичні плани. Вони бачать кризу не лише як загрозу, а й як можливість змін. Це допомагає зберігати активну життєву позицію та розвивати нові складові ідентичності, що важливо для подальшого особистісного зростання.

7. Способи розвитку психологічної стійкості. Для підтримання ідентичності важливо розвивати навички стресостійкості: робота з емоціями (усвідомлення, прийняття, техніки заспокоєння); підтримання здорових соціальних зв'язків; реалістичне планування й розподіл ресурсів; формування позитивних установок і підтримка самооцінки; ведення щоденника думок та рефлексії; розвиток гнучкості мислення та вміння адаптуватися. Ці навички формують внутрішній фундамент, на якому тримається ідентичність у складні часи.

Таким чином, психологічна стійкість є ключовим чинником, що допомагає людині не лише пережити кризу, а й зберегти свою особисту ідентичність. Вона дозволяє адаптуватися до нових реалій без втрати внутрішньої цілісності, підтримує мотивацію та сприяє формуванню позитивного бачення майбутнього. У сучасних умовах частих соціальних змін та нестабільності резильєнтність стає однією з найважливіших характеристик, необхідних для успішного життя й збереження власного «Я».

Згідно з дослідженнями українських психологів: стійкі люди швидше відновлюються після втрат; здатні приймати стратегічні рішення навіть у невизначеності; не отожднюють тимчасову кризу із «зруйнованим життям»; зберігають мотивацію до розвитку. Таким чином резильєнтність стає не тільки засобом самозбереження, але й «механізмом проєктування майбутнього».

У рекомендаціях МОЗ України, а також дослідженнях Л. Сушко та В. Осьодло виділяють такі дієві способи: розвиток навичок емоційної регуляції; техніки майндфулнес та дихальні практики; участь у спільнотах підтримки; планування навіть маленьких кроків; ведення щоденника смислів або подяки; зміцнення відчуття контролю через поставлені цілі [5; 7].

Таким чином, психологічна стійкість є важливим чинником збереження ідентичності українців в умовах сучасних криз. Вона допомагає людині орієнтуватися в нестабільності, долати стресові ситуації, не руйнуючи ціннісної основи й усвідомлення себе. У реаліях сьогодення розвиток резильєнтності стає не лише персональною навичкою, але й умовою соціальної стабільності й формування майбутнього українського суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : монографія. Київ : Академвидав, 2012. 272 с.
2. Донченко О. С. Психологічні механізми життєвої стійкості особистості : монографія. Київ : Фенікс, 2014. 280 с.
3. Кокун О. М. Психологічна готовність та адаптація особистості в умовах соціальної напруги : монографія. Київ : Наукова думка, 2013. 312 с.
4. Ложкін Г. В. Психологія стресостійкості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 248 с.
5. Осьодло В. І. Психологічні ресурси особистості в екстремальних ситуаціях : монографія. Київ : Національний університет оборони України, 2018. 340 с.
6. Титаренко Т. М. Психологія життєстійкості : монографія. Київ : Марич, 2016. 232 с.
7. Сушко Л. О. Психологічна резильєнтність особистості: теоретичний огляд та сучасні підходи. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2021. Вип. 48. С. 103–113.
8. Чепелева Н. В. Психологія особистісної ідентичності : навч. посіб. Київ : Либідь, 2015. 224 с.

КОРАБЛЬОВА Олена Олександрівна

старший викладач циклової комісії з соціально-
економічних та загальноосвітніх дисциплін

Хмельницького фахового коледжу Університету «Україна»

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ VS. КОНФОРМІЗМ: ПРАВО НА СУМНІВ ЯК ЗАПОРУКА СВОБОДИ ВОЛІ ТА АВТЕНТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. У тезах розглядається конформізм, як чинник, що призводить до делегування свободи волі зовнішнім інстанціям (соціальним групам, авторитетам, медіа), перетворюючи індивіда на результат чужих маніпуляцій, тоді як критичне мислення є інструментом для самопроєктування та фільтрації інформації. Наголошується, що право на сумнів є не лише інтелектуальною навичкою, але й екзистенційним актом, який забезпечує стійкість автентичної ідентичності, що ґрунтується на свідомо обраних, а не нав'язаних, цінностях. Дослідження також містить практичні рекомендації щодо розвитку когнітивної дисципліни, рефлексивної компетентності та інтелектуальної стійкості, необхідних для ефективного протистояння зовнішньому тиску та збереження психологічної автономії.

Ключові слова: критичне мислення, конформізм, право на сумнів, свобода волі, автентична ідентичність, маніпуляція, самодетермінація, інформаційний тиск.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення механізмів формування та збереження психологічної автономії особистості в умовах гіпертрофованого інформаційного тиску та соціальної дезінформації, характерних для сучасного суспільства. В епоху глобальних комунікаційних технологій та домінування соціальних мереж, індивід постійно піддається впливу маніпулятивних стратегій, спрямованих на уніфікацію свідомості та індукування інформаційного конформізму. Це створює пряму загрозу для свободи волі (здатність до самодетермінації) та цілісності автентичної ідентичності (відповідність самосприйняття особистим цінностям). Наукове осмислення цього процесу є критично важливим для розробки освітніх та психологічних стратегій, спрямованих на формування стійкої, рефлексивної та самостійної особистості.

Проблема дослідження полягає у виявленні та теоретичному обґрунтуванні ролі права на сумнів як когнітивного інструменту та екзистенційної установки, що виступає ключовим чинником у протистоянні конформізму та є запорукою реалізації свободи волі особистості.

Сформульована проблема впливає з наступної ключової суперечності. З одного боку, існує об'єктивна соціальна потреба в інтеграції та приналежності, що стимулює конформну поведінку як механізм уникнення соціальної ізоляції та когнітивного дисонансу. З іншого боку, існує внутрішня потреба особистості в самоактуалізації та автентичності, що вимагає критичної оцінки зовнішніх норм та самостійного вибору життєвих цілей, що є реалізацією свободи волі.

Тому важливим є аналіз контексту впливу права на сумнів, який активує критичне мислення і забезпечує самодетермінацію та стійкість автентичної ідентичності особистості в умовах інтенсивного зовнішнього інформаційно-психологічного тиску, запобігаючи перетворенню індивіда на «продукт» маніпуляцій.

Філософські основи дослідження закладені в роботах мислителів, які підкреслювали вирішальне значення сумніву та свободи вибору для людського існування. Зокрема, Р. Декарт своїм знаменитим методом методологічного сумніву (*Dubito ergo cogito, cogito ergo sum* – «Я сумніваюсь, отже мислю; я мислю, отже існую») заклав основу для визнання сумніву як початкової точки пізнання та самосвідомості, що прямо корелює з правом на сумнів як запорукою автентичної ідентичності. В екзистенціалізмі, представленому працями Ж. Сартра та А. Камю, проблема свободи волі та відповідальності за свій вибір, незважаючи на зовнішній абсурд чи тиск, є центральною. Вони досліджували, як індивід мусить створювати свою ідентичність через акти вільного вибору, протиставляючи себе «поганій вірі» (самообману та конформізму) [3].

Ключові емпіричні дослідження конформізму були проведені у соціальній психології. Піонером тут є С. Аш зі своїми класичними експериментами Аша (1950-ті роки), які наочно продемонстрували, наскільки потужним є нормативний конформізм (бажання не відрізнитися від групи), що змушує індивіда відмовлятися від очевидної правди [2].

С. Мілгрем у своїх експериментах вивчав підкорення авторитету, що розкриває інший аспект конформізму, який блокує критичне мислення та відповідальність. Пізніше, дослідники когнітивної психології, такі як Д. Канеман та А. Тверські, розкрили систематичні помилки (упередження) та евристики в мисленні, які роблять людину вразливою до маніпуляцій, побічно підтверджуючи, що критичне мислення є необхідною умовою для подолання цих когнітивних пасток [1].

Проблема критичного мислення як самостійної дисципліни була детально розроблена такими американськими філософами та педагогами, як Р. Енніс, який визначив критичне мислення як «розумне, рефлексивне мислення, зосереджене на прийнятті рішення про те, у що вірити або що робити». Р. Пол розробив концепцію «сильного» критичного мислення, яке включає самокритику та етичні аспекти, прямо пов'язуючи його зі здатністю протистояти зовнішньому впливу [3].

На сучасному етапі проблеми критичного мислення, конформізму та ідентичності активно вивчаються у контексті медіаграмотності, цифрової психології та протидії дезінформації. Дослідники, такі як Л. Елдер та К. Санстейн, аналізують, як соціальні мережі формують «ехо-камери» та посилюють інформаційний конформізм, що унеможливорює реалізацію права на сумнів [1; 3].

Таким чином, проблему досліджували філософи з погляду самосвідомості та свободи, психологи з погляду соціального тиску та підкорення, а також педагоги та когнітивісти з погляду формування розумових навичок, необхідних для збереження автентичності та свободи волі.

Центральна ідея досліджуваної проблеми полягає в тому, що право на сумнів є не просто інтелектуальною навичкою, а фундаментальним актом свободи волі, який вирішує, чи буде особистість жити автентичним життям, чи стане результатом зовнішніх маніпуляцій та конформізму. Ця проблематика розгортається у двох ключових вимірах: психологічному (конфлікт внутрішнього і зовнішнього) та екзистенційному (свобода вибору).

Критичне мислення – це розумний, рефлексивний процес, спрямований на прийняття обґрунтованих рішень про те, у що вірити або що робити. Його ключовим елементом є право на сумнів – свідоме рішення не приймати інформацію чи норми на віру. Цей акт сумніву є першою ланкою в ланцюгу свободи волі. Коли індивід зупиняється і ставить запитання: «Чи

це правда?», «Чи відповідає це моїм цінностям?», він перетворюється з об'єкта інформаційного впливу на суб'єкта пізнання. Критичне мислення, таким чином, виступає як ментальний імунітет, що дозволяє фільтрувати інформацію, протистояти когнітивним упередженням та зовнішнім маніпуляціям, забезпечуючи автономію судження.

Конформізм являє собою підкорення зовнішньому тиску – груповим нормам, авторитету чи медіа-повідомленням. У сучасному світі домінують два його типи: нормативний конформізм (бажання бути прийнятим, уникнути ізоляції); інформаційний конформізм (прийняття чужої думки як істинної через невизначеність чи віру в компетентність групи). Емпіричні дослідження, зокрема експерименти С. Аша, довели, що цей тиск може змусити індивіда відмовитися навіть від очевидної правди. Конформізм є прямим запереченням свободи волі, оскільки індивід делегує своє право на вибір зовнішній інстанції, стаючи результатом чийось маніпуляцій. Маніпуляція завжди спрямована на усунення сумніву, адже некритичний, конформний індивід є ідеально керованим.

Автентична ідентичність – це ідентичність, яка ґрунтується на внутрішніх, особисто обраних цінностях і переконаннях, а не на зовнішніх очікуваннях. Стійкість такої ідентичності забезпечується саме критичною рефлексією. Людина, яка реалізує право на сумнів, постійно піддає ревізії власні переконання та цілі, питаючи: «Чиї цілі я реалізую?», «Чи відповідає цей вибір моїм потребам, бажанням та цінностям?».

Таким чином, свобода волі в цьому контексті – це не лише здатність обирати, але й здатність обирати обґрунтовано, на основі ретельного, критичного аналізу. Тільки через акти критичного мислення особистість може проектувати власне життя, свідомо обирати свій шлях і, як наслідок, формувати автентичне «Я», яке не є ефемерним чи залежним від соціальних трендів, а є автором свого існування. Право на сумнів є, отже, запорукою гідності та самоідентифікації в умовах, коли зовнішній світ прагне нав'язати єдину «правильну» версію реальності.

Для розвитку здатності до критичного мислення та зміцнення автентичної ідентичності як протизаги конформізму та маніпуляціям рекомендується застосовувати систематичні інтелектуальні та психологічні практики, які базуються на постійній рефлексії та реалізації права на сумнів.

Першочергово необхідно впровадити методологічний сумнів у щоденне сприйняття інформації, що є відправною точкою для критичного мислення. Це означає не пасивне прийняття, а активне запитування джерела та наміру кожного повідомлення, особливо тих, що викликають сильні емоційні реакції. Слід постійно практикувати навичку дистинкції між фактом та інтерпретацією (оцінкою). Необхідно ідентифікувати власні когнітивні упередження (наприклад, упередження підтвердження – схильність шукати інформацію, що підтверджує вже існуючу думку) та свідомо виходити за їхні межі, шукаючи контраргументи та альтернативні точки зору, а не лише ті, що підтверджують комфортний світогляд. Це вимагає регулярного вивчення інформації з джерел, які свідомо не збігаються з вашою поточною позицією, для підвищення толерантності до когнітивного дисонансу.

Розвиток метапізнання – здатності мислити про власне мислення – є ключовим для боротьби з конформізмом. Це досягається через регулярну рефлексію щодо мотивації власних дій та переконань: необхідно регулярно ставити собі запитання: «Чому я вірю саме в це?», «Чиї цілі я насправді реалізую?», «Як цей вибір впливає на мою автентичність?». Важливо ідентифікувати зовнішні інстанції (соціальна група, авторитет, медіа), які можуть несвідомо диктувати ваші рішення, і свідомо зменшувати їхній вплив на життєві вибори. Це допомагає зміцнити внутрішній локус контролю, переносючи відповідальність за свої рішення та ідентичність із зовнішнього середовища на власну волю.

Для зміцнення автентичної ідентичності необхідно практикувати свідоме формулювання особистих цінностей та принципів. Ідентичність має бути побудована, а не просто успадкована чи прийнята від групи. Рекомендується регулярно проводити самоаудит власних цілей та переконань, порівнюючи їх із тими, які пропонуються суспільством або соціальним оточенням. Слід свідомо ухвалювати рішення, які можуть йти врозріз із очікуваннями більшості, але відповідають особистим, критично осмисленим цінностям, оскільки саме такі акти вільного вибору є проявом свободи волі і зміцнюють внутрішній стрижень ідентичності. Важливо також розвивати навичку

асертивності – здатність чітко та впевнено висловлювати власну думку та відстоювати свої позиції, навіть усупереч груповому тиску.

Для запобігання конформізму, особливо в умовах стресу, необхідно розвивати інтелектуальну стійкість. Це включає тренування терпимості до невизначеності та комплексності інформації. Варто практикувати системне мислення – здатність бачити об'єкт або проблему в контексті ширшої системи, виявляти причинно-наслідкові зв'язки та уникати спрощених, бінарних оцінок («чорне/біле»), які часто нав'язуються маніпуляторами. Інтелектуальна стійкість зміцнюється через постійне навчання та взаємодію з інтелектуально різноманітними джерелами, що підтверджує, що істина є динамічною та багатогранною, а не догматичною.

Таким чином, реалізація права на сумнів є неминучою умовою для збереження гідності та інтелектуальної автономії в сучасному світі. Тільки критично мисляча людина, яка сміливо використовує своє право на вибір, автентичність та запитання, може свідомо «жити своє життя», а не «існувати» за чужим сценарієм.

Список використаних джерел та літератури

1. Гаркуша І. М. Критичне мислення як механізм захисту свідомості від маніпулятивного впливу медіа. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Вип. 3. 2016. 7–11.
2. Маруда І. В. Феномен конформізму та його вплив на формування професійної ідентичності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. Вип. 66. 2019. 52–57.
3. Олійник, Н. І. (2020). Свобода волі як фактор відповідальності та автентичності особистості. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 153, Ч. 2. 2020. 138–142.

МАЛІНКОВСЬКА Оксана Володимирівна
старший викладач центру спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Анотація. В тезах розглянуто питання правового статусу військовополонених в Україні в рамках положень міжнародного гуманітарного права та національного законодавства. Визначено права та обов'язки військовополоненого, враховуючи положення міжнародних та вітчизняних актів, присвячених цій тематиці.

Ключові слова: статус військовополонених, комбатанти, некомбатанти, права та обов'язки.

Постановка проблеми. Визначення правового статусу військовополонених в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень. Над даним питанням працювали науковці І. Личенко, Н. Бортник, Н. Ортинська, А. Вакуленко, П. Гарасим, В. Кузнецов, Є. Письменський, О. Таран, В. Ковальчук та інші.

Виклад нового матеріалу. З 24 лютого 2022 року триває повномасштабне вторгнення росії на територію України, яке супроводжується активними бойовими діями по лінії зіткнення і, як наслідок, наша держава отримує військовополонених, які поповнюють обмінний фонд для повернення українських захисників.

Визначення правового статусу військовополонених під час воєнного конфлікту в першу чергу ґрунтується на принципі диференціації міжнародного гуманітарного права, який передбачає розмежування між комбатантами (особами, які беруть участь у бойових діях) і некомбатантами (цивільними особами та тими, хто припинив участь у бойових діях, наприклад, пораненими або військовополоненими). Зокрема, даний принцип визначає, що

комбатанти можуть бути законними об'єктами нападів під час збройного конфлікту, оскільки вони беруть участь у бойових діях, а некомбатанти – ні, оскільки сторони повинні вжити всіх можливих заходів для уникнення або мінімізації шкоди для них під час військових операцій [1].

Статус військовополоненого в Україні регулює низка нормативно-правових актів міжнародного права, які були ратифіковані Україною та національні джерела законодавства, серед яких можна виділити наступні:

- IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року;
- Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року;
- Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року;
- Конвенція проти катувань та інших жорстких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року);
- Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу»;
- Закон України «Про оборону України»;
- Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей»;
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період»;
- постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку тримання 2 військовополонених» від 5 квітня 2022 року № 413;
- постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період» від 17 червня 2022 року № 721;
- постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку оформлення довідок про перебування осіб у місцях несвободи внаслідок збройної агресії проти України або інтернування в нейтральних державах» від 20 січня 2023 року № 55;
- Порядок організації та здійснення супроводження та охорони військовополонених з місць (місцевостей), де вони утримуються після взяття їх в полон, до таборів для тримання військовополонених або дільниць для тримання військовополонених, затверджений спільним наказом Міністерства оборони України та Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України від 8 січня 2024 року № 15/12; Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 року № 164.

На території України наразі функціонує п'ять таборів для військовополонених, яких утримують згідно з нормами Женевської конвенції та гуманітарного права.

Правовий статус військовополонених необхідно визначати, виходячи із загального розуміння цього поняття, яке має специфічні особливості для військових. Структура правового статусу військовополонених складається з прав (сукупність прав: спеціальні права як для військовополонених так і загальні права, що поширюються на всіх осіб), обов'язків, гарантій їх виконання та юридичної відповідальності [2;651].

Основними принципами поводження з військовополоненими є:

Гуманність: 3 військовополоненими завжди поводяться гуманно, не допускаючи стосовно них насильства, жорстокого поводження і тортур, образливого та принизливого ставлення, залякування та цікавості публіки, засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином. Зокрема, військовополонених не можна піддавати фізичному каліченню, медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою у проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого та не здійснюються в його інтересах[3].

Заборона будь-яких проявів дискримінації.

Захист від публічної цікавості: Заборона публікувати фото чи відео з полоненими, які принижують їхню гідність.

Військовополонені наділені наступними правами:

– Право на звернення, яке полягає в тому, що вони мають право особисто або через довірену особу звертатися до адміністрації табору, Мін'юсту, Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими чи держави-покровительки з клопотанням (заявою, скаргою) щодо умов їх тримання в таборі.

– Військовополоненому гарантується право на правову допомогу, конфіденційні юридичні консультації із захисником (захисниками) у кримінальному провадженні, адвокатом (адвокатами), законним представником (законними представниками), який (які) представляє (представляють) особу під час розгляду справ у суді, у порядку, визначеному для осіб, які тримаються під вартою.

–Належні побутові умови. Військовополонених розміщують в освітлених спальних приміщеннях, в яких наявне опалення та які відповідають нормам площі, об'єму повітря [4].

–Забезпечуються достатньою кількістю питної води та харчуванням.

–Право на медичну допомогу.

–Військовополоненим надається можливість для відправлення релігійних обрядів, проведення інтелектуальних, освітніх та оздоровчих занять, спортивних змагань, ігор та перебування на свіжому повітрі.

–Військовополоненим дозволяється надсилати і отримувати листи (телеграми) без обмеження їх кількості.

–Репатріація (повернення додому після закінчення війни (а іноді й раніше за певних умов)).

Женевська Конвенція ст.117 передбачає, що жодна репатрійована особа не може бути використана на дійсній військовій службі [5].

Обсяг прав військовополонених значно переважає їх обов'язки, які полягають у наступному:

1) «військовополонений підпорядковується законам, статутам і наказам, які є чинними у збройних силах держави, що тримає в полоні; остання є виправданою в уживанні юридичних або дисциплінарних заходів стосовно будь-якого скоєного військовополоненим порушення таких законів, статутів або наказів»;

2) «кожний військовополонений під час допиту зобов'язаний повідомити лише своє прізвище, ім'я та військове звання, дату народження та армійський, полковий, особовий чи серійний номер або, якщо цього немає, іншу рівноцінну інформацію» [2;89].

3) Праця для всіх працездатних військовополонених рядового складу є обов'язковою. Військовополонені залучаються до виконання робіт у сільському господарстві, на промисловості (за винятком металургійної, машинобудівної та хімічної промисловості), до громадських та будівельних робіт, які не мають воєнного характеру або призначення, навантажувально-розвантажувальних робіт, робіт з торговельного підприємництва та побутового обслуговування [4].

З приводу основних судових гарантій, то до них належать: швидкий судовий розгляд справ військовополонених і винесення вироку незалежним і неупередженим судом з дотриманням належної правової процедури; забезпечення в ході судового розгляду прав і засобів правового захисту обвинувачених, як це передбачено в ст. 105 Женевської конвенції III; заборона військовій владі та судам накладати на військовополонених покарання, відмінні від тих, що передбачені за таке саме правопорушення для осіб зі складу власних збройних сил, які вчинили таке саме діяння (ст. 87 Женевської конвенції III); заборона засуджувати військовополонених за дії, не заборонені законами країни, в якій вони тримаються в полоні, або міжнародним правом, чинним на момент вчинення цих дій (ч. 1 ст. 99 Женевської конвенції III); забезпечення права на захист (ст. 99 Женевської конвенції III); можливість подати апеляційну та касаційну скаргу (ст. 106 Женевської конвенції III) [2; 652].

Висновки. Під час війни потребує вивчення питання реалізації і гарантій прав, інтересів та обов'язків військовополонених,

Вагоме значення має Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р., оскільки даний міжнародний договір встановлює правила та стандарти щодо захисту військовополонених під час збройних конфліктів, їх прав і обов'язків, а також обов'язків держав, які їх утримують.

Загалом складовими правового статусу військовополоненого є:

- 1) права військовополоненого;
- 2) обов'язки військовополоненого;
- 3) гарантії їх реалізації з боку держави яка тримає у полоні військовополоненого;
- 4) юридична відповідальність військовополоненого (дисциплінарна та кримінальна відповідальність).

У випадку порушення державою прав військовополонених, яка тримає їх у полоні, вона буде нести відповідальність перед міжнародною спільнотою та постраждалими особами

Список використаних джерел та літератури

1. Ганенко І. С., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ правовий статус військовополонених в умовах воєнного конфлікту. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2024/16.pdf (дата звернення: 01.12.2025).
2. Міжнародно-правовий статус військовополонених як окремих аспект масштабної проблеми. Ткаченко А.В., к.ю.н., доцент факультету № 2 кафедри кримінально-правових дисциплін *Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ. Юридичний науковий електронний журнал*. С.650-652.
3. Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період : постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2022 р. № 721. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-2022-%D0%BF?find=1&text=%D0%B3%D0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%96%D1%97#w1_1 (дата звернення: 01.12.2025).
4. Про затвердження Порядку тримання військовополонених: постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 01.12.2025).
5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 01.12.2025).

МАНЬКО Оксана Анатоліївна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Науковий керівник – д. пед. н., професор ДАНИЛЬЧУК Лариса Олексіївна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ НАСИЛЬСТВА В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. Автором розглянуто особливості проявів підліткового насильства в умовах сучасних суспільних змін, спричинених війною та внутрішнім переміщенням населення. Проаналізовано форми насильства, його соціально-психологічні причини та вплив травматичного досвіду на поведінку підлітків. Особливу увагу приділено питанням профілактики та створення безпечного освітнього середовища.

Ключові слова: підліткове насильство, війна, ВПО, агресія, підліткове середовище, психотравма, профілактика.

Проблема насильства в підлітковому середовищі - одна з найгостріших соціальних проблем, з якою стикається сучасна школа та суспільство. Період підлітковості є особливо вразливим: молоді люди переживають сильні емоційні зміни, шукають власне місце в групі, намагаються утвердити себе. У таких умовах навіть дрібні конфлікти можуть перерости в агресію чи систематичне цькування [1]. Проблема набуває особливої ваги в часи соціальних потрясінь, коли рівень стресу в сім'ях і громадах різко зростає.

В сучасній Україні насильство в підлітковому середовищі набуває все більшої гостроти, адже саме ця вікова група найбільш вразлива до соціальних коливань, психологічних потрясінь та впливу зовнішніх обставин. Події останніх років – повномасштабна війна, внутрішнє переміщення мільйонів людей, руйнування усталених соціальних зв'язків - докорінно змінили середовище, у якому формується особистість підлітка. У таких умовах навіть звичні конфлікти можуть перерости в системне насильство, залучати нові прояви (кішенькова агресія, булінг, ВПО-конфлікти, кібербулінг). Саме тому дослідження насильства в підлітковому середовищі сьогодні вимагає глибшого погляду на взаємодію індивідуальних переживань та суспільних процесів, що їх обумовлюють.

Щоб зрозуміти природу цієї проблеми, необхідно насамперед усвідомити, у яких формах вона виявляється. У підлітковому середовищі й поза ним насильство може набувати як відкритих, так і завуальованих проявів. Воно може бути фізичним, психологічним, соціальним, інформаційним - однак усі ці форми мають спільну рису: вони виникають у ситуаціях, коли один підліток намагається здобути контроль, самоствердитися або компенсувати власні внутрішні труднощі за рахунок інших. Розуміння форм насильницької поведінки відкриває шлях до глибшого аналізу причин, які її породжують.

Саме до причин сьогодні прикута особлива увага, адже вони значною мірою визначають, як саме насильство укорінюється в підлітковому середовищі. Причини виникнення насильства в підлітковому середовищі

- Сімейні чинники: надмірний контроль або, навпаки, відсутність уваги з боку дорослих; досвід домашнього насильства; жорсткі методи виховання; нестача емоційної підтримки [2].

- Соціальне середовище: вплив криміналізованих або агресивних груп; культура, яка романтизує силу та домінування.

- Шкільні фактори: відсутність системи психологічної підтримки, неефективні методи реагування на конфлікти, переобтяженість класів.

- Психологічні та вікові причини: нестійка самооцінка, потреба самоствердитися, емоційна нестабільність, наслідування агресивної поведінки з медіа.

- Військовий контекст: у країнах, які мають досвід війни, рівень загальної тривоги підлітків і дорослих зростає, що може провокувати агресію як форму захисної реакції.

Психологічна нестабільність, недостатність емоційної підтримки, дисфункційні сімейні стосунки – усі ці чинники існували й раніше. Однак повномасштабна війна додала до них цілий спектр нових викликів. Багато дітей пережили втрату дому, зміну звичного соціального середовища, розрив дружніх зв'язків, розлуку з одним або обома батьками, які пішли на службу чи були змушені працювати далеко від родини. У цих умовах окремі підлітки опиняються в ситуації глибокої внутрішньої напруги, що нерідко виливається в агресивну поведінку.

Особливої уваги потребує становище внутрішньо переміщених підлітків. Для багатьох із них заклад освіти стає не лише навчальним закладом, а й простором складної соціальної адаптації, де вони постійно стикаються з необхідністю доводити свою «нормальність», протистояти стереотипам, боротися з почуттям інакшості. Невпевненість, сором, тривога та відчуття втрати стабільності можуть або спрямовуватися всередину, породжуючи замкнутість, або вихлюпуватися назовні у вигляді агресії чи конфліктів. Паралельно й місцеві підлітки інколи реагують на соціальні зміни напруженням або ворожістю, що створює додаткове середовище для конфліктів.

Усі ці причини формують складну картину наслідків, які впливають не лише на окремих підлітків, а й на підліткове середовище, громади та суспільство загалом. Насильство породжує нову хвилю недовіри, страху, зниження самооцінки, психологічних розладів, а інколи й поглиблення девіантної поведінки. Підліток, який став жертвою, може довго не повертатися до відчуття безпеки, а той, хто застосовує насильство, ризикує закріпити таку модель поведінки у дорослому житті. У соціумі ж формується атмосфера напруги й роз'єднаності, яка гальмує розвиток здорового молодіжного середовища.

Усвідомлення масштабів цих наслідків робить очевидною потребу у створенні системи профілактики та підтримки, здатної ефективно реагувати на сучасні виклики [3]. Школа має перетворитися на простір діалогу, взаємоповаги та психологічної безпеки. Педагогам важливо володіти навичками ненасильницького спілкування та розуміти особливості поведінки дітей, які пережили травматичний досвід війни. Батькам необхідно посилювати емоційний контакт із дітьми, уважно ставитися до їхніх переживань та створювати умови для відкритого спілкування. Психологічна служба має відігравати активну роль, допомагаючи підліткам опрацьовувати тривогу й агресію, які вони не здатні подолати самотійно. Комплексність цих заходів дозволить поступово зменшити рівень насильства та створити більш здоровий соціальний простір [4].

Таким чином, насильство серед підлітків у сучасній Україні є явищем, що формується під впливом багатьох взаємопов'язаних чинників. Війна, внутрішнє переміщення, руйнування звичного життєвого укладу, а також психологічні травми підлітків спричинили зростання конфліктності та проявів агресії. Розуміння цих процесів дозволяє побачити проблему не як поверховий набір окремих випадків, а як наслідок глибоких суспільних змін. Вирішення цієї проблеми можливе лише шляхом створення атмосфери співпраці, підтримки та чутливості до потреб молоді, яка сьогодні формує обличчя майбутньої України.

Список використаних джерел та літератури

1. Ачкасова О.В. Полянська А.С. Семенов А.О. Проблеми соціальної безпеки молоді в Україні в умовах воєнного стану та шляхи їх подолання. *Економіка та суспільство*. Випуск # 56 / 2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3018> (дата звернення: 02.12.2025)
2. Чому зростає кількість насильства, жорстокого поводження з дитиною та як цьому протистояти. Офіційний сайт Освітнього омбудсмена України, 2025. URL: <https://eo.gov.ua/chomu-zrostaie-kilkist-nasylstva-zhorstokoho-povodzhennia-z-dytynoiu-ta-iaak-tsomu-protystoiaty/2025/02/12/> (дата звернення: 01.12.2025)
3. Сисоєва, С. О., Литовченко, О. В., Куниця, Т. Ю. Соціально-педагогічний супровід учнів в умовах воєнного стану в Україні. Подолання особистісної крихкості і обмежень. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 7(2), 2025. С. 1–11. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7203> (дата звернення: 01.12.2025)
4. Завацька Л. М. Дослідження ставлення неповнолітніх до проявів насильства у дитячо-підлітковому середовищі. Серія: *Педагогічні науки*. Вісник №150. URL: <https://surl.li/kqblad> (дата звернення: 03.12.2025)

МОЗОЛЮК-БОДНАР Людмила Миколаївна
доцент кафедри правових та інформаційних технологій
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»,
кандидат юридичних наук, доцент

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Анотація. У статті досліджено особливості трансформації правосвідомості громадян в умовах воєнного стану та окреслено основні фактори, які зумовлюють викривлення правових уявлень і правової поведінки. Обґрунтовано комплекс шляхів її подолання, що включає правову освіту, вдосконалення законодавства, зміцнення правопорядку, забезпечення прав людини та міжнародну підтримку. Запропонований підхід спрямований на збереження правової культури й підвищення стійкості суспільства у період війни.

Ключові слова: правосвідомість, деформація, воєнний стан, правова культура, правова освіта, правопорядок, права людини, правові реформи.

Постановка проблеми. У умовах воєнного стану правосвідомість громадян зазнає суттєвих трансформацій під впливом психологічних, соціальних та правових чинників, що нерідко призводить до її деформації. Таке викривлення правових уявлень становить загрозу для підтримання правопорядку, довіри до державних інституцій та ефективності правового регулювання. Тому актуальним завданням є розроблення комплексних механізмів їх подолання з метою збереження правової культури та стабільності суспільства в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження підкреслюють, що воєнний стан істотно впливає на правосвідомість громадян, спричиняючи як загострення правового нігілізму, так і зниження довіри до інституцій. У наукових публікаціях зазначається, що психологічна напруга, обмеження прав і загальні умови небезпеки створюють передумови для деформації уявлень про справедливість та законність. Дослідники підкреслюють міждисциплінарний характер вивчення правосвідомості, оскільки вона формується під впливом соціальних, психологічних і політичних факторів. Загалом наукова думка сходиться на тому, що криза може бути не лише джерелом викривлень правосвідомості, а й можливістю для її оновлення та зміцнення.

Проблематику трансформації правосвідомості, її природи та вплив на правову систему розглядали такі сучасні вчені, як Я. Богів, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришин, С. Погребняк, М. Суходоля, Н. Тимошенко, К. Резворович, М. Черкас, Ю. Шемшученко та ін. Вони акцентують увагу на тому, що в умовах воєнних викликів змінюється не лише правова поведінка громадян, але й уявлення про роль держави, межі її втручання та обов'язковість правових норм. Науковці підкреслюють, що такі зрушення можуть як посилювати ризики правового нігілізму, так і сприяти переосмисленню юридичних цінностей. Особливу увагу вони приділяють необхідності формування стійкої правової культури, яка здатна протистояти кризовим деформаціям. У сукупності їхні напрацювання формують наукову основу для розуміння сучасної динаміки правосвідомості та розроблення шляхів її зміцнення.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних шляхів подолання деформації правосвідомості в умовах воєнного стану є правова освіта та просвіта громадян. Такі заходи охоплюють: проведення публічних лекцій та семінарів, спрямованих на роз'яснення правових норм, що діють у період воєнного стану; випуск підручників, посібників та інформаційних бюлетенів, що пояснюють зміни в правовому регулюванні в умовах війни, зокрема щодо прав людини, адміністративних процедур, мобілізації, а також прав та обов'язків осіб, які перебувають в зоні бойових дій; використання медійних ресурсів, таких як телевізійні передачі, радіо та Інтернет-канали, для швидкого і доступного інформування населення.

Як зазначає К. Резворович, вдосконалення правової освіти населення – це справді ключовий чинник формування правової держави [1]. Важливо, щоб правова інформація була

зрозумілою, доступною і адаптованою до різних вікових категорій. Якщо з дитинства прищеплювати повагу до закону, у дорослому віці люди сприйматимуть правові норми не як щось зовнішнє і примусове, а як частину моральних переконань.

У складних умовах війни важливо створити можливості для правової підтримки громадян, які можуть стати жертвами незаконних дій, порушень прав людини чи інших правових норм. Це може бути досягнуто через: створення мобільних юридичних служб, які б могли надавати допомогу постраждалим від воєнних дій та різних форм правових порушень; впровадження гарячих ліній, де люди могли б отримувати безкоштовні консультації від юристів та правозахисників; підтримка організацій, що спеціалізуються на підтримці прав жертв війни та внутрішньо переміщених осіб, які можуть зазнати додаткових труднощів в доступі до правової допомоги.

Міжнародний досвід і підтримка в умовах війни можуть бути надзвичайно корисними для подолання деформації правосвідомості. Міжнародні організації, такі як ООН, ОБСЄ, а також правозахисні організації, можуть брати участь у наступних заходах: моніторинг ситуації щодо дотримання прав людини в умовах воєнного стану; надання консультацій і підтримки органам влади у формуванні правової політики, яка б не порушувала права громадян, навіть у складні періоди; створення платформ для обміну досвідом між країнами, які пережили військові конфлікти, щодо того, як можна ефективно зберігати правосвідомість та правовий порядок в умовах війни.

У сучасних умовах інформаційні технології та медіа відіграють ключову роль у підтриманні правової культури, особливо під час воєнного стану, коли важливо не лише інформувати громадян, а й формувати відповідальне ставлення до права та довіру до правових інститутів. Водночас правові норми мають адаптуватися до нових викликів так, щоб забезпечувати баланс між потребами оборони держави та захистом основних прав і свобод людини. Ефективний правовий механізм у воєнний час повинен поєднувати гнучкість і швидкість реагування зі збереженням правової визначеності та гарантій для громадян.

На думку Н. Пархоменко та В. Тимошенко, правосвідомість людини формується під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників: війни, загрози життю, порушення прав, соціальної нерівності, а також індивідуальних психологічних особливостей. Сукупність цих факторів викликає тривожність, спотворює сприйняття правової реальності, послаблює моральні орієнтири та інституційні зв'язки, що ускладнює адаптацію людини до умов суспільства. Негативні зрушення посилюються відсутністю дієвого соціального контролю та безкарністю правопорушників, що сприяє подальшому викривленню правової поведінки. Водночас індивідуальний досвід і виховання визначають, як людина реагує на правові норми, адже протиправна поведінка є результатом взаємодії середовища та особистих характеристик. Тому держава повинна зміцнювати справедливість, боротися з корупцією та забезпечувати верховенство права, щоб підтримувати здорову правосвідомість громадян [2].

Я. Богів підкреслює, що формування правосвідомості в Україні має ґрунтуватися на європейському людиноцентричному підході, який ставить права та гідність людини в основу правової культури. Для зміцнення правопорядку необхідно усувати прояви деформованої правосвідомості – нігілізм, демагогію, інфантілізм та інші викривлені форми мислення, що є рудиментами нав'язаних зовнішнім агресором моделей. Така трансформація сприятиме розвитку держави, орієнтованої на демократичні цінності та повагу до закону [3].

М. Черкас наголошує, що на правосвідомість українського суспільства суттєво впливають зовнішні деструктивні чинники – пандемія, карантинні обмеження, а також тривалий режим воєнного стану з неминучими обмеженнями прав і свобод. До цих викликів додається й недостатня ефективність окремих міжнародних інституцій, які не завжди спроможні забезпечити належний захист прав і виконання норм міжнародного права. Для запобігання деформації правосвідомості, зокрема поширенню правового нігілізму, автор підкреслює необхідність невідворотності відповідальності за воєнні злочини та міжнародного покарання керівництва держави-агресора [4].

Висновки. Умови воєнного стану істотно впливають на правосвідомість громадян, тому ключовими напрямками її відновлення є підвищення правової культури, розвиток якісної

правової освіти та забезпечення інформаційної безпеки, що допомагає протидіяти маніпуляціям і правовому нігілізму. Не менш важливими є вдосконалення законодавства й оперативні правові реформи, які повинні гарантувати безпеку держави, але не порушувати базові права людини, а також ефективна робота правоохоронних органів і створення дієвих механізмів попередження правопорушень. Зміцнення правопорядку, підготовка фахових юристів і співпраця з міжнародними інституціями сприяють формуванню стійкої правової культури, здатної протистояти викривленням правосвідомості в умовах війни.

У період дії воєнного стану, особливо в державах, що переживають збройні конфлікти, правосвідомість населення може істотно змінюватися. Тому одним із ключових завдань стає підтримка правової культури й правового мислення громадян. Це потребує комплексних дій – освітніх, юридичних, медійних та міжнародних. Реалізація таких кроків, як проведення просвітницьких програм, забезпечення правової допомоги, співпраця з міжнародними інституціями та оновлення правових норм, здатна істотно зменшити викривлення правосвідомості й сприяти збереженню суспільної стійкості навіть у найважчих умовах.

Список використаних джерел та літератури

1. Резворович К. Р. Правовий нігілізм в Україні: сутність, причини та шляхи подолання. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/223/5973/12492-1?inline=1> (дата звернення: 01.12.2025).
2. Пархоменко Н. М., Тимошенко В. І. Детермінанти наслідки деформації індивідуальної правосвідомості за негативних умов сучасного світу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2024. Випуск 81: частина 1. С. 81-87.
3. Богів Я. С. Правосвідомість як основа побудови правової держави. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія економічна. Серія юридична. 2022. Випуск 33. С. 196-202.
4. Черкас М. Є. Особливості формування правосвідомості в умовах правового режиму воєнного стану. *Право та інновації*. 2023. № 1 (41). С. 105-110.

МОЗОЛЮК Олена Миколаївна

доцент кафедри образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва та технологій
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
кандидат педагогічних наук, доцент

МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті розкрито поняття «маніпуляція», досліджено особливості маніпулятивних впливів та окреслено категорію людей, які стають жертвами психологічних маніпуляцій, висвітлено роль мистецтва у маніпулятивних технологіях. Запропоновано основні умови уникнення маніпуляції.

Ключові слова: маніпуляція, маніпулятивний вплив, інформаційна війна, мистецтво, медіамистецтво.

Військовий конфлікт між Україною та Російською Федерацією набув стану гібридної війни за довго до військової ескалації 2014 року та повномасштабного вторгнення 2022 року. Інформаційна війна створює та використовує технології пропагандистського впливу на свідомість українців використовуючи для цього різні засоби, зокрема, мистецтво. Проблема психологічної маніпуляції масовою свідомістю є головним завданням інформаційної війни, адже здійснюється психологічна атака на емоційну та ціннісно-мотиваційну сфери свідомості людини, нав'язуючи певний, вигідний зацікавленій стороні, світогляд конкретній людині та спільноті в цілому. Таке викривлення інформаційного потоку становить загрозу для існування

держави, хоча інформаційна війна не передбачає реального позбавлення життя людей, та наслідки її руйнівного впливу можна порівняти з наслідками повномасштабної війни.

Останні дослідження підкреслюють, що інформаційні війни спрямовані на психологічне маніпулювання поведінкою та свідомістю людей, спільноти. При цьому аудиторія, на яку спрямований вплив, на думку М. Кастельса, є не пасивним об'єктом, а інтерактивним суб'єктом, що уможлиблює її диференціювати [1, с. 323]. Автор підкреслює, що маніпуляція спрямована на створення таких психологічних конфігурацій, які б зробили думки людей хаотичними, нелогічними, посіяли б сумніви навіть у тих життєвих істинах, які є сталими, фундаментальними. Людина стає беззахисною жертвою перед психологічними маніпуляціями і може виступити як співавтор інформаційної війни.

Проблематику впливу сучасних інформаційних технологій на свідомість людей розглядали такі сучасні науковці, як В. Застольська, С. Кара-Мурза, М. Козирєв, П. Лісовський, Г. Почепцов, А. Фісун та ін. Вони акцентують увагу на тому, що швидкість розвитку свідомості людей не відповідає швидкості розвитку технологій маніпулювання свідомістю.

Одним із можливих способів уникнути маніпулятивного впливу є усвідомлене ставлення до отриманої інформації. Важливо піддавати сумніву істинність повідомлень, які надходять із різних джерел. «Зануритися у потік інформації, що пропонується, значно легше, ніж критично оцінювати кожне повідомлення, переробляти та перевіряти всю інформацію, що надходить. Шлях пасивності легший, простіший. Проте й маніпуляторам легше управляти нами, й інформаційному агресору легше розв'язати війну та перемогти в ній» [3, с. 82]. Сам термін «маніпуляція», походить від латинського слова «manipulare», що означає «керувати». Здавна це сприймалося у суто позитивному сенсі «керувати зі знанням справи». Перехідним етапом до метафори стало використання цього терміна стосовно демонстрування різноманітних фокусів та ігор у карти, в яких, окрім вправності, цінується приховання дій або справжніх намірів, а також проведення всіляких відволікаючих процедур, які розпорошують увагу спостерігача. Згодом маніпуляцію почали розуміти (у непрямому значенні) як прагнення «прибрати до рук», «спіймати на гачок», «спроба перетворити людину у слухняне знаряддя, у маріонетку». Надалі метафору маніпуляції доповнюють такими характеристиками: майстерність виконання та створення в людини ілюзії самостійності прийнятих рішень і виконаних дій. Маніпуляцією також вважається примус людини, суспільства діяти у потрібному напрямі проти власних інтересів до самознищення. Особливостями маніпулятивних впливів, як зазначає у своїй статті М.П. Козирєв, є:

- високий професіоналізм, насамперед інформаційно-психологічний, організації маніпулятивних впливів;
- поява нових форм і засобів «прихованого» впливу на індивідуальну, групову і масову свідомість;
- відсутність психологічних механізмів захисту від маніпулятивних впливів у більшості частини всіх прошарків населення;
- відсутність соціальних механізмів контролю й нейтралізації негативних інформаційно-психологічних впливів;
- відсутність концептуального (науково методичного) забезпечення у сфері захисту від негативних інформаційно-психологічних впливів [2, с. 184].

Дослідження менталітету, традицій, стереотипів які мають місце у суспільстві є важливим підґрунтям для здійснення психологічного маніпулювання.

Г. Почепцов наголошує, що ефективність маніпулювання залежить від рівня самосвідомості людини та суспільства. Якщо у людей ставлення до життя погіршується, виникають складності в реалізації їхніх потреб, якщо вони усвідомлюють свою нездатність впливати на систему відносин, автоматично знижується можливість психологічного захисту. Виникають глибокі переживання і, відповідно, підвищується ризик стати жертвами маніпуляції. Також під маніпулятивні впливи попадають люди з нерозвинутим світоглядом, відсутністю критичного мислення, низькою свідомістю, втратою, за певних об'єктивних причин, життєвих орієнтирів.

Маніпуляція мистецтвом, або медіаманіпуляція є однією із форм маніпуляції. Це психологічний вплив, що здійснюється через пресу, інтернет, звукозаписи, відеоматеріали

(кіно, театр, «документальні передачі»), рекламні щити та ін. За допомогою мистецьких творів (пісенних, літературних, образотворчих і т.д.) здійснюється навіювання певних настроїв, постулатів, на кшталт ідеї про «один народ». Як приклад – фільм режисера В. Бортка «Тарас Бульба» (2009 р.) у якому попри талановиту, масштабну гру українського актора Б. Ступки чітко простежується викривлення історичних фактів, відхід від першоджерела, проросійські ідеї, створення образу українських козаків як недалеких, неосвічених, жорстоких, постійно п'яних бандитів. Цей фільм просуває православно-імперські наративи, що не відповідає змісту повісті М. Гоголя «Тарас Бульба».

Отже, маніпуляція мистецькими творами, використання художніх образів для сугестивного впливу на людей з метою зміни їх думок, поглядів емоцій веде до формування певних, необхідних ворогові, суспільних поглядів. Адже мистецькі твори мають надзвичайно потужний вплив на почуття, мораль, погляди конкретної людини і суспільства в цілому. Маніпуляція залишається для більшості людей непомітною, оскільки вона впливає на емоційне та естетичне сприйняття, а не на логічні аргументи.

Справжня мета маніпуляції приховується, її передумовами є існування людини, суспільства у фальшивій, штучній реальності, яка частково створена самими жертвами маніпуляції, частково – маніпулятором, частково – психологічним впливом оточення. Засоби маніпуляції – різноманітні, перевага віддається відвертій брехні, приховуванню та викривленню інформації. З метою уникнення впливу психологічної маніпуляції важливо, по-перше, звертати увагу на те, які емоції викликає той чи інший мистецький твір і чи відповідають вони його змісту. По-друге, завдатися питанням: «Хто і для чого створив даний твір або його модифікацію?» і висунути припущення щодо того, якої мети хоче досягнути автор. По-третє, не потрібно все сприймати на віру, варто критично поставитися до отриманої інформації.

Список використаних джерел та літератури

2. Козирєв М. Інформаційно-психологічний вплив. Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Психологічна. 2007. 399 с.
3. Младьонова О. Маніпулювання суспільною свідомістю як технологія вдення інформаційної війни. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології». 2017. Випуск 32. С. 79–82.

НАРОЖНЯ Наталія Олександрівна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»

ОП «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія»

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Науковий керівник – к. пед. н, доц. **ОТРОЩЕНКО Наталія Леонідівна**

ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З СІМЕЙ У СЖО

В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація: авторкою розглянуто актуальність соціальної роботи з дітьми з сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО), в умовах воєнного стану. Окреслено соціальні та психологічні виклики, з якими стикаються родини: втрата житла, роботи, руйнування соціальних зв'язків, травматичний досвід та загроза фізичній безпеці. Показано, що сім'я залишається первинним соціальним інститутом, що формує у дитини відчуття стабільності, належності та психологічної стійкості, а також її ідентичність.

Ключові слова: соціальна робота, діти, сім'ї у складних життєвих обставинах, воєнний стан, гуманістичний підхід, психологічна підтримка, соціальний супровід, сімейна адаптація.

Соціальна робота з дітьми з сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО), в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності та потребує дотримання низки принципів, які забезпечують ефективну підтримку, захист та розвиток дітей. Сім'я залишається первинним соціальним інститутом, що формує у дитини відчуття належності, стабільності та безпеки, а отже, її ідентичність і психологічну стійкість. У складних умовах воєнного стану родини зазнають значних соціально-економічних потрясінь, таких як втрата житла, роботи, руйнування соціальних зв'язків, травматичний досвід та загроза фізичній безпеці. Це призводить до послаблення сімейних функцій і збільшує ризик соціального сирітства, вилучення дітей та їх влаштування до державних закладів опіки.

Ключовими чинниками кризових ситуацій у сім'ї є втрата роботи, розрив подружніх стосунків, конфлікти між членами родини, соціальний тиск, алкогольна або наркотична залежність. У таких умовах сім'я часто не здатна самотійно впоратися з проблемами, що потребує професійної підтримки та втручання соціальних працівників. В Україні значну роль у цьому відіграють центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, які забезпечують всебічну допомогу родинам у складних життєвих обставинах.

У нинішніх умовах розвитку українського суспільства сім'я стикається з низкою проблем, які суттєво впливають на її повноцінне функціонування та спричиняють порушення її основних соціальних та виховних ролей.

Питання дослідження соціальних труднощів, з якими стикаються сім'ї, перебуває у фокусі уваги як українських, так і зарубіжних науковців, серед яких Л. Алексєєва, О. Арсенєва, О. Гуляр, Н. Щербак та інші. Аналіз соціально-педагогічної роботи з родиною як із цілісною системою, соціальним інститутом, групою чи колективом у контексті соціальної політики та практики соціальної роботи представлений у працях О. Безпалько, Т. Бессонової, А. Капської, Р. Овчарової, Л. Олиференко, І. Трубавіної та інших дослідників.

Соціальний працівник, що працює з дітьми з сімей у складних життєвих обставинах (СЖО) в умовах воєнного стану, здійснює свою діяльність у надзвичайно складних та динамічних умовах, де безпека, емоційна стабільність та психологічне благополуччя дітей і родин постійно під загрозою. У цих умовах дотримання принципів гуманістичної психології та педагогіки стає особливо важливим, оскільки вони спрямовані на визнання унікальності кожної особистості, її права на розвиток та прагнення до гармонії й безпеки. Дотримання таких принципів не лише зменшує психологічний бар'єр у спілкуванні дітей та батьків із фахівцем, але й дозволяє значно скоротити час адаптації до професійної взаємодії та підвищує ефективність соціального супроводу, що є критично важливим у кризових умовах воєнного стану.

До основних принципів соціальної роботи з дітьми та їхніми родинами належать [1; 2; 3] повага до гідності та прав дитини і сім'ї, доброзичливість, співчуття та розуміння, довіра, партнерство та співпраця, неупереджене ставлення, доступність допомоги, конфіденційність та свобода вибору. Кожен із цих принципів виконує важливу роль у створенні стабільного середовища для дітей і забезпеченні ефективності роботи соціального працівника.

Принцип доброзичливості та співчуття передбачає створення атмосфери підтримки, де дитина та родина відчують себе почутими, захищеними та прийнятими. У складних життєвих обставинах, особливо за умов воєнного стану, родини часто стикаються з тривогою, страхом, травматичними подіями та втратами, тому прояв емпатії та підтримки з боку фахівця сприяє формуванню довірливих відносин і відкритого обміну інформацією. Соціальний працівник у цьому процесі акцентує увагу на сильних сторонах родини та дитини, мотивуючи їх до активної участі у власному розвитку та вирішенні проблем.

Принцип довіри забезпечує двосторонню взаємодію: соціальний працівник вірить у здатність сім'ї подолати труднощі, а родина довіряє фахівцю, надаючи правдиву інформацію про свої потреби та проблеми. Довіра особливо важлива у роботі з дітьми, які можуть бути психологічно травмовані через війну, втрату близьких або небезпечне середовище. Встановлення довірливих відносин дозволяє фахівцю своєчасно реагувати на кризові ситуації та розробляти індивідуальні плани підтримки дітей.

Принцип партнерства передбачає спільну роботу соціального працівника та родини, де фахівець виступає не контролером, а партнером, який супроводжує процес ухвалення рішень та коригує плани дій, не нав'язуючи рішень. Такий підхід стимулює активну участь батьків у вирішенні проблем, формує відповідальність за дії та сприяє посиленню автономії сім'ї.

Принцип неупередженого ставлення зосереджує увагу на глибокому аналізі причин проблем, що виникли у сім'ї, без оцінок і порівнянь із «нормою». Це дозволяє уникати маркування дітей або батьків і створює конструктивний простір для співпраці. Дотримання цього принципу особливо важливе у воєнних умовах, де родини часто переживають соціальну стигму або стикаються з дискримінацією.

Принцип доступності допомоги передбачає можливість отримання підтримки у критичні моменти, коли дитина чи родина найбільше цього потребує, та адаптацію комунікації до потреб клієнта. Це включає використання різних каналів зв'язку, оперативне реагування на кризові ситуації та надання інформації у доступній формі, що сприяє швидкому реагуванню на небезпеку та зниженню негативних наслідків воєнного впливу на дитину.

Принцип конфіденційності гарантує захист особистої інформації дитини та членів сім'ї, що забезпечує безпеку і психологічний комфорт. Дотримання цього принципу є ключовим для збереження довіри та ефективної взаємодії, особливо у випадках розкриття травматичних подій, насильства або втрати близьких.

Принцип свободи вибору передбачає право дітей та родини самостійно ухвалювати рішення щодо участі у соціальному супроводі та вибору методів підтримки, зберігаючи автономію та відповідальність за власні дії. Соціальний працівник підтримує процес усвідомлення проблеми та допомагає визначити можливі шляхи її подолання, не нав'язуючи рішень, що створює основу для формування активної життєвої позиції та самостійності дітей та їхніх батьків.

Таким чином, комплексне застосування гуманістичних принципів у роботі соціального працівника з дітьми з СЖО в умовах воєнного стану забезпечує психологічну підтримку, розвиток ресурсів родини, захист прав та інтересів дітей, а також підвищує ефективність соціального супроводу в умовах кризових ситуацій. Воно створює умови для стабілізації сімейного середовища, формування безпечного та сприятливого простору для розвитку дітей і мінімізації наслідків травматичних подій.

Робота з дітьми передбачає комплексний підхід, де допомога окремим членам сім'ї супроводжується відновленням здатності родини створювати сприятливе середовище для виховання та розвитку дитини. Особлива увага приділяється адаптації сім'ї до потреб дітей з інвалідністю або травматичним досвідом. Соціальний працівник не вирішує проблеми за клієнта, а допомагає усвідомити суть проблеми, оцінити ресурси родини та визначити оптимальні шляхи подолання труднощів.

Умови воєнного стану підкреслюють необхідність дотримання етичних принципів та гуманістичного підходу, що дозволяє ефективно забезпечувати захист і розвиток дітей, підтримувати стабільність сімейного середовища та запобігати соціальному сирітству. Перспективи наукових досліджень у цій сфері полягають у вивченні ефективності гуманістичних принципів соціальної роботи, розробці комплексних програм адаптації дітей та родин з урахуванням індивідуальних потреб, аналізі впливу воєнних та соціально-економічних змін на сімейні функції та підвищенні ефективності міждисциплінарної взаємодії соціальних служб, психологів, педагогів і медичних працівників. Соціальна робота з дітьми з сімей у СЖО в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальною, відкриваючи нові можливості для підтримки реальних родин, забезпечення безпеки та благополуччя дітей.

Список використаних джерел та літератури

1. Галузевий стандарт надання соціальних послуг сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту 29.12.2009 р. №4569 : URL : <http://www.mvk.if.ua/uploads/files/ms10111101.pdf>

2. Бичук І. Основи соціальної роботи з неблагополучною сім'єю (з досвіду викладання навчальної дисципліни «соціальна робота з сім'єю»). *Педагогічний часопис Волині*. №2(9). 2018. С. 106–112.

3. Зберегти сім'ю. Соціальна робота із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах / автори-упорядники: Мороз О. М., Постолук Г. І., Семигіна Т. В., Шипіленко О. С. Київ : ЕКМО, 2008. 160 с.

ОЛІЙНИК Уляна Миколаївна

завідувач кафедри правових та інформаційних технологій
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДНОВЛЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ НА ЗВІЛЬНЕНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Анотація. У тезах проаналізовано теоретико-правові засади трудових прав, їх значення у системі прав людини та нормативно-правове регулювання у сфері праці.

Особливу увагу приділено характеристиці порушень трудових прав, які мали місце на тимчасово окупованих територіях, зокрема незаконним звільненням, примусовій праці, втраті кадрової документації та не виплаті заробітної плати. Розглянуто основні механізми відновлення трудових прав на звільнених територіях, зокрема поновлення дії трудового законодавства, судовий захист, компенсаційні виплати та роль державних органів. Сформульовано висновки та пропозиції щодо вдосконалення механізмів відновлення трудових прав з метою забезпечення соціальної справедливості та економічної стабільності на звільнених територіях України.

Ключові слова: трудові права, звільнені території, деокупація, право на працю, трудові правовідносини, міжнародні акти, національне законодавство.

Постановка проблеми. Відновлення трудових прав на звільнених територіях України є однією з найактуальніших соціально-правових проблем сучасного етапу розвитку держави. Унаслідок збройної агресії та тимчасової окупації значна кількість громадян була позбавлена можливості реалізовувати право на працю, гарантоване Конституцією України.

Після деокупації постала необхідність не лише у фізичній відбудові регіонів, а й у відновленні дії законодавства України у сфері праці. Водночас процес відновлення трудових прав ускладнюється відсутністю роботодавців, знищенням підприємств, браком документального підтвердження трудових відносин та недостатньою правовою обізнаністю працівників. Таким чином, проблема відновлення трудових прав на звільнених територіях потребує комплексного наукового дослідження, удосконалення правових механізмів та активної участі державних інституцій.

Виклад основного матеріалу. Право на працю є одним із фундаментальних соціально-економічних прав людини, що закріплене Конституцією України та міжнародними актами у сфері прав людини. В умовах збройної агресії російської держави проти України значна частина територій зазнала тимчасової окупації, що призвело до масових і системних порушень трудових прав громадян. До прикладу, працівники втрачали робочі місця, трудові книжки, можливість отримувати заробітну плату, соціальні гарантії та захист з боку держави. Після звільнення тимчасово окупованих територій перед державою наріжним каменем постало завдання відновлення дії законодавства України, зокрема у сфері трудових відносин. Відновлення трудових прав є необхідною умовою соціальної стабільності, економічного відродження регіонів та повернення населення до нормального життя.

Виходячи з того, що трудові права є складовою системи соціально-економічних прав людини і громадянина, оскільки забезпечують можливість особи реалізовувати свій трудовий потенціал, отримувати дохід та соціальний захист. До основних трудових прав належать право

на працю, право на належні умови праці, право на оплату праці, право на відпочинок та право на захист від незаконного звільнення. Трудові права мають особливе значення в умовах збройного конфлікту, оскільки саме вони забезпечують мінімальні соціальні гарантії для населення.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює трудові відносини в Україні, є Кодекс законів про працю України. Важливу роль відіграє Конституція України, яка гарантує право кожного на працю та належні умови праці. Окремі аспекти трудових прав регулюються спеціальними законами, зокрема Законом України «Про особливості організації трудових відносин в умовах воєнного стану» та підзаконними нормативно-правовими актами.

Україна є учасницею основних міжнародних договорів у сфері праці, зокрема конвенцій Міжнародної організації праці. Міжнародні стандарти визначають мінімальні гарантії захисту трудових прав навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану.

Тимчасова окупація окремих територій України спричинила системні та масові порушення трудових прав громадян. Фактично було припинено дію законодавства України у сфері праці, що позбавило працівників правового захисту. Відомими є випадки, коли роботодавці або окупаційні адміністрації самовільно змінювали умови праці, звільняли працівників або примушували їх до праці без належної оплати. Одним із найпоширеніших порушень було незаконне звільнення працівників з підстав, не передбачених трудовим законодавством України. Такі звільнення супроводжувалися втратою заробітку, соціальних гарантій та страхового стажу. Крім того, поширеним явищем стала не виплата заробітної плати або її виплата у неповному обсязі. Працівники, зважаючи на окупаційний режим, фактично були позбавлені можливості оскаржити такі дії у встановленому законом порядку.

Слід звернути увагу, що однією з найбільш складних проблем після звільнення територій стала втрата або знищення кадрової документації підприємств. Трудові книжки, особові справи працівників, накази про прийняття та звільнення часто були знищені або залишилися на окупованій території. Втрата таких документів ускладнила підтвердження трудового стажу, що має важливе значення для призначення пенсій та соціальних виплат. Проблеми підтвердження стажу негативно впливають на реалізацію права на соціальний захист. Це, як наслідок, свідчить про необхідність удосконалення державних механізмів обліку трудової діяльності.

На тимчасово окупованих територіях фіксувалися випадки примусової праці, що є грубим порушенням міжнародних стандартів прав людини. Працівників змушували виконувати роботи без їхньої згоди або під загрозою покарання. Крім того, не дотримувалися вимоги щодо охорони праці та безпеки робочих місць. Працівники працювали в умовах підвищеної небезпеки без належного інструктажу та засобів захисту. Такі порушення створювали загрозу життю та здоров'ю людей. Вони також ускладнюють багато в чому подальше відновлення трудових відносин після деокупації.

Масові порушення трудових прав призвели значною мірою до погіршення соціально-економічного становища населення. Зростання безробіття та бідності стало характерною рисою періоду окупації.

Принагідно, слід зауважити, що втрата стабільного доходу змусила багатьох громадян залишити місце проживання та набути статусу внутрішньо переміщених осіб. Порушення трудових прав негативно вплинули на економічний потенціал багатьох регіонів. Відновлення трудових відносин після деокупації є необхідною умовою відбудови та розвитку звільнених територій.

Доцільно зазначити, що після звільнення тимчасово окупованих територій першочерговим завданням держави є повне відновлення дії законодавства України, зокрема у сфері трудових відносин. Відновлення правового режиму означає повернення до дії Конституції України, Кодексу законів про працю та інших нормативно-правових актів. Це створює правові підстави для поновлення порушених трудових прав працівників.

Органи державної влади та місцевого самоврядування відновлюють свою діяльність, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері зайнятості та соціального захисту.

Важливу роль відіграє також інформування населення щодо їхніх трудових прав та механізмів їх відновлення.

Одним із ключових механізмів відновлення трудових прав є поновлення працівників на раніше займаних посадах. Поновлення може здійснюватися як у добровільному порядку роботодавцем, так і на підставі судового рішення.

Працівники, незаконно звільнені в період окупації, мають право на отримання компенсації за час вимушеного прогулу. Така компенсація є важливою гарантією відновлення соціальної справедливості.

Разом із тим, на практиці виникають труднощі, пов'язані з ліквідацією підприємств або відсутністю роботодавця. У таких випадках держава має забезпечити альтернативні механізми захисту прав працівників.

Звісно, судовий захист є одним із найефективніших способів відновлення порушених трудових прав. Працівники можуть звертатися до суду з вимогами про поновлення на роботі, стягнення заборгованості із заробітної плати та компенсації моральної шкоди. Завданням органів судової влади є врахування особливих умов, у яких перебували працівники під час окупації. Це дозволяє більш гуманно підходити до оцінки доказів та строків звернення до суду. Разом з тим, судовий шлях потребує правової обізнаності та доступу до юридичної допомоги.

Важливу роль у відновленні трудових прав відіграють державні органи, зокрема Державна служба України з питань праці. Вона здійснює контроль за дотриманням трудового законодавства та розглядає звернення громадян.

Незважаючи на наявність правових механізмів, процес відновлення трудових прав стикається з низкою проблем. Серед них – складність підтвердження трудового стажу, тривалість судових процедур та обмежені фінансові ресурси.

В даній ситуації доволі перспективним напрямом можна назвати цифровізацію трудових відносин та створення єдиних електронних реєстрів, що дасть можливість спростити процедури відновлення трудових прав у майбутньому.

Висновки. Отже, чинні механізми відновлення трудових прав загалом ефективними, проте потребують подальшого вдосконалення, оскільки багато невирішених проблем залишається зі складністю підтвердження трудового стажу, тривалістю судових процедур та недостатнім рівнем правової поінформованості населення.

Таким чином, відновлення трудових прав на звільнених територіях України є важливою складовою процесу відбудови держави, забезпечення соціальної справедливості та зміцнення довіри громадян до інститутів влади.

Список використаних джерел та літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#n4381>
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України № 2136-IX. Верховна Рада України: офіційний вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
3. Кодекс законів про працю: Верховна Рада України: офіційний вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
4. Як держава планує відновлення державної влади та реінтеграцію населення після деокупації. URL: <https://surl.li/sfxprk>

ОРЄХОВ Валерій Володимирович
доцент кафедри правових та інформаційних технологій
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»,
кандидат філологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПОТРЕБ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Дослідження присвячене аналізу обмежень комунікативних потреб громадян, що мають місце в період російського вторгнення в Україну. Розглядаються різновиди таких обмежень та їх доцільність в умовах воєнного стану.

Ключові слова: обмеження прав, інформація, територія України, Конституція України, заборона, комунікація.

Постановка проблеми. З 2022 року, внаслідок військової агресії Російської Федерації, в Україні було введено воєнний стан, що спричинило до певних обмежень прав та свобод громадян. Зокрема, Верховною Радою було затверджено документ, в якому міститься норма (пункт 3), де сказано про обмеження окремих конституційних прав і свобод на період дії воєнного стану і наведено статті Конституції, дія яких може обмежуватись: стаття 30. Кожному гарантується недоторканність житла; стаття 31. Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; стаття 32. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя; стаття 33. Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України та ін. Обмеження конституційних прав і свобод громадян є важливим питанням, тож розглянемо доцільність їх введення в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям реалізації прав громадян в умовах воєнного стану, з огляду на актуальність даного питання, присвячено чимало праць науковців. Серед них є дослідження, присвячені як розгляду обмежень прав людини в умовах воєнного стану загалом (Д. Гриньо [1], О. Курганська [2], Н. Петечел [5] та ін.), так і обмежень окремих прав, наприклад, права на таємницю кореспонденції (А. Левченко [3]).

Виклад основного матеріалу. Частина введених обмежень безпосередньо зумовлена існуючою небезпекою для життя і здоров'я громадян через воєнну ситуацію на території України (наприклад, обмеження свободи пересування зумовлене веденням бойових дій, російською окупацією окремих територій тощо), інша частина обумовлюється питаннями державної безпеки, захисту від інформаційної та військової агресії з боку Росії.

Серед введених обмежень прав і свобод громадян фіксується низка норм, що стосуються реалізації комунікаційних потреб громадян. Так, зокрема, обмеження торкнулися прав громадян на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, гарантованих статтею 31. Як відомо, спочатку, одразу після повномасштабного вторгнення Росії на територію України, Указом Президента України від 23 лютого 2022 року № 63/2022 «Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України» передбачено запровадження за потреби особливих правил користування зв'язком та передачі інформації через комп'ютерні мережі, а потім, Указом від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», встановлено можливість обмеження тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, конституційного права, передбаченого статтею 31 Конституції України – права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції [3, с. 83]. Зрозуміло, що в умовах воєнного стану такі обмеження є вимушеним і потрібним кроком. Їх введення дає можливість запобігати терористичним актам, диверсіям, проводити ефективну контррозвідувальну діяльність, укріплюючи безпеку країни. Проте, на нашу думку, окрім дійсно необхідних для безпеки держави обмежувальних заходів, можуть мати місце й обмеження, незручності для громадян, які безпосередньо не вмотивовані

безпековою необхідністю. Причиною таких незручностей, зокрема, можуть бути недостатня обізнаність широкого загалу щодо меж контролю за особистим життям, важливими складовими якого є різні види комунікації. Тому варто було виписати більш конкретно випадки, за яких право на таємницю переданої особою інформації може бути порушено, що могло б убезпечити від можливих зловживань у цій галузі, а також сприяло більшій поінформованості громадян про свої права в умовах воєнного стану.

У царині релігійної комунікації важливою подією став нормативний акт № 8371 «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», який набув чинності 23 вересня 2024 року. Ним була введена заборона діяльності в Україні релігійних організацій, афілійованих із Російською православною церквою (РПЦ). Цей крок викликав чимало суперечок як в Україні, так і на Заході. Відома негативна позиція щодо цього нормативного акту з боку Папи Римського, який заявив, що жодна християнська церква не має бути скасована прямо чи опосередковано. Але відомо, що заборона РПЦ не має відношення до її релігійної діяльності, а безпосередньо пов'язана з втручанням церкви у політику на боці Росії, що є порушенням норм церковної діяльності. Наявність в Україні православної церкви українського патріархату свідчить про повну безпідставність пропагандистських закидів РФ про гоніння на православ'я, адже йдеться лише про перешкоджання ворожій пропаганді в умовах воєнного стану і є абсолютно виправданим кроком в такій ситуації, який не призводить до будь-яких реальних утисків православної віри на території України. Вагомим зрушенням у цьому плані стало подолання невизначеності Європи в питанні її ставлення до російської церкви: «близько 90 церковних лідерів з усієї Європи оголосили ідеологію «руського мира» еретичною у знаковій заяві, оприлюдненій після конференції в Гельсінкі 1–3 грудня 2025 року» [4], засудили використання богослов'я як інструменту війни, і це повністю підтверджує правильність заборони ворожої пропаганди російської церкви в Україні.

Певні паралелі тут можна провести з іншою забороною, яка була введена до цього – забороною російських соцмереж – «ВКонтакте», «Одноклассники» та ін.

Так, ще у травні 2017 року п'ятий президент України Петро Порошенко заборонив на три роки соціальні мережі «ВКонтакте» та «Одноклассники», сайти Mail.Ru Group, сервіси «Яндекс» та низку інших ресурсів. Згодом презедентом Володимиром Зеленським було продовжено цю заборону.

Слід мати на увазі, що ця заборона спрямовувалась не проти користування соцмережами як такими, а проти конкретних соцмереж, пропагандистські наративи в яких мають виразне антиукраїнське спрямування. Зазначені соцмережі стали одним із інструментів у розв'язаній проти України інформаційної війни, їх заборона, як і боротьба з іншими виявами ворожої пропаганди, є повністю доцільною. І, хоч окремим громадянам ця заборона і складала певні незручності, обумовлені багаторічною звичкою користування зазначеними соцмережами, вони не є суттєвими, оскільки існує чимало альтернативних сервісів.

До певних обмежень комунікаційних потреб громадян можна віднести і обмеження дії стаття 39 Конституції України, яка гарантує право громадян на мирні збори. Зазначене обмеження також обумовлене потребами безпеки громадян. Мирні зібрання не забороняються повністю, їх проведення регламентується відповідно до конкретної ситуації в тій чи іншій місцевості, вони є можливими за умови попереднього узгодження їх проведення з відповідними органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування. Самовільне скупчення людей під час війни, що зараз іде з РФ, може призвести до людських жертв, і це необхідно мати на увазі при плануванні заходів на відкритому просторі.

Висновки. Отже, названі вище обмеження окремих конституційних прав і свобод громадян на період дії воєнного стану є цілком виправданими. Однак, на нашу думку, в деяких випадках існує потреба додаткової конкретизації і роз'яснення умов таких обмежень населенню країни.

Список використаних джерел та літератури

1. Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 45–48

2. Курганська О. В. Обмеження прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану: проблеми правового регулювання / Матеріали круглого столу «Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та перспективи розвитку» (Острог, 28 січня 2023 року). URL: <https://surli.cc/tmaidr> (дата звернення: 23.12.2025).
3. Левченко А.В. Можливість втручання у право на таємницю кореспонденції як спосіб отримання доказів у період воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. Випуск 70. 2022. С.411-416.
4. Міжнародне об'єднання церков уперше засудило ідеологію «руського міра»: 90 релігійних лідерів з усієї Європи оголосили її єретичною. Texty.org.ua : вебсайт. URL: <https://surl.li/eluqzd> (дата звернення: 25.12.2025).
5. Петечел Н. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *International Journal «Law & Society»*. 2024. № 9. С. 141-146.

ОХМАН Ольга Василівна

доцент кафедри права
Хмельницького національного університету,
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Проаналізовано кримінальну відповідальність за шахрайство, скоєне в умовах воєнного або надзвичайного стану, зокрема зміст кваліфікуючої ознаки, об'єкт і предмет правопорушення, способи вчинення та суб'єктну сторону. Розглянуто проблемні питання застосування цієї ознаки, її співвідношення з іншими кримінальними правопорушеннями проти власності та запропоновано можливі зміни санкції ст. 190 КК України. Робота базується на аналізі чинного законодавства та позицій науковців у галузі кримінального права.

Ключові слова: шахрайство, кримінальна відповідальність, воєнний стан, надзвичайний стан, кваліфікуюча ознака, право власності, КК України, об'єктивна та суб'єктивна сторона.

Постановка проблеми. Конституцією України гарантовано право кожної особи на володіння, користування та розпорядження належним їй майном, а також результатами інтелектуальної й творчої діяльності. Позбавлення особи права власності допускається виключно на підставах і в порядку, визначених законом. Право приватної власності визнається та охороняється як одне з основоположних і недоторканих [1]. З метою забезпечення захисту права власності кримінальним законодавством України передбачено, зокрема, встановлення кримінальної відповідальності за вчинення шахрайства, яке передбачене у статті 190 Кримінального кодексу України [2].

Зазначене кримінальне правопорушення не належить до новел національного кримінального законодавства, однак трансформація суспільних відносин зумовлює перегляд підходів до визначення його змісту та посилення відповідальності за його вчинення. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13 липня 2023 року № 3233-IX частину третю статті 190 КК України доповнено самостійною кваліфікуючою ознакою – вчинення шахрайства в умовах воєнного або надзвичайного стану [3]. Потребу включення до статті 190 КК України «Шахрайство» зазначеної кваліфікуючої ознаки науковці-криміналісти обґрунтовували ще у 2022 році, після ухвалення Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за

мародерство» від 3 березня 2022 року № 7124, наголошуючи на необхідності вдосконалення механізмів кримінально-правової охорони власності в умовах правового режиму воєнного стану [4], яким передбачалось доповнення статей 185, 186, 187, 189, 191 Кримінального кодексу України кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного або надзвичайного стану», проте у цьому переліку не було передбачено ст. 190 КК України.

Кваліфікуючу ознаку «вчинення в умовах воєнного або надзвичайного стану» законодавець закріпив у різних структурних елементах зазначених норм КК України: у статтях 185, 186, 187 і 191 – у частині четвертій, а в статті 190 – у частині третій.

Сутність шахрайства полягає у протиправному заволодінні чужим майном або набутті права на нього шляхом введення потерпілого в оману чи використання його довіри. Безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують охорону права власності, зокрема можливість особи вільно володіти, користуватися та розпоряджатися майном. Предметом є чуже для винного майно або право на таке майно.

Шахрайство здійснюється шляхом застосування обману або використання довірчих відносин потерпілого. У кримінально-правовій доктрині обман трактується як умисне введення особи в оману шляхом надання недостовірної інформації (активна форма обману) або шляхом умисного приховування обставин, які винний зобов'язаний був повідомити (пасивна форма обману), що в результаті призводить до формування у потерпілого помилкового уявлення про реальний стан справ [5, с. 608]. Г. Резніченко та І. Чекмарьова зазначають, що обман при шахрайстві полягає у свідомому впливі на волю і свідомість потерпілого шляхом надання неправдивої інформації, підтримання помилкового уявлення або умисного замовчування даних, щоб змусити передати майно або право на нього. [6, с. 559].

Об'єктивна сторона шахрайства полягає у заволодінні чужим майном або правом на нього. Важливим є причинний зв'язок між діями винного та наслідками для потерпілого: обман або зловживання довірою передують передачі майна і є її причиною. Без такої послідовності склад шахрайства не утворюється, а дії можуть кваліфікуватися як інше правопорушення.

Суб'єкт шахрайства – фізична осудна особа віком від 16 років. Для кримінальної відповідальності за ст. 190 КК України достатньо, щоб винний усвідомлював, що заволодіває чужим майном без права на нього, з метою власної або чужої вигоди. Не обов'язково знати конкретного власника майна або чи саме він обдурений; важливе усвідомлення факту заволодіння чужим майном і відсутність законних підстав для цього.

Найбільші труднощі у кваліфікації становить шахрайство за ч. 3 ст. 190 КК України – «шахрайство, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, що завдало значної шкоди потерпілому». Кваліфікуюча ознака «в умовах воєнного або надзвичайного стану» ґрунтується на Законах України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 [7] та «Про правовий режим надзвичайного стану» № 1550-III від 16.03.2000 [8]. Воєнний стан – це особливий правовий режим, який вводиться у разі збройної агресії або загрози нападів, надає державним і військовим органам додаткові повноваження та тимчасово обмежує права і свободи громадян із визначенням строків дії обмежень [7]. В умовах військової агресії РФ проти України з 24.02.2022 воєнний стан діє по всій території України, щомісяця продовжуючись на 90 діб [9].

Надзвичайний стан – це тимчасовий особливий правовий режим, який вводиться в Україні або її регіонах при загрозі техногенного чи природного характеру, спробі захоплення влади або зміні конституційного ладу насильницьким шляхом. Він надає державним, військовим і місцевим органам повноваження для відвернення загрози, захисту життя і здоров'я громадян та забезпечення нормальної роботи економіки і органів влади. Слід погодитися з Г. Резніченко, що логічне та системне тлумачення кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного або надзвичайного стану» свідчить про те, що шахрайство, вчинене під час воєнного стану в будь-якому регіоні України, підлягає кваліфікації з урахуванням цієї ознаки [10, с. 1133]. Проте Р. Мовчан вважає, що кваліфікуюча ознака повинна застосовуватися лише тоді, коли шахрайство відбувається, наприклад, у районах бойових дій, тимчасової окупації або

переміщення військ, а також щодо осіб чи майна, що переміщуються у безпечніші регіони. Якщо злочин відбувається під час воєнного стану, але поза такими зонами і без використання його умов, застосування цієї ознаки є сумнівним. Тому він пропонує замінити формулювання «в умовах воєнного або надзвичайного стану» на «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану» [11, с. 282].

Кваліфікуюча ознака «в умовах воєнного чи надзвичайного стану» має однаковий зміст для всіх злочинів проти власності, проте ступінь відповідальності різниться. Так, крадіжка карається позбавленням волі на 5–8 років; грабіж – 7–10 років; розбій – 8–15 років із конфіскацією; вимагання – 7–12 років із конфіскацією; шахрайство – штраф від 4000 до 8000 мінімумів або позбавлення волі на 3–5 років.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що шахрайство є єдиним видом кримінального правопорушення проти власності, за який передбачено кваліфіковану відповідальність за вчинення в умовах воєнного стану лише у разі завдання значної шкоди потерпілому. При цьому співвідношення суспільної небезпечності звичайної крадіжки, скоєної в умовах воєнного стану, за яку передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років, та шахрайства без наслідків у вигляді значної шкоди виглядає явно нерівномірним. Крім того, зростання кількості таких кримінальних правопорушень після запровадження воєнного стану свідчить про недоцільність встановлення у ч. 3 ст. 190 КК України наслідку у вигляді «завдання значної шкоди». З урахуванням цього пропонується викласти санкцію ч. 3 ст. 190 «Шахрайство» КК України в такій редакції: «карається штрафом від чотирьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі до семи років».

Список використаних джерел та літератури

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 01.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень: Закон України від 13.07.2023 № 3233-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#Text>
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03 березня 2022 року №7124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. І. М. Копотуна. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2022. 932 с.
6. Резніченко Г.С., Чекмарьова І.М. Особливості кваліфікації шахрайства, учиненого шляхом незаконних операцій із використанням електронно-обчислювальної техніки. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2024. С. 558-560. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/135.pdf
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12.05.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
8. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України № 1550-III від 16.03.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>
9. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>
10. Резніченко Г.С. Кримінальна відповідальність за шахрайство вчинене в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. № 4(46). 2024. С. 1128-1135. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/11038/11097>
11. Мовчан Р.О. Аналіз законодавчого рішення про посилення кримінальної відповідальності за мародерство. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 281-285.

ПАНІШЕВА Тетяна Григорівна
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
ОП «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія»
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
науковий керівник – к. пед. н, доц. ОСТРОВСЬКА Наталія Олександрівна

ОСНОВНІ РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ПІДЛІТКІВ

Анотація: авторкою розглядаються основні ризики та загрози цифрового середовища для підлітків, яке є важливою складовою сучасного життя молоді. Аналізуються кібербулінг, онлайн-грумінг, шкідливий контент, шахрайство, надмірне використання мережі та їхній вплив на психічне, фізичне, соціальне та матеріальне благополуччя дітей. Висвітлюється роль індивідуальних, сімейних та шкільних факторів у формуванні вразливості підлітків, а також значення захисних ресурсів – підтримки дорослих, участі у позашкільних активностях і розвитку медіаграмотності. Зроблено акцент на особливостях українського контексту, зокрема на впливі війни та інформаційного навантаження на дитячу психіку. Усвідомлення багатовимірної природи загроз цифрового середовища сприяє формуванню безпечної поведінки та розвитку внутрішніх і соціальних ресурсів підлітків.

Ключові слова: підлітки, цифрове середовище, онлайн-ризик, кібербулінг, онлайн-грумінг, шкідливий контент, медіаграмотність, захисні фактори, Україна, війна.

Цифрове середовище, в якому сьогодні значна частина життя підлітків відбувається онлайн, надає можливості для навчання, спілкування та самореалізації, але водночас формує низку ризиків, що впливають на фізичне, психічне, соціальне та матеріальне благополуччя дитини. До них належать кібербулінг, грумінг, доступ до шкідливого контенту, шахрайство, а також опосередковані наслідки: порушення сну, зміни режиму дня, зростання тривожності, конфлікти у сім'ї та погіршення навчальних результатів.

За даними UNICEF, в Україні близько 50,2% дітей до 15 років користуються інтернетом, а серед молоді 15–24 років цей показник перевищує 90 %, при цьому цифрова активність зростає саме у молодших вікових групах [4]. Дослідження EU Kids Online із 19 європейських країн показують, що інтернет став невід'ємною частиною життя підлітків, водночас зростає кількість тих, хто стикається з небажаним контентом, агресивними формами спілкування, маніпуляціями та шахрайством. Згідно з EU Kids Online 2020, понад 40 % дітей хоча б раз на рік бачать онлайн-матеріали, що викликають страх, огиду чи шок, а приблизно третина зазнає образ, принижень або переслідувань у мережі [2]. UNICEF зазначає, що у світі один із трьох молодих людей стає жертвою онлайн-булінгу, а кожен п'ятий хоча б раз пропускав школу через кібернасильство [3].

Сучасні автори пропонують розглядати онлайн-ризик як закономірні ситуації, що виникають у процесі взаємодії дитини з цифровими технологіями. В рамках EU Kids Online та Global Kids Online виділяють чотири групи ризиків: змісту (content risks), контакту (contact risks), поведінки (conduct risks) та споживчі й правові (commercial/contractual risks) [2]. Такий підхід пов'язує характеристики цифрових платформ, соціальне оточення підлітка та його активність у мережі з конкретними загрозами та наслідками.

Основні загрози: кібербулінг, контакти з незнайомцями, онлайн-грумінг, насильницький або віково невідповідний контент, дезінформація, інтернет-шахрайство, неправомірне використання даних. Вони впливають на психічне (тривожність, депресія, ізоляція), фізичне (малорухливість, порушення сну, біль у спині), соціальне (скорочення живого спілкування, конфлікти в родині) та матеріальне благополуччя (фінансові втрати, піратство) підлітків [3].

Ризик змісту – шкідлива інформація: сцени насильства, порнографія, мова ненависті, пропаганда суїциду. Ризик контактів – взаємодія з небезпечними людьми, кібербулінг, онлайн-грумінг. Ризик поведінки – дії підлітка, що шкодять собі або іншим (поширення

образливих матеріалів, надмірне розкриття персональних даних). Споживчі та правові ризики – порушення конфіденційності, шахрайські схеми, агресивний маркетинг [3].

Дослідження EU Kids Online показують, що найпоширенішими є поведінкові ризики: розголошення персональної інформації, перегляд насильницького або порнографічного контенту, агресивна онлайн-взаємодія [2]. Українські дослідники зазначають, що інтернет-залежність підлітків пов'язана з порушеннями емоційної сфери, конфліктами в родині, зниженням навчальної мотивації та втратою інтересу до офлайн-взаємодії.

Емпіричні дані показують, що близько 60% п'ятнадцятирічних українських підлітків щодня спілкуються в чатах або шукають інформацію онлайн, а проблемні активності частіше у тих, хто має труднощі у спілкуванні офлайн чи переживає стрес у сім'ї [5]. Особливі ризики пов'язані з контентом про війну, насильство, політичну пропаганду та порнографію: у 2023–2024 рр. зафіксовано сотні звернень щодо телеграм-каналів із сексуальним насильством над дітьми та експлуаторськими матеріалами. UNICEF відзначає, що більшість дітей у війні використовують цифрові платформи для навчання і спілкування, що підтримує освітню безперервність, але водночас підсилює інформаційне та емоційне навантаження [3].

Дані свідчать, що онлайн-ризики для підлітків багатовимірні та взаємопов'язані: вплив шкідливого контенту, небезпечних контактів, власних поведінкових помилок і надмірного часу в онлайні. Українські реалії – війна, цифровізація навчання, інформаційне перевантаження – підсилюють вразливість підлітків [3]. Це підкреслює необхідність розробки соціально-педагогічних технологій формування безпечної поведінки, що враховують міжнародні підходи та специфіку українського контексту.

Підлітки майже від народження занурені у цифровий світ – інтернет, гаджети, соціальні мережі, онлайн-ігри. Цифровий простір формує уявлення про себе та інших, стосунки з ровесниками, пізнання світу, задоволення потреб у визнанні та самовираженні. Ризики в онлайні впливають на психічне, фізичне та соціальне благополуччя та можуть мати довготривалі наслідки.

Ризик – потенційна можливість небажаних наслідків, загроза – актуалізована небезпека. В онлайні ризиком є ймовірність контакту з шкідливим контентом чи шахрайськими схемами, загрозою – конкретний випадок кібербулінгу, втрати даних або насильства [4].

Виділяють групи ризиків: зміст онлайн-ресурсів, характер контактів, поведінка підлітка, споживчі та правові [2]. Це охоплює зовнішні чинники (алгоритми, анонімність, відсутність модерації) та внутрішні (емоції, мотивація, сім'я, шкільне оточення).

Ризики змісту включають травмувальний, насильницький, порнографічний контент, матеріали про самопошкодження, наркотики, токсичні стосунки, мову ворожнечі, дискримінацію, фейки та конспірологію. Постійний контакт із таким контентом може знижувати чутливість до насильства, формувати толерантність до агресії та імпульсивне наслідування небезпечної поведінки.

Особлива небезпека – інформація про війну, катастрофи та кризові події. Постійне споживання новин з фронту та «безкінечний скролінг» соцмереж підсилюють психологічне напруження, тривогу, порушують сон, концентрацію і емоційний стан.

Контактні ризики виникають через відкритість і доступність онлайн-спілкування, що одночасно створює можливості для підтримки зв'язку й ризики зіткнення з агресивними, маніпулятивними, насильницькими або шахрайськими моделями поведінки. Кібербулінг – систематичне приниження або переслідування підлітка в соцмережах та чатах – легко масштабується: скріншоти та контент можуть швидко поширюватися навіть після видалення [1].

На відміну від традиційного булінгу, кібербулінг переслідує дитину цілодобово через постійний доступ до гаджетів, а анонімність агресора створює відчуття безкарності. Це призводить до емоційних травм, зниження самооцінки, розладів сну, депресивних станів, уникання школи та, в окремих випадках, суїцидальних думок [3].

Онлайн-грумінг – це поступове встановлення довірливих стосунків дорослим з метою сексуальної експлуатації чи шантажу [4]. Такі стосунки маскуються під «дружбу» чи «менторство», що робить їх особливо небезпечними.

Поведінкові ризики підлітків включають участь у кібербулінгу, надмірне розкриття персональної інформації, публікацію інтимних фото чи відео, надмірний час в мережі та формування залежності від соцмереж і онлайн-ігор. Це призводить до зниження концентрації, скорочення часу на навчання, сон, фізичну активність і живе спілкування, що негативно впливає на загальне самопочуття та успішність.

Економічні та правові ризики пов'язані з монетизацією сервісів через рекламу, внутрішні покупки, збір персональних даних та шахрайські схеми [4]. Підлітки часто не усвідомлюють наслідків своїх дій, витрачають кошти або стають жертвами фінансових пасток, побудованих на психології азарту.

Правові ризики включають порушення авторських прав і залучення підлітків до незаконної діяльності, наприклад завантаження піратського контенту або участь у групах із закликами до насильства. Навіть без усвідомлення наслідків така діяльність може спричинити відчуття провини, страх та реальні санкції.

Усі групи ризиків взаємопов'язані та впливають на різні аспекти благополуччя підлітка: психічне – тривожність, самотність, сором, страх осуду; фізичне – хронічний недосип, головний біль, порушення постави, ризиковані членджі; соціальне – конфлікти з батьками, віддалення від офлайн-друзів; матеріальне – фінансові втрати, шахрайство. Український контекст ускладнює ситуацію: війна, інформаційне перенавантаження, доступ до новин про фронт формують додаткові психологічно травмувальні враження.

Вразливість підлітків зумовлюють індивідуальні (емоційна нестабільність, імпульсивність, потреба в схваленні), сімейні (стиль виховання, емоційний клімат, контроль) та шкільні фактори (наявність правил онлайн-поведінки, готовність педагогів підтримувати) [4].

Захисні чинники підвищують стійкість: підтримка дорослих, участь у позашкільних активностях, волонтерських чи творчих проєктах, а також навички цифрової та медіаграмотності – аналіз джерел, перевірка фактів, блокування небажаних контактів.

Цифрове середовище є водночас простором можливостей і підвищених ризиків, впливаючи на психічне та фізичне здоров'я, сімейні стосунки, навчальну успішність і соціальну інтегрованість, а в умовах війни – на переживання колективної травми. Усвідомлення багатовимірної природи загроз дозволяє формувати безпечну поведінку та розвивати внутрішні й соціальні ресурси підлітків.

Таким чином, цифрове середовище надає підліткам широкі можливості для навчання, спілкування та самореалізації, але водночас містить численні ризики – кібербулінг, онлайн-грумінг, шкідливий контент, шахрайство та надмірне використання мережі. Їхній вплив проявляється на психічному, фізичному, соціальному та матеріальному рівнях. Вразливість підлітків визначають індивідуальні, сімейні та шкільні чинники, тоді як підтримка дорослих, участь у позашкільних активностях і медіаграмотність виступають захисними ресурсами. Усвідомлення цих загроз і розвиток безпечної поведінки є ключовими для збереження благополуччя дітей в умовах сучасного цифрового середовища.

Список використаних джерел та літератури

1. Алексєєнко Т. Ф. Вплив інформаційних технологій на стан і розв'язання актуальних соціально-педагогічних проблем суспільства. *Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка»*. 2013. № 3. С. 3–8.
2. Алексєєнко Т. Ф. Ризикована поведінка : посіб. Вінниця : Фірма «Планер», 2013. 172 с.
3. Сексуальне насильство над дітьми та сексуальна експлуатація дітей в Інтернеті в Україні : аналітичний звіт за результатами кількісного дослідження на тему. МБО «Служба порятунку дітей», Уповноважений Президента України з прав дитини. 2020. URL: <https://drive.google.com/file/d/1qPWJZ140hv24dZJcClmJv7yVwbrMVIEK/view> (дата звернення: 27.06.2025).
4. Атаманчук Н. М. Інтернет-залежність і механізми психологічного захисту підлітків. *Проблеми сучасної психології*. 2015. № 30. С. 51–60.
5. Варивода К. С. Інформаційно-психологічна безпека підлітків в умовах сучасних соціокультурних змін в Україні. *Young Scientist*. 2016. № 9.1 (36.1). С. 17–20.

ПАРУБОК Ангеліна Володимирівна,
здобувачка фахової передвищої освіти
ВСП «ХТЕФК ДТЕУ»

Науковий керівник – АТАМАНЧУК Олександр Іванович

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація: У статті розглянуто проблеми, що виникли у сфері трудових відносин України в умовах воєнного стану, а також проаналізовано законодавчі зміни, спрямовані на оптимізацію трудових відносин у період збройної агресії. Особливу увагу приділено правовим механізмам призупинення дії трудового договору, збільшенню тривалості робочого часу та можливості звільнення працівників у відпустці. Визначено колізії між спеціальними законами періоду воєнного стану та нормами КЗпП України. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення трудового законодавства в умовах воєнного стану.

Ключові слова: трудові відносини, воєнний стан, призупинення дії трудового договору, тривалість робочого часу, звільнення працівника, трудове законодавство.

Постановка проблеми: Повномасштабне вторгнення РФ в Україну призвело до кардинальних змін у всіх сферах суспільного життя, зокрема й у цілком врегульованій до війни сфері трудових відносин. Військові дії, масова міграція населення, зупинка діяльності підприємств, зміна режимів роботи та необхідність оперативного правового реагування — все це створило низку проблем, які потребують негайного врегулювання. У таких умовах традиційні процедури, що діяли у мирний час, стали неможливими для застосування або втратили ефективність. Саме тому виникла потреба у розробленні та впровадженні спеціальних механізмів регулювання трудових відносин у період воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Проблематика зміни трудових відносин у період надзвичайних станів розглядається у працях вітчизняних дослідників трудового права. Значна увага приділяється аналізу Законів України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» та № 2352-IX щодо оптимізації трудових відносин. Науковці відзначають як позитивний вплив цих змін на гнучкість ринку праці, так і наявність суперечностей із чинними нормами КЗпП та Конституції України. Проте питання практичного застосування нововведень, їх вплив на права працівників та роботодавців у контексті реальних умов війни потребують подальшого опрацювання.

З початком повномасштабного вторгнення ворога в Україну виникло дуже багато проблем та питань в багатьох законодавчо врегульованих сферах, зокрема і в питаннях трудових відносин. Під час війни змінюється життя кожного — хтось йде воювати, хтось допомагає воїнам, переселенцям та один одному, а бізнес мобілізується, аби хоч якось протриматись і підтримувати своїх працівників та економіку держави. За даними Європейської Бізнес Асоціації, майже половина українських підприємців відновили свою роботу з початку широкомасштабної війни. Проте триматися на плаву усім доволі важко.

Влада намагається якось покращити ситуацію, але не завжди це виходить вдало. Адже, підтримуючи одні верстви населення, в правах утискаються інші. Принаймні, частково. Саме таким можна назвати Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин", який Верховна Рада підтримала в другому читанні 1 липня 2022 р [3].

Процедури, які були логічними та працювали у звичайних умовах, наразі не можуть бути дотримані у повній мірі або взагалі. Тому, деяких змін зазнала організація трудових відносин.

Багато людей поспіхом виїхали з місць свого постійного проживання та роботи по значній частині території України, в тому числі з Києва. Робота багатьох підприємств також

була зупинена. Однак з часом в місцях, де активні бойові дії не проводилися, бізнес почав працювати. Тому це стало одне з найбільш проблемних питань з початком збройної агресії.

Можна навести декілька причин, які вплинули на це : 1) столиця з початку була основною ціллю ворога, а тому перебування тут стало небезпечним, у зв'язку з чим багато киян залишило свої домівки; 2) тут сконцентрована значна кількість підприємств; 3) незважаючи на періодичні обстріли, деякі установи та підприємці повертаються до роботи (особливо це стосується державних та комунальних органів та установ). При цьому працівники не поспішають повертатися в місто, перебуваючи в більш безпечних місцях нашої країни або за кордоном.

Варто зауважити, що Кодексом законів про працю, не було передбачено жодних особливостей на час війни. Відсутність на робочому місці роботодавець може трактувати як прогул та звільнити працівника. Зрозуміло, що більшість намагається уникати таких кардинальних заходів. Через це у працівників виникає питання чи можуть їх звільнити, а у роботодавців - як бути з працівниками та як поновити роботу [2].

На період дії воєнного стану було запроваджено абсолютно новий правовий механізм: призупинення дії трудового договору.

Головною умовою для призупинення дії трудового договору є абсолютна неможливість надання роботодавцем роботи працівнику та виконання працівником відповідної роботи. Призупинення дії трудового договору не тягне за собою припинення трудових відносин, а також виконання інших обов'язків, передбачених трудовим договором.

Відповідно до Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який почав діяти в сфері трудових відносин під час війни запровадив такий ряд особливого нововведення:

Нормальна тривалість робочого часу у період дії воєнного стану може бути збільшена до 60 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо). Також скасовано застосування святкових та неробочих днів. Вихідні дні застосовуються не у відповідності із законом, а за рішенням військових адміністрацій та роботодавця [4].

До початку повномасштабного вторгнення ворога в Україну визначалася нормальна тривалість робочого часу працівників, яка не може перевищувати 40 годин на тиждень, але на даний момент, змінилась тривалість робочого часу на тиждень для працівників, які працюють у сфері критичної інфраструктури до 60 годин на тиждень. Тобто, це виходить, що людина працюватиме 12 годин на день, який складає п'ять робочих днів на тиждень або 10 годин на день, який складає шість робочих днів на тиждень. Такий ритм роботи може довести людину до виснаження як морального, так і фізичного, що може призвести до проблем зі здоров'ям, а також впливати і на якість роботи у підприємстві, установі чи організації.

Роботодавець має право звільнити працівника під час перебування того у відпустці [4].

Відповідно до ч. 3 ст. 40 Кодексу законів про працю України не допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності (крім звільнення за нез'явлення на роботу протягом більш як чотирьох місяців підряд внаслідок тимчасової

непрацездатності), а також у період перебування працівника у відпустці. Хоча в Законі України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» обумовлюється інше, тому виникає колізія в нашому законодавстві. На нашу думку, ці питання можна вирішити таким чином:

Перед застосуванням 60 годинного робочого тижня роботодавець повинен укласти новий трудовий договір за згодою працівника, а також запропонувати належні умови праці, а саме: зробити позмінну роботу (наприклад 3 робочих дня та 2 вихідних) та встановити надбавку.

Стаття 45 Конституції України говорить, що кожен, хто працює, має право на відпочинок, а також, Кодекс законів про працю України, який є основним нормативно-правовим актом визначає, що роботодавець немає право звільнити працівника під час перебування його у відпустці. Отже, депутати Верховної Ради України повинні передивитись

та привести у відповідність Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», щоб він не суперечив іншому чинному законодавству України.

Висновки: Воєнний стан змусив державу оперативно змінювати трудове законодавство з метою забезпечення безперервної роботи критичних сфер та мінімізації соціальних ризиків. Запровадження механізму призупинення дії трудового договору, збільшення робочого часу та нових правил звільнення працівників стало необхідною, але суперечливою мірою. Аналіз показує, що окремі норми спеціального законодавства вступають у колізію з Конституцією України та КЗпП. Тому важливо продовжувати удосконалення законодавчої бази, враховуючи права та інтереси обох сторін трудових відносин, а також реалії воєнного часу.

Список використаних джерел та літератури

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96ВР/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України 1996 № 30 Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 23.11.2025)
2. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-08 Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України 1971 № 50, ст. 375. URL :<https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 23.11.2025)
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 01.07.2022 р. № 2352-IX : станом на 01 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 23.11.2025)
4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX : станом на 19 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 23.11.2025)

ПЕТРЕЧЕНКО Світлана Анатоліївна

доцент кафедри психології та соціальної роботи

Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»,

кандидат юридичних наук, доцент

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ПІДХОДІВ ДО ОСВІТИ ВАЖКОПОРАНЕНИХ КОМБАТАНТІВ

Анотація. У статті розглянуто особливості впровадження інклюзивних підходів до освіти важкопоранених комбатантів у контексті післявоєнного відновлення України. Проаналізовано основні бар'єри, потреби та умови, необхідні для створення доступного, безбар'єрного та психологічно безпечного освітнього середовища. Поданий матеріал підкреслює важливість мультидисциплінарної взаємодії та формування інклюзивної культури у закладах освіти.

Ключові слова: інклюзивна освіта, важкопоранені комбатанти, безбар'єрність, освітня інтеграція, психологічна підтримка, індивідуальна освітня траєкторія.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення рф в Україну спричинила значне зростання кількості важкопоранених комбатантів, які повертаються з фронту з тяжкими пораненнями, інвалідністю та комплексними медико-психологічними наслідками. Для багатьох з них освіта стає засобом відновлення життєвих ресурсів, професійної переорієнтації та соціальної інтеграції. Однак система освіти не повною мірою готова задовольнити їхні специфічні потреби, оскільки традиційні навчальні підходи не враховують особливостей фізичного стану, когнітивних обмежень, посттравматичних розладів і зміненої мотиваційної сфери.

Існує низка бар'єрів, що ускладнюють доступ комбатантів до якісної освіти: недостатня інфраструктурна доступність закладів, відсутність адаптованих навчальних програм, не вистачає фахівців з інклюзивної та ветеранської педагогіки, неврегульованість механізмів психолого-педагогічного супроводу. Відсутність належних умов створює ризик соціальної ізоляції, зниження рівня самореалізації та поглиблення психологічних труднощів серед цієї категорії осіб.

Проблема полягає у необхідності розроблення та впровадження ефективних інклюзивних освітніх підходів, які забезпечать рівний доступ важкопоранених комбатантів до освіти, сприятимуть їхній реабілітації, професійному розвитку та повноцінній інтеграції у цивільне життя. Розв'язання проблеми потребує комплексного міждисциплінарного підходу, модернізації освітнього середовища та створення системи підтримки, що відповідає специфічним потребам ветеранів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для України, яка послідовно затверджує власний демократичний та європейський напрям розвитку, особливої значущості набуває розбудова сучасної нормативно-правової системи, спрямованої на забезпечення належної підтримки та реалізацію рівних прав і можливостей для осіб з інвалідністю. Підґрунтя впровадження інклюзивних підходів до освіти важкопоранених комбатантів визначається низкою актів українського законодавства, серед яких Закони України «Про освіту» [6], «Про вищу освіту» [5] та «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [2], що гарантують рівний доступ ветеранів до освітніх послуг, створення спеціальних умов навчання та використання індивідуальних освітніх траєкторій. Важливими є Закон «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [3] та Державна стратегія безбар'єрності до 2030 року [4], які підкреслюють необхідність міждисциплінарної підтримки, архітектурної та цифрової доступності освітнього середовища. Нормативно-правова база формує основу для інтеграції комбатантів з тяжкими пораненнями у систему освіти, однак потребує подальшої конкретизації механізмів міжвідомчої взаємодії та психолого-педагогічного супроводу, що визначає актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу. За даними Єдиного державного реєстру ветеранів війни, станом на 2025 рік їхня чисельність становить майже 1,6 млн. осіб, що разом із членами сімей складає до 20 % населення країни. З них у 2025 році до закладів вищої освіти вступили понад 19 тисяч осіб [1]. Відповідно формується соціальний запит на інклюзивні освітні програми, адаптовані до потреб важкопоранених комбатантів. Унаслідок цього зростає потреба у трансформації освітнього середовища, здатного забезпечити гнучкі й комфортні умови здобуття освіти для осіб із важкими бойовими травмами, порушеннями опорно-рухового апарату, ампутаціями, черепно-мозковими травмами, порушеннями зору та слуху, а також із посттравматичними психологічними реакціями. Звичайна освітня практика не здатна повною мірою задовольнити складні потреби цих здобувачів освіти, оскільки вона не враховує специфічні когнітивні, фізичні та емоційні особливості комбатантів, які повернулися з війни з тяжкими пораненнями.

Потреби важкопоранених комбатантів у навчанні мають комплексний характер і виходять за межі традиційних освітніх підходів. Вони охоплюють фізичну доступність освітнього середовища, що передбачає безбар'єрну інфраструктуру, адаптовані аудиторії та використання цифрових технологій для дистанційного навчання. Необхідною є психологічна підтримка, тому що значна частина ветеранів стикається з посттравматичними розладами, які впливають на здатність до концентрації та соціальної взаємодії. Важливим виступає забезпечення індивідуалізованих освітніх траєкторій, що враховують медичні показники, темп навчання та професійні інтереси. Потреба у соціальній інтеграції через навчання означає створення інклюзивної культури у закладах освіти, де комбатанти окрім здобуття знань відновлюють соціальні зв'язки та професійну мобільність. Таким чином, освітні програми для важкопоранених комбатантів мають поєднувати реабілітаційні, психологічні та академічні компоненти, формуючи стійку модель інклюзивної освіти.

Поступове пристосування системи вищої освіти до реалій воєнного та післявоєнного часу має передбачати впровадження інклюзивних технологій, модернізацію інфраструктури,

підготовку викладачів до роботи з ветеранами та запровадження індивідуальних освітніх траєкторій. Важливими першочерговими кроками є забезпечення доступності навчальних приміщень, створення безбар'єрного архітектурного середовища, обладнання аудиторій технічними засобами для компенсації порушених функцій (читачами для текстів, адаптивною клавіатурою, відеозбільшувачем, апаратами для слухопідсилення тощо).

Окремої уваги заслуговує цифрова доступність: наявність навчальних матеріалів у різних форматах, можливість дистанційного навчання, використання електронних платформ із підтримкою асистивних технологій.

Психологічні фактори визначають якість освітньої адаптації. Більшість важкопоранених комбатантів мають симптоми ПТСР, тривожні та депресивні стани, труднощі з концентрацією уваги, підвищену чутливість до стресових стимулів, що зумовлює потребу в системній психолого-педагогічній підтримці, котра містить регулярні консультації, групи підтримки, тренінги зі стресостійкості, корекційні програми з опрацювання травми й розвитком когнітивних навичок. Психологічна підтримка має бути невід'ємною частиною освітнього процесу, тому що стимулює мотивацію до навчання, полегшує соціальну адаптацію та сприяє формуванню позитивного самооцінювання комбатантів.

Без мультидисциплінарної взаємодії неможливо ефективно застосовувати інклюзивні підходи. Залучення педагогів, фахівців із реабілітації, медичних працівників, психологів, соціальних педагогів і тьюторів дає змогу створювати комплексні індивідуальні освітні маршрути, які враховують медичні обмеження та особисті професійні цілі важкопоранених комбатантів. Підхід забезпечує цілісність і послідовність підтримки, мінімізує ризики перевантаження та сприяє успішному завершенню навчання.

Потрібно звертати увагу на формування інклюзивної культури у закладах вищої освіти. Сюди входить підвищення обізнаності академічної спільноти про потреби ветеранів, проведення тренінгів для викладачів, розроблення політик недискримінації і підтримки програм менторства. Студентські осередки для важкопоранених комбатантів мають бути інтегрованими у життя університету, оскільки це сприяє їхній соціалізації і зменшенню відчуття ізоляції.

Отже, інклюзивні підходи до освіти цієї категорії осіб мають розглядатися як ключовий напрямок післявоєнного відновлення України. Вони сприяють реабілітації окремих осіб, посиленню людського капіталу держави, розширенню економічних можливостей і зміцненню соціальної згуртованості суспільства.

Висновки. Інклюзивна освіта для важкопоранених комбатантів виступає складовою їхньої соціальної адаптації, можливістю отримати нову професію та відновити психологічний стан у післявоєнний період. Сучасна українська система освіти, попри деякі позитивні зміни, має певні бар'єри, пов'язані з інфраструктурною недоступністю, відсутністю цифрових технологій, нестачею кваліфікованих кадрів та недостатньою увагою до потреби в психолого-педагогічній підтримці. При цьому виникає потреба у глибокій модернізації освітнього середовища. Проведений аналіз дозволив визначати основні компоненти ефективної інклюзивної моделі освіти для поранених комбатантів: безбар'єрне середовище, доступ до цифрових ресурсів, системну психолого-педагогічну підтримку, індивідуальні освітні траєкторії та інтеграцію фахівців різних галузей. Забезпечення складових сприяє формуванню інклюзивної культури у закладах освіти, підтримує включення до навчального середовища та розкриває можливості важкопоранених для самореалізації.

Отже, інклюзивна освіта комбатантів має розглядатися як один з напрямків розвитку освітньої політики України. Її вдосконалення сприятиме відновленню людського потенціалу України, підтримуватиме соціальну згуртованість та допоможе розвиватися післявоєнному суспільству.

Список використаних джерел та літератури

1. Державна політика щодо ветеранів війни. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://surl.li/frgvua>.

2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII : станом на 23 жовт. 2025 р. URL: <https://surl.li/bwtfbf>.
3. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://surl.li/tgryhe>.
4. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р : станом на 25 берез. 2025 р. URL: <https://surl.li/ylcbbq>.
5. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII : станом на 22 верес. 2025 р. URL: <https://surl.li/zlgtpg>.
- Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: <https://surl.li/hqgfbx>.

ПЕЧЕНЄВСЬКА Олена Вікторівна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»

ОП «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія»

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

науковий керівник – к.пед.н., доцент ОСТРОВСЬКА Наталія Олександрівна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

В УКРАЇНІ

Анотація: Авторкою досліджується процес трансформації національної системи освіти України та розвиток інклюзивної освіти як ключового інструменту забезпечення рівного доступу до якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Проаналізовано нормативно-правові засади інклюзії, міжнародні та національні документи, які визначають права дітей з ООП та обов'язки держави щодо створення доступного освітнього середовища. Окремо розглянуто роль Концепції «Нової української школи», впровадження інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), індивідуалізацію навчання, психолого-педагогічний супровід та застосування цифрових платформ для забезпечення безперервності освіти в умовах воєнних дій.

Ключові слова: інклюзивна освіта, особливі освітні потреби, нормативно-правова база, інклюзивно-ресурсні центри, індивідуальна освітня траєкторія, «Нова українська школа», цифрові платформи, адаптація навчання.

Трансформація національної системи освіти України та впровадження принципів інклюзії, спрямованих на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх здобувачів, набули особливої актуальності. Формування інклюзивного освітнього середовища стало одним із ключових викликів для загальної середньої освіти, оскільки передбачає не лише адаптацію до потреб дітей з особливими освітніми потребами (ООП), а й забезпечення повноцінної участі всіх учасників освітнього процесу. Інклюзивна освіта як глобальна тенденція ґрунтується на принципах рівності, поваги до різноманітності та партнерства, а також передбачає зміну професійної свідомості педагогів, батьків та учнів. Центральним поняттям сучасного підходу є інклюзивна компетентність, яка охоплює систему знань, умінь та ціннісних установок, необхідних для підтримки різноманітності в освітньому просторі.

Аналіз сучасних досліджень свідчить про зростаючий науковий інтерес до проблеми підготовки фахівців до роботи в умовах інклюзивного навчання. Філософські та концептуальні засади інклюзії розкрито у працях І. Зязюна, В. Кременя, Н. Софій, Ю. Найди та інших авторів, які акцентують на гуманістичних цінностях, педагогічній етиці та необхідності створення сприятливого освітнього середовища. Практичні аспекти реалізації інклюзивного навчання

обґрунтовані у дослідженнях В. Бондаря, Л. Даниленко, М. Деркача, В. Засенка, А. Колупасової, П. Придатченка, Т. Сак, Г. Сіліної, які досліджують методичні підходи, психолого-педагогічний супровід та індивідуалізацію навчання.

Необхідність удосконалення нормативно-правових засад інклюзивної освіти зумовлена потребою їх відповідності міжнародним стандартам та реальним потребам дітей з ООП. Незважаючи на значні державні ініціативи, залишаються проблеми узгодженості правових актів, ресурсного забезпечення та кадрового потенціалу. Тому систематизація нормативно-правової бази є важливою передумовою ефективної інтеграції інклюзії в освітню систему України.

Після проголошення незалежності у 1991 році Україна визначила курс на розбудову демократичного суспільства, заснованого на принципах поваги до прав людини. Одним із перших кроків стало приєднання до ключових міжнародних документів, зокрема Конвенції ООН про права дитини та Конвенції про права осіб з інвалідністю, що підтвердило обов'язок держави забезпечувати рівні можливості для всіх громадян, зокрема дітей з ООП, сприяти їх соціалізації та інтеграції в освітній простір [5].

Конституція України гарантує право на освіту всім громадянам (ст. 53), що поширюється і на дітей з ООП без винятків [6]. Закон України «Про охорону дитинства» (ст. 26) забороняє дискримінацію дітей з інвалідністю та зобов'язує державу створювати умови для їх всебічного розвитку з урахуванням індивідуальних потреб. Українське законодавство у сфері інклюзивної освіти ґрунтується на принципах рівності та недискримінації, забезпечуючи доступ дітей з ООП до всіх рівнів освіти та альтернативних форм навчання.

Важливим кроком стала ратифікація Верховною Радою України 16 грудня 2009 року Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та Факультативного протоколу, що посилило правові гарантії та соціальну інтеграцію осіб з інвалідністю. Конвенція набула чинності 6 березня 2010 року, започаткувавши практичну реалізацію її положень та орієнтуючи державну політику на створення доступного освітнього середовища [4].

Ратифікація зобов'язала Україну забезпечити усунення фізичних, інформаційних та соціальних бар'єрів для дітей з інвалідністю. У 2010 році внесено зміни до Закону України «Про загальну середню освіту», що надали дітям з ООП право навчатися у різних формах, зокрема дистанційно, у спеціальних та інклюзивних класах [3]. Того ж року наказом МОН № 912 від 01.10.2010 затверджено Концепцію розвитку інклюзивної освіти, яка визначила стратегічні пріоритети держави, наголосивши на комплексній реабілітації, соціалізації, розвитку життєвих і соціальних навичок, впровадженні міжнародних практик, підготовці педагогів та доступі до спеціальних послуг [7].

З 2011 року в Україні відбулися зміни в законодавстві, спрямовані на реалізацію принципів інклюзивної освіти, що охопили всі рівні освітньої системи та передбачали створення умов рівного доступу дітей з ООП, адаптацію навчальних програм, матеріально-технічної бази та методичного забезпечення.

У 2016 році в Запорізькій області реалізовано науково-практичний проєкт «Інклюзивна освіта – рівень свідомості нації» за підтримки МОН України, який поєднав наукові підходи з практичними моделями впровадження інклюзії, включав навчання педагогів, інформаційну роботу з батьками, створення інклюзивних класів та нові підходи до психолого-педагогічного супроводу. Результати проєкту підтвердили позитивний вплив інклюзії на дітей з ООП, їх соціалізацію та професійну компетентність педагогів.

14 лютого 2017 року Уряд уперше виділив субвенцію з державного бюджету на підтримку інклюзивної освіти в ЗЗСО, спрямовану на психолого-педагогічний та корекційно-розвитковий супровід дітей з ООП відповідно до індивідуальних програм розвитку, а також на забезпечення спеціальними засобами корекції та необхідним обладнанням.

31 березня 2017 року питання інклюзивної освіти вперше розглянуто на засіданні Національної ради реформ, що засвідчило пріоритетність інклюзії в державній політиці. МОН отримало рекомендації щодо вдосконалення законодавства, створення установи для фахового супроводу та оцінювання дітей з ООП, підготовки педагогів через обов'язковий курс інклюзивного навчання та формування Єдиного державного реєстру дітей з ООП [1].

12 липня 2017 року Кабінет Міністрів України ухвалив рішення про створення інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), які замінили психолого-медико-педагогічні консультації та здійснюють комплексний супровід: оцінювання розвитку дитини, розробку індивідуальних програм, надання корекційно-розвиткових послуг та консультативну підтримку батькам і педагогам [2].

9 серпня 2017 року уряд вніс зміни до Порядку організації інклюзивного навчання, серед яких обов'язкове складання індивідуальної програми розвитку з визначенням цілей та необхідних годин психолого-педагогічної та корекційної підтримки, а також посилення соціального супроводу дітей зі складними порушеннями розвитку [9].

23 квітня 2018 року МОН затвердило Типовий перелік спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку дітей з ООП для інклюзивних і спеціальних класів, що забезпечило створення доступного та адаптованого освітнього середовища.

23 травня 2018 року ухвалено рішення про перехід від Міжнародної класифікації хвороб до Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків, що дозволило змістити акцент із діагнозу на функціональні можливості дитини, відповідно до міжнародних стандартів, та сприяло подоланню стигматизації дітей з ООП [8].

8 червня 2018 року МОН України затвердило Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу, що визначило механізм міждисциплінарної взаємодії педагогів, асистентів, психологів, логопедів, дефектологів та батьків для реалізації індивідуальної освітньої траєкторії дитини.

Стратегічним документом розвитку інклюзії є Концепція «Нової української школи», яка передбачає дитиноцентризм, рівний доступ до освіти та індивідуалізацію навчання. Для дітей з ООП передбачено створення індивідуальних програм розвитку, адаптацію змісту освіти, впровадження відповідних методик та корекційних послуг.

У 2019–2021 роках Кабінет Міністрів України ухвалив низку нормативних актів, які комплексно врегулювали організацію інклюзивного навчання на всіх рівнях освіти: Порядок організації інклюзивного навчання у ЗДО; оновлену редакцію Порядку інклюзії у ЗЗСО; Порядок інклюзивного навчання у закладах професійної освіти; Методичні рекомендації для ІРЦ.

З початком повномасштабної війни система інклюзивної освіти була адаптована до нових умов: розроблено рекомендації щодо навчання дітей з порушеннями зору, слуху та інтелектуального розвитку; внесено зміни до Положення про ІРЦ для визначення ООП у дітей, які постраждали від війни, розширення функцій установ та можливості подання документів через «Дію».

Для забезпечення безперервності навчання активізовано використання цифрових платформ, зокрема Всеукраїнської школи онлайн з аудіодескрипціями та транскриптами, а також систем для надолуження освітніх втрат із застосуванням штучного інтелекту.

Таким чином, нормативно-правова база інклюзивної освіти в Україні створює фундамент для забезпечення рівних можливостей дітей з ООП та їх інтеграції у всі рівні освітньої системи відповідно до міжнародних стандартів.

Список використаних джерел та літератури

1. Бесчастний В. М. Пріоритети подальшого розвитку державного управління в галузі інклюзивної освіти. *Держава та регіони*. 2018. № 4. С. 14–18.
2. Деякі питання створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 №617. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-2018-%D0%BF> (дата звернення : 14.10.2025).
3. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
4. Зигало О. А. Державна політика в сфері захисту прав осіб з інвалідністю як стратегічний пріоритет розвитку України. *Демократичне врядування: наука, освіта, практика*. Київ, 2019. Т. 4. С. 109–112.

5. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 14.03.2025).
6. Конституція України: станом на 1 жовтня 2017 р. *Верховна Рада України*. Київ. 9 грудня 2021 *Право*, 2017. 93 с.
7. Концепція розвитку інклюзивної освіти : наказ МОН №912 від 01.10.2010 р. URL : <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitkuinklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення : 22.11.2025).
8. Про затвердження Типового переліку допоміжних засобів для навчання (спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку) осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в закладах освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України №414 від 23.04.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0582-18#Text> (дата звернення: 22.11.2025).
9. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України №957 від 15.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021#Text> (дата звернення: 13.01.2025).

ПОЛІЩУК Дмитро Віталійович

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 «Психологія»

Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»

РОЗВИТОК КОГНІТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У тезах розглядається розвиток когнітивної складової професійної компетентності соціальних працівників, яка забезпечує усвідомлене, науково обґрунтоване та відповідальне виконання професійних функцій. Проблема розвитку когнітивної складової тісно пов'язана з системою професійної освіти соціальних працівників. В умовах війни важливого значення набуває також самоосвіта та професійна супервізія, які сприяють поглибленню знань, осмисленню практичного досвіду та формуванню здатності до адаптації в кризових ситуаціях.

Ключові слова: подружжя, сім'я, стосунки.

Повномасштабна війна в Україні суттєво змінила умови функціонування соціальної сфери та висунула нові вимоги до професійної підготовки соціальних працівників. У ситуації масових внутрішніх переміщень, травматизації населення, втрат, руйнування соціальних зв'язків та підвищеного рівня вразливості різних груп населення особливої актуальності набуває професійна компетентність соціальних працівників, зокрема її когнітивна складова.

Українські науковці (О. Безпалько, І. Зверєва, Л. Міщик, Н. Коляда) підкреслюють, що саме когнітивна складова забезпечує здатність фахівця адекватно оцінювати соціальні ситуації, приймати обґрунтовані рішення та ефективно діяти в кризових умовах.

У вітчизняній науці професійна компетентність соціального працівника розглядається як **інтегративна характеристика особистості**, що поєднує знання, уміння, навички, цінності та професійно значущі якості. За Л. Міщик, структура професійної компетентності включає мотиваційну, когнітивну, діяльнісну та особистісно-рефлексивну складові [3].

Когнітивна складова професійної компетентності соціального працівника охоплює систему спеціальних і міждисциплінарних знань: соціальної роботи, психології, педагогіки, соціології, права, медицини та менеджменту соціальної сфери. За О. Безпалько, вона включає також здатність до осмислення соціальних явищ, аналізу проблем клієнтів та прогнозування результатів соціального втручання [1].

Н. Коляда підкреслює, що когнітивна складова не зводиться лише до накопичення знань, а передбачає розвиток критичного мислення, професійної рефлексії та здатності до самонавчання, що є надзвичайно важливим у мінливих умовах воєнного часу [2].

Когнітивний компонент професійної компетентності майбутніх соціальних працівників є фундаментальним елементом, що забезпечує якісне виконання ними професійних функцій в умовах сучасної соціальної практики. Він включає сукупність знань, умінь і мисленнєвих процесів, що забезпечують здатність аналізувати, інтерпретувати, моделювати та приймати ефективні рішення в різноманітних соціальних ситуаціях.

Основними складовими когнітивного компонента є:

1. **Професійні знання**, що охоплюють теоретичні основи соціальної роботи, психології, соціології, права та етики професії. Знання формують базис для розуміння закономірностей соціальних процесів, механізмів взаємодії індивідів та соціальних груп, а також особливостей функціонування соціальних інституцій.

2. **Когнітивні уміння**, що включають розвиток аналітичного, критичного, творчого і дивергентного мислення, здатність до рефлексії та самоаналізу. Уміння дозволяють соціальному працівнику не лише ефективно інтерпретувати інформацію, а й генерувати нові підходи до розв'язання професійних завдань, адаптуватися до динамічних змін у соціальному середовищі.

3. **Розумові процеси**, такі як увага, пам'ять, сприйняття, уявлення та прийняття рішень, які забезпечують адекватну обробку інформації, її збереження і застосування у практичній діяльності.

4. **Інтелектуальні ресурси**, що забезпечують здатність до інтеграції різноманітної інформації, побудови логічних висновків та аргументованих рекомендацій, необхідних для підтримки клієнтів у складних соціальних обставинах.

Когнітивний компонент професійної компетентності соціального працівника є динамічним і формується на основі поєднання теоретичного навчання та практичної діяльності. Його розвиток забезпечує ефективність професійної діяльності, підвищує рівень адаптивності та здатність до саморозвитку, що є критично важливим у контексті постійних соціальних трансформацій.

Таким чином, когнітивний компонент виступає базою для побудови інших складових професійної компетентності – мотиваційної, операційної та ціннісно-сислової, що у сукупності формують висококваліфікованого фахівця соціальної сфери.

Воєнний контекст суттєво ускладнює професійну діяльність соціальних працівників. За спостереженнями І. Звереві, сучасний соціальний працівник повинен володіти знаннями з кризової інтервенції, психосоціальної підтримки, роботи з травмою, посттравматичними реакціями та втратами.

Когнітивна складова професійної компетентності в умовах війни характеризується необхідністю **швидкого оновлення знань** відповідно до нових соціальних викликів; здатністю аналізувати складні міждисциплінарні ситуації; орієнтацією на доказові практики соціальної роботи; умінням працювати з великою кількістю інформації в умовах дефіциту часу.

На думку Л. Міщик, саме когнітивна підготовленість дозволяє соціальному працівнику уникати професійних помилок та зберігати ефективність допомоги в екстремальних умовах [3].

Українські дослідники наголошують, що розвиток когнітивної складової неможливий без інтеграції теоретичних знань і практичного досвіду, особливо у кризових умовах.

Професійна підготовка соціальних працівників у воєнний період повинна бути спрямована на формування **гнучкого мислення, адаптивності та професійної мобільності**. О. Безпалько зазначає, що освітній процес має включати аналіз реальних кейсів, проблемно-орієнтоване навчання, міждисциплінарні підходи та розвиток навичок критичного мислення [1].

Ефективними засобами розвитку когнітивної складової є: навчальні тренінги з кризової соціальної роботи; супервізія та професійна рефлексія; участь у міжвідомчій взаємодії; самостійна освітня діяльність і науково-пошукова робота.

Такі форми сприяють не лише накопиченню знань, а й формуванню здатності застосовувати їх у нестандартних ситуаціях.

У працях Н. Коляди підкреслюється, що добре розвинена когнітивна складова професійної компетентності сприяє **професійній стійкості соціальних працівників**, знижує ризик емоційного вигорання та підвищує ефективність допомоги клієнтам.

У воєнний час когнітивні ресурси допомагають фахівцеві: усвідомлювати межі власної відповідальності; приймати зважені рішення в екстремальних умовах; зберігати професійну етику та гуманістичні цінності.

Розвиток когнітивної складової професійної компетентності соціальних працівників в умовах війни є необхідною умовою ефективною соціальної підтримки населення України. Вона забезпечує здатність фахівця орієнтуватися в складних соціальних реаліях, застосовувати науково обґрунтовані підходи та адаптувати професійну діяльність до кризових умов.

Українські науковці одноставно підкреслюють, що інвестування в розвиток когнітивної складової — це інвестування в якість соціальної допомоги, стійкість фахівців і соціальну безпеку суспільства в цілому.

Отже, розвиток когнітивної складової професійної компетентності соціальних працівників в умовах війни є стратегічно важливим завданням сучасної соціальної роботи. Вона забезпечує професійну готовність фахівця до діяльності в кризових умовах, підвищує якість соціальних послуг та сприяє збереженню професійної стійкості.

Опора на наукові підходи українських учених свідчить, що когнітивна складова виступає фундаментом професійної компетентності соціального працівника та потребує системного розвитку через освіту, практику й рефлексію.

Список використаних джерел та літератури

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: теорія і практика. Київ: Центр учбової літератури, 2019.
2. Коляда Н. М. Професійна підготовка соціальних працівників: теоретико-методологічні засади. Умань: Візаві, 2018.
3. Міщик Л. І. Професійна компетентність соціального працівника. *Соціальна педагогіка*. 2017. № 4. С. 12–18.

САВІНОВА Марина Петрівна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти

ОП «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія»

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

БУГАЙОВА Анна Сергіївна

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

ОП «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія»

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

науковий керівник – к. пед. н, доц. **ХАРЧЕНКО Людмила Георгіївна**

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ЯК РЕСУРС ВІДБУДОВИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ КРАЇНИ

Анотація. У тезах проаналізовано сутність та чинники соціально-психологічної адаптації ветеранів війни як стратегічного виклику для національної безпеки та післявоєнної відбудови України. Розкрито теоретичні підходи до розуміння адаптації як складного процесу

взаємодії особистості та зміненого мікросоціального середовища, виокремлено біологічний і психологічний аспекти цього явища. На основі наукових поглядів О. Кокуна, С. Максименка та інших дослідників класифіковано суб'єктивні й об'єктивні фактори успішної реінтеграції, серед яких ключове місце займають емоційна стійкість, економічна стабільність, соціальна підтримка та посттравматичне зростання. Особливу увагу приділено ролі сімейної системи та необхідності міждисциплінарного підходу, що інтегрує психологічну реабілітацію, правову допомогу та громадське визнання для відновлення людського потенціалу країни.

Ключові слова: адаптація, соціально-психологічна адаптація, реінтеграція, ветерани війни, цивільне життя, соціальна стійкість.

У сучасних умовах повномасштабної агресії питання повернення ветеранів до цивільного життя перестає бути виключно медичним чи соціальним питанням. Це стратегічний виклик для національної безпеки та фундамент післявоєнного відновлення. Соціально-психологічна адаптація – це двосторонній процес: не лише ветеран пристосовується до суспільства, а й суспільство трансформується, щоб інтегрувати унікальний досвід захисників.

У літературі поняття «адаптація» визначається «...як процес формування найбільш прийнятних стратегій/моделей поведінки в умовах змінюваного мікросоціального середовища» [1, с. 60].

Більшість дослідників адаптації погоджуються з тим, що адаптація – це доволі складний феномен. Так, адаптацію у широкому значенні трактують: 1) як процес пристосування індивідуальних та особистісних якостей до життя та діяльності людини в умовах, що змінюються; 2) як активну взаємодію особистості та середовища залежно від ступеня її активності; 3) як перетворення середовища згідно з потребами, цінностями й ідеалами особистості, або як переваги залежності особистості від середовища; 4) як зміни, що супроводжують на рівні психічної регуляції, становлення (та відновлення), збереження динамічної рівноваги у системі «суб'єкт праці – професійне середовище» [2].

Як зазначає О. Ходос, процес адаптації може розглядатись за допомогою двох аспектів. Перший аспект – біологічний, охоплює реакції організмів на зміни у фізичних параметрах зовнішнього середовища, таких як температура, вологість, освітлення та інші фактори. Особливо актуальним для дослідження в цьому аспекті є реакція організмів на екстремальні умови, які можуть виникати внаслідок природних або антропогенних факторів. Другий аспект – психологічний, включає в себе адаптацію особистості до соціального оточення та взаємодії в суспільстві. Це означає, що людина адаптується до виконання своїх обов'язків у конкретному суспільстві, а також до задоволення власних потреб, мотивів та інтересів у цьому соціальному контексті. Така адаптація може включати в себе зміни в поведінці, сприйнятті, цінностях та інших аспектах психологічного функціонування людини.

Науковець О. Кокун окреслює дві групи факторів, що впливають на успішність адаптації: суб'єктивні (професійна кваліфікація, життєвий досвід, індивідуальні особливості, потреби, загальні та професійні інтереси, мотиви, світогляд, переконання й установки, особливості психічних функцій, емоційні та вольові компоненти) та об'єктивні (умови діяльності людини, характер та величина навантаження, психологічний клімат, соціально-побутові умови) [3].

Як зазначає С. Максименко, адаптація особистості в екстремальних умовах та після них залежить від внутрішніх психологічних ресурсів та здатності психіки до саморегуляції. Ветерани володіють специфічним соціальним капіталом – високим рівнем відповідальності, здатністю діяти в умовах невизначеності та загостреним почуттям справедливості, що є критично важливим для відбудови державних інституцій.

Успішна соціально-психологічна адаптація для ветеранів війни до цивільного життя, відбувається завдяки наданій психологічній реабілітації, соціально-економічній допомозі та інтеграції у цивільне життя.

Соціально-психологічна адаптація неможлива без декількох ключових факторів, які допомагають ветеранам, жити новим не воєнним життям:

Перше, це емоційна стійкість, адже саме це дозволяє психологічно адаптуватись до змін середовища та одночасно не втратити своєї особистості.

Другий фактор, який допомагає якісно соціально адаптуватись ветерану, це є пошук нової професії чи повернення до старої і повна економічна стабільність. Адже працевлаштування і економічна незалежність є надзвичайно важливим і відіграє одну з ключових ролей при поверненні до цивільного життя.

Третім фактором є соціальна інтеграція, коли людина активно бере участь в громадському житті, знайомиться з новими людьми та з легкістю будує нові стосунки.

Наступний фактор це фізичне здоров'я, ветеран має бути забезпеченим від держави необхідною медичною допомогою та реабілітацією за потреби.

По-п'яте, має бути закрита базова потреба – житло. Стабільне місце проживання, позитивно впливає на соціальну адаптацію та створенню нових соціальних зв'язків. Також, змогу отримати житло для ветеранів є від держави.

Шостим фактором є юридична обізнаність, адже ветерани мають право претендувати на багато пільг і виплат від держави, тому базове знань своїх прав, допомагає ветерану адаптуватись до цивільного життя.

Сьомий пункт це громадське визнання, адже країна повинна пам'ятати своїх героїв і виявляти пошану та підтримку тих, хто їх захищає.

І останній пункт соціально-психологічної адаптації – це задоволеність та розвиток. Ветеран, який повністю адаптований, має плани на майбутнє, активно живе своє життя та розвивається в сферах у яких йому цікаво. Дані вісім пунктів, неможливі, без психологічної реабілітації, соціально-економічної підтримки, громадської підтримки, освітніх програм та чіткого законодавства та правової підтримки ветеранів [4].

Додатковий акцент у дослідженні соціально-психологічної адаптації варто зробити на концепції посттравматичного зростання, яка розглядається як позитивна психологічна зміна, що відбувається в результаті боротьби з високовикличними життєвими обставинами. Як зазначають дослідники (наприклад, за Т. Тітаренко), адаптація ветерана не повинна обмежуватися лише поверненням до «довоєнного стану», оскільки перенесений досвід незворотно змінює особистість. Успішний адаптаційний процес передбачає формування нових життєвих сенсів, переоцінку цінностей та зміцнення життєстійкості (*resilience*), що дозволяє ветерану стати активним суб'єктом суспільних трансформацій [5]. Це корелює з ідеєю активної взаємодії особистості та середовища, де ветеран не просто пасивно пристосовується, а виступає носієм оновлених соціальних стандартів.

Окрему роль у структурі факторів адаптації займає сімейне та мікросоціальне оточення. Згідно з підходом І. Коробки, соціально-психологічна адаптація ветерана є детермінованою якістю взаємодії всередині сімейної системи. Родина виступає первинним буфером, який або мінімізує наслідки бойового стресу, або, у разі деструктивних стосунків, стає додатковим стресором. Ефективна адаптація потребує не лише індивідуальної роботи з колишнім військовослужбовцем, а й психологічної підготовки членів його родини, оскільки «вторинна травматизація» близьких може суттєво гальмувати процес інтеграції ветерана у цивільне суспільство [6].

Ефективна соціально-психологічна адаптація ветеранів у контексті відбудови країни можлива за умови міждисциплінарного та громадоорієнтованого підходу, що поєднує психологічну допомогу, соціальний супровід, роботу з родинами та розвиток ресурсів місцевих спільнот.

Таким чином, соціально-психологічна адаптація військовослужбовців, які повернулися з бойових дій, є важливим чинником відновлення соціальної стійкості, згуртованості та людського потенціалу країни. Інтеграція ветеранів у життя територіальних громад сприяє не лише їх особистісному відновленню, а й формуванню психологічних основ сталого розвитку та післявоєнної відбудови України.

Список використаних джерел та літератури

1. Безпалько О. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури. 2003. 134 с.
2. Блажівський М. І. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. №1. С. 233-242. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1155/1/1-2014bmisl.pdf>
3. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : монографія. Київ : Міленіум, 2004. 265 с
4. Куркова К. М., Луценко-Миськів Л. І. Правове регулювання реабілітації військовослужбовців. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2024. № 2(1). С. 53-58. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2024/45.pdf
5. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах воєнного стану: навч. посіб. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2023. 212 с.
6. Коробка Л. М. Соціально-психологічні особливості адаптації учасників бойових дій до умов цивільного життя. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. Вип. 41 (44). С. 132–142

ТИМОЩУК Олександр Іванович
інструктор центру спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України
майор внутрішньої служби

МАКОГОНЧУК Ірина Володимирівна
старший викладач центру спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України
підполковник внутрішньої служби

КЕМЕНЯШ Антон Антонович
викладач центру спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України

ПІДТРИМКА ОСВІТНІХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ОСІБ, ЩО ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ, ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГУМАННОГО ТА БЕЗПЕЧНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У змісті тез звертається увага на зміст забезпечення права засуджених на освіту під час війни, оскільки зважаючи на його складність та специфіку самого суб'єкта, воно є особливою складовою у створенні безпечного та гуманного простору в цей період. Робиться наголос на необхідності здійснення ряду кроків та запровадження цілої системи впорядкованих заходів як з боку органів державної влади, так і керівництва місць позбавлення волі щодо належної реалізації засудженими права на освіту, яке сприятиме в подальшому їх ресоціалізації. Зроблено висновок, що дотримання права на освіту засуджених є мірилом зрілості та гуманності держави та значним кроком щодо розвитку майбутнього.

Ключові слова: засуджені, ресоціалізація, право на освіту, воєнний стан, безпечний та гуманний простір, правосвідомість, психологічна безпека.

Постановка проблеми. В умовах триваючого воєнного стану в нашій державі особливої актуальності набуває питання створення доступного та безпечного простору для всіх учасників освітнього процесу, включаючи й тих, хто перебуває у місцях позбавлення волі. Право на освіту, яке забезпечується та регламентується Конституцією України, низкою національного й міжнародного законодавства, є не тільки інструментом ресоціалізації, а й

важливим елементом підтримки психологічної безпеки здобувачів освіти. Належна його реалізація сприяє не тільки формуванню громадянської свідомості, а й відновленню довіри до держави. Тому, можна стверджувати, що дотримання прав засуджених на освіту та сприяння його реалізації є показником гуманності суспільства навіть у кризових умовах.

Складність забезпечення права на освіту засудженим полягає в тому, що вони є, насамперед, доволі специфічною та малозахищеною соціальною категорією зі спеціальним правовим статусом, а по друге питання створення безпечного та гуманного простору в умовах триваючого воєнного стану в нашій державі є доволі важким завданням, для реалізації якого необхідно задіяти безліч ресурсів держави.

Над даною проблематикою працювали О. Вакуленко, А. Градецький, І. Михалко, В. Трубніков, І. Яковець та інші, але зважаючи на триваючий воєнний стан в нашій державі, дана проблематика є особливо актуальною, оскільки освіта є фактором, який сприяє соціалізації засуджених.

Виклад основного матеріалу. Безпечний освітній простір, окрім звичних для нас закладів вищої освіти включає також місця позбавлення волі, в якому засуджені, поряд з іншими правами мають також право на освіту, що забезпечує їх розвиток, насамперед, як особистості та є мірилом розвитку та поваги до людської гідності.

Право засуджених на освіту, зокрема створення безпечного простору під час війни забезпечується цілою низкою законодавства, а саме: Кримінально-виконавчий кодекс, Законом України «Про освіту», Національною стратегією у сфері прав людини (оновленою у 2021), яка затверджена Указом Президента України №119/2021 від 24.03.2021, Європейськими пенітенціарними правилами від 11.01.2006, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950, Мінімальними стандартними правилами поведінки з в'язнями 1955, що ще раз підкреслює його основоположне значення в структурі правової системи.

В контексті розгляду даного питання, доцільно звернути увагу на те, що освіта засуджених виступає складовою національної безпеки, оскільки надання їм всіх освітніх можливостей значно сприяє їх ресоціалізації, зменшенню рівня рецидиву кримінальних правопорушень та формуванню безпечного громадянського суспільства із достатньо високим рівнем правової культури та правової свідомості, як в умовах війни, так і після неї. Тому, кожен із засуджених, який отримав шанс навчатися, цим самим формує свій особистісний розвиток та підтримує соціальні зв'язки із суспільством.

В. Карелін, О. Бериславська, С. Царюк вважають, що освітня діяльність в установах виконання покарань в Україні стикається з низкою проблем, які ускладнюють процес навчання і як наслідок виправлення та ресоціалізацію засуджених, серед них: обмежений доступ до освіти, оскільки не усі установи виконання покарань мають навчальні класи; обмежений доступ до ресурсів, тобто брак підручників, навчальних матеріалів і сучасних комп'ютерних технологій; низька якість проведення навчальних занять, тобто відсутність достатньої кількості кваліфікованих викладачів, які готові працювати в умовах установ виконання покарань; використання застарілих навчальних планів, які не відповідають сучасним вимогам; стигматизація засуджених, що може впливати на їхню мотивацію до навчання та психологічний стан, а саме психологічні проблеми засуджених, які ускладнюють освітній процес в установах виконання покарань [1]. Із даною думкою слід погодитися, оскільки, нажаль, дійсно, така негативна тенденція на сьогоднішній день існує, що погано впливає на сприйняття засудженими їхнього оточення та їхню поведінку після відбування покарання.

Доволі справедливо зауважує Кернякевич-Танасійчук Ю.В., що в рамках реалізації кримінально-виконавчої політики особливу увагу слід звертати на урізноманітнення форм освітньої діяльності засуджених, сприяти доступу засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, до отримання ними вищої освіти, а також більш активно застосовувати загальноосвітнє та професійно-технічне навчання в процесі виконання-відбування покарань, які не пов'язані з ізоляцією від суспільства [2]. З даною думкою варто погодитися, оскільки, особа, яка відбуває покарання, не повинна відчувати жодного дискомфорту та обмеження щодо реалізації належного їй та гарантованого чинним законодавством права на освіту.

Створення безпечного та гуманного простору під час війни передбачає ряд кроків як з боку органів державної влади, так і керівництва місць позбавлення волі, а саме:

- сприяти реалізації прав засуджених на здобуття різних рівнів освіти;
- забезпечити розвиток різних форм здобуття освіти – очної, дистанційної та змішаної з використанням різних освітніх платформ;
- створити можливості для отримання дипломів, сертифікатів єдиного державного зразка, не дискримінуючи права засуджених щодо місця навчання;
- забезпечити для них достатній психологічний супровід під час здобуття освіти, враховуючи їх тривогу та турботу про долю рідних людей та майнові цінності, які залишилися на іншій території, та яким, зважаючи на інтенсивність військових дій може бути заподіяна шкода;
- залучати соціальних працівників, педагогів, волонтерів та представників інших професій для підтримки сприятливого психологічного, соціального та гуманного клімату у місцях позбавлення волі;
- підвищувати якість підготовки педагогічних кадрів, їх кваліфікацію, акцентуючи постійно увагу на психології засуджених;
- створювати належні та безпечні умови праці для осіб, які беруть участь у педагогічному процесі;
- визнавати реальний потенціал кожного засудженого, без будь-якого прояву дискримінації;
- розвиток різних інклюзивних практик, з врахуванням реальних можливостей кожного засудженого;
- розвивати та удосконалювати постійно співпрацю з Міністерством освіти та науки України, Міністерством юстиції України, центрами надання безоплатної правничої допомоги, громадськими та правозахисними організаціями з питань проведення ними право освітніх та виховних заходів, які б сприяли розвитку правової освіти та правової культури у місцях позбавлення волі;
- започаткувати співпрацю із представниками міжнародних організацій щодо обміну досвідом по освітній підготовці засуджених;
- сприяти постійній підтримці інтересів засуджених щодо реалізації ними культурних, спортивних та творчих ініціатив у рамках навчального процесу;
- створити безпечну інфраструктуру та цифрове середовище;
- розвивати позитивну практику працевлаштування засуджених, що значно сприятиме їх виправленню в майбутньому.

Зважаючи на вище зазначене, створення безпечного освітнього простору включає в себе не лише комплекс дій щодо навчання засуджених, охорони та контролю, але й створення атмосфери довіри, взаємоповаги, розвитку, що значно сприятиме не лише виправленню особи, та виробленню у неї почуття патріотизму, а й забезпеченню національної безпеки.

Створення безпечного та гуманного простору під час війни для засуджених сприяє ресоціалізації та зниженню рецидивної злочинності, забезпеченню права людини на гуманність під час виконання покарання, збереженню психологічного здоров'я, сприяє професійному становленню та економічній інтеграції, зміцненню безпеки в установах виконання покарань, підтримує внутрішню стійкість засуджених та є вирішальним чинником щодо підготовки до повернення їх у суспільство.

Висновок. Дотримання права на освіту осіб, позбавлених волі, у воєнний час - це показник зрілості та гуманності держави. Це не лише юридичний обов'язок, а й стратегічний крок у безпеку майбутнього, оскільки кожен, хто отримав шанс на навчання, має більше можливостей для життя після відбуття покарання.

Право засуджених на освіту як складова створення безпечного та гуманного простору під час війни є невід'ємною складовою цілого комплексу поряд з усіма заходами соціально-виховного характеру. Саме набута освіта дає можливість засудженим не тільки реалізувати набуті ними раніше знання й навички, а й дає можливість їм забезпечити матеріально себе та своїх близьких.

Список використаних джерел та літератури

1. Карелін В.В., Бериславська О. М., Царюк С.В. Правове регулювання освіти як засобу виправлення та ресоціалізації засуджених в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*, (13). <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-13-01-10>
2. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Освіта засуджених як один із засобів досягнення мети реалізації кримінально-виконавчої політики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2018. Серія ПРАВО. Випуск 48. Том 2. С. 75-77.

ФЕДОРЧУК Олег Васильович

доцент кафедри правових та інформаційних технологій
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»,
кандидат юридичних наук

ЗМІНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ У ЗВ'ЯЗКУ З ВВЕДЕННЯМ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У доповіді аналізуються ключові зміни, внесені до Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) після запровадження воєнного стану 24 лютого 2022 року. Розглядаються правові акти, що регламентують ці зміни, зокрема Закони України № 2110-IX, № 2201-IX та інші, що стосуються особливостей обрання запобіжних заходів, продовження процесуальних строків, повноважень органів досудового розслідування та прокуратури, а також застосування засобів інформаційно-комунікаційних технологій. Акцентується увага на балансі між необхідністю забезпечення національної безпеки та дотриманням прав людини в умовах надзвичайного правового режиму, а також на викликах, пов'язаних із конституційністю окремих положень

Ключові слова. Воєнний стан, КПК України, кримінальний процес, запобіжні заходи, процесуальні строки, Закон України № 2201-IX, обмеження конституційних прав.

Постановка проблеми. Введення воєнного стану в Україні створило безпрецедентні виклики для функціонування всієї правової системи, включаючи сферу кримінального судочинства. Основна проблема полягає в необхідності оперативного пристосування кримінального процесуального законодавства до реалій воєнного часу для забезпечення ефективного розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, особливо тих, що пов'язані з агресією та національною безпекою (наприклад, державна зрада, диверсія). Це вимагає внесення змін, які, з одного боку, посилюють можливості правоохоронних органів та забезпечують невідворотність покарання, а з іншого – не порушують основні права та свободи людини, гарантовані Конституцією України та міжнародними договорами. Необхідно проаналізувати, як ці зміни впливають на конституційні принципи кримінального провадження, такі як змагальність, рівність сторін, право на захист та судовий контроль

Аналіз останніх досліджень і публікацій

З початку повномасштабної агресії значно зросла кількість наукових публікацій, присвячених впливу воєнного стану на кримінальне процесуальне право, зокрема щодо:

– Законодавчих змін: Ключовим актом є Закон України № 2201-IX від 14 квітня 2022 року, яким КПК України доповнено Розділом IX-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» (ст. 615).

– Тимчасове обмеження процесуальних гарантій: Дослідники зазначають, що концепція особливого режиму характеризується звуженням процесуальних гарантій сторони захисту та розширенням процесуальних можливостей сторони обвинувачення (наприклад,

проведення слідчих дій цілодобово, спрощення фіксації). Це породжує ризики неправомірного обмеження прав [2].

– Конституційність окремих положень: Особлива увага приділяється питанню продовження тримання під вартою без судового контролю. Так, Конституційний Суд України 18 липня 2024 року визнав неконституційною частину шосту статті 615 КПК України, що стосувалася автоматичного продовження строку тримання під вартою. Це підтверджує критичну необхідність збереження судового контролю над найбільш суворим запобіжним заходом навіть у воєнний час [3, 4].

Виклад основного матеріалу

Основні зміни в КПК України в умовах воєнного стану, зафіксовані у відповідних законах, можна систематизувати за такими напрямками:

1. Особливий режим досудового розслідування (Ст. 615 КПК України)

– Єдиний реєстр досудових розслідувань (ЄРДР): У разі відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР рішення про початок розслідування може прийматися дізнавачем, слідчим, прокурором через винесення відповідної постанови. Відомості до ЄРДР вносяться за першої можливості [1].

– Фіксація: Процесуальні дії фіксуються у відповідних документах, а також доступними технічними засобами, якщо фіксування штатними засобами неможливе [1].

– Нічний час: Допускається проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22:00 до 6:00) без обмежень [1].

2. Тимчасове розширення повноважень прокуратури

Обмеження судового контролю (тимчасове): У разі неможливості функціонування суду (слідчого судді) керівник органу прокуратури уповноважений приймати рішення, які в мирний час належать до виключної компетенції слідчого судді. Це стосується, зокрема, обшуку житла та негласних слідчих (розшукових) дій (з наступним погодженням зі слідчим суддею) [1, 2].

3. Запобіжні заходи та тримання під вартою

– Строк вручення підозри: Письмове повідомлення про підозру можна вручити протягом 48 годин з моменту затримання (раніше 24 години). Якщо підозру не вручено, особу звільняють [5].

– Повноваження керівника прокуратури: Керівники органів прокуратури отримали повноваження щодо обрання запобіжного заходу неодноразово до одного місяця у виняткових випадках, а також можуть виконувати функції слідчого судді у випадках, коли останній не має технічної можливості діяти.

– Затримання без ухвали: Розширено перелік випадків затримання без ухвали, зокрема, достатньо обґрунтувати можливість втечі з метою ухилення від відповідальності.

– Дистанційне тримання під вартою: Тримання під вартою може здійснюватися з використанням відеозв'язку.

– Неконституційне положення: Частина 6 ст. 615 КПК України, яка передбачала автоматичне продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, була визнана неконституційною [3, 4].

4. Процесуальні строки

Прокурор має право зупинити досудове розслідування, якщо відсутня об'єктивна можливість подальшого його проведення чи закінчення в умовах воєнного стану (п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК) [1].

Висновки.

1. Виправдана необхідність та ризики: Зміни до КПК України були необхідними для забезпечення правопорядку та боротьби зі злочинами. Водночас, тимчасове обмеження судового контролю створює високі ризики порушення фундаментальних прав і свобод, що підтверджено рішенням КСУ.

2. Необхідність судового контролю: Рішення Конституційного Суду щодо неконституційності "автоматичного" продовження тримання під вартою підкреслює, що

навіть в умовах воєнного стану судовий контроль над обмеженням особистої свободи має бути збережений як ключова гарантія прав людини.

3. Перспективи: Після скасування воєнного стану необхідно провести ретельний аналіз усіх тимчасових змін та інтегрувати лише ті, що довели свою ефективність (наприклад, у сфері цифровізації), з обов'язковим відновленням усіх процесуальних гарантій.

Список використаних джерел та літератури

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом та удосконалення окремих положень судочинства в умовах воєнного стану : Закон України № 2201-IX від 14 квітня 2022 року. (Включає доповнення КПК України Розділом IX-1, зокрема ст. 615).
2. Грицай Ю.О., Попович О.Д. Особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану: новели законодавства та проблемні питання застосування. *Юридичний науковий електронний журнал*, № 3, 2022. (Аналіз положень ст. 615 КПК та ризиків обмеження процесуальних гарантій).
3. Конституція України. Статті 29 (право на свободу та особисту недоторканність) та 55 (право на судовий захист). (Використовується як основа для оцінки конституційності змін).
4. Рішення Конституційного Суду України від 18 липня 2024 року № 7-р(П)/2024 у справі щодо конституційності окремих положень частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України. (Підтвердження неконституційності автоматичного продовження тримання під вартою).
5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану : Закон України № 2462-IX від 27 липня 2022 року «».

ЧИПЕНКО Вікторія Владиславівна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»

ОП «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія»

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

науковий керівник – к. пед. н, доц. **ОСТРОВСЬКА Наталія Олександрівна**

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ЖІНОК У ЛАВАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Анотація: У тезах здійснено теоретичний аналіз соціально-психологічної адаптації жінок у лавах Національної поліції України в умовах воєнного стану. Визначено основні компоненти адаптації як інтегративного процесу, що включає психологічну стійкість, професійне самоприйняття та інституційну підтримку, а також окреслено роль тактико-психологічної підготовки як ключового механізму формування адаптаційного потенціалу.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, жінки-поліцейські, психологічна стійкість, тактико-психологічна підготовка, гендерно-чутливий підхід, воєнний стан.

В умовах війни в Україні соціально-психологічна адаптація працівниць Національної поліції набуває особливого значення як складний інтегративний процес взаємодії особистості з мінливим соціальним середовищем. Гендерна специфіка цього процесу вимагає теоретичного осмислення, оскільки жінки в правоохоронних структурах одночасно долають як професійні, так і соціально-психологічні виклики, що спровоковані змінами в умовах служби та очікуваннями соціальних ролей.

Соціально-психологічна адаптація у сучасному вітчизняному науковому дискурсі розглядається як динамічний та багатокомпонентний процес, що охоплює когнітивну, емоційну й поведінкову сфери особистості. Йдеться не лише про ситуативне пристосування до змін у соціальному середовищі, а про глибшу внутрішню перебудову індивіда, спрямовану на збереження цілісності «Я-концепції» в умовах зовнішнього тиску. Такий процес протікає шляхом інтеграції індивідуальних способів реагування на стресори, що виникають у професійному середовищі, особливо в умовах воєнного стану та високої соціальної напруги [3].

У контексті історико-теоретичного аналізу помітною є еволюція наукових уявлень про адаптацію від ранніх механістичних моделей, які інтерпретували її як просту реакцію на зовнішні подразники, до більш складних гуманістично орієнтованих концепцій, де ключова увага приділяється механізмам саморегуляції особистості, її ціннісній сфері, мотиваційним ресурсам і здатності до рефлексивного осмислення власного досвіду [2]. Саме в гуманістичному підході адаптація розглядається як внутрішньо вмотивований процес гармонізації взаємодії особистості з соціальним середовищем.

Соціально-психологічна адаптація трактується як складна, динамічна взаємодія особистості з соціальними структурами, що включає емоційне прийняття змін, асиміляцію нових соціальних ролей та засвоєння ефективних моделей поведінки. Такий підхід підкреслює не лише зовнішнє пристосування, а й внутрішню роботу із саморефлексією, регуляцією емоцій та активною позицією у виборі адаптивних стратегій [3]. Жінки-поліцейські в цих процесах стикаються з додатковими соціальними стереотипами, що впливають на формування професійної ідентичності та ефективність адаптації.

Особливої актуальності набуває поняття психологічної стійкості як функціональної складової адаптації, що відіграє провідну роль у збереженні емоційного балансу та ефективності діяльності в умовах підвищеного ризику. У професіях із підвищеним рівнем стресу, зокрема в поліцейській службі, психологічна стійкість виявляється не лише чинником збереження професійної спроможності, а й критично важливою умовою попередження вигорання, вторинної травматизації та дезадаптації [1;4].

Окремі дослідження підкреслюють значущість спеціалізованої психологічної підготовки для формування й підтримки стійких адаптивних стратегій поведінки, які забезпечують збереження внутрішніх ресурсів особистості у кризових умовах. Така підготовка включає розвиток саморефлексії, навичок емоційної саморегуляції, опанування технік подолання стресу та вміння ефективно функціонувати у змінному й загрозливому середовищі [4]. З урахуванням специфіки поліцейської діяльності, ці компоненти адаптації мають бути органічно інтегровані в систему професійного навчання та супроводу.

Психосоціальна адаптація жінок у правоохоронних органах має включати не лише класичні компоненти соціалізації, а й механізми подолання багатовимірного стресу, що характерний для умов воєнного стану. Цей процес ускладнюється такими факторами, як досвід вимушеного переміщення, порушення соціальних зв'язків та необхідність одночасного виконання службових обов'язків і життєвих ролей [6].

Професійна адаптація також потребує тактико-психологічної підготовки, яка зосереджена не лише на формуванні технічних навичок, але й на розвитку психоемоційної стійкості та здатності до саморегуляції в екстремальних ситуаціях [4]. Такі тренування повинні враховувати гендерні особливості сприйняття стресових подразників та механізмів реагування, що сприятиме зниженню ризику психологічних дезадаптаційних реакцій.

Інституційна підтримка (див. Табл. 1) залишається ключовим елементом адаптаційного процесу: створення гендерно-чутливого середовища, доступ до професійної психологічної допомоги та програми супроводу можуть значно підвищити рівень адаптаційного потенціалу жінок у структурі Національної поліції.

Таблиця 1

Складові інституційної підтримки

Складова інституційної підтримки	Зміст / Пояснення
Гендерно-чутливе середовище	Формування умов служби, вільних від дискримінації; підтримка рівного доступу до посад та кар'єрного зростання; врахування гендерних особливостей у службових процесах.
Доступ до професійної психологічної допомоги	Наявність штатних психологів, конфіденційного консультування, кризової підтримки, зокрема після стресових подій або бойового досвіду.
Програми соціального та психологічного супроводу	Регулярні тренінги із емоційного самоменеджменту, групи підтримки, наставництво, адаптаційні курси при переході до нових службових функцій.

Теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічної адаптації жінок у структурі Національної поліції України дозволяє сформулювати низку концептуальних положень, які визначають специфіку цього процесу в умовах сучасних викликів.

1. Мультифакторність адаптації: соціально-психологічна адаптація жінок у правоохоронних структурах розглядається як складний та динамічний процес, що охоплює кілька рівнів, зокрема психологічний, соціальний, організаційний та гендерно-детермінований. Це свідчить про необхідність цілісного підходу до її розуміння та формування відповідної адаптаційної політики у правоохоронному середовищі.

2. Внутрішня психологічна робота: адаптація включає глибинні процеси емоційної обробки досвіду, усвідомлення нової професійної ідентичності, подолання внутрішніх конфліктів та формування почуття професійного самоприйняття. Особливо це актуалізується у контексті традиційно «маскулінної» моделі поліцейської професії.

3. Необхідність інституційної підтримки: ефективна адаптація жінок у поліції неможлива без системної підготовки кадрів, доступу до професійної психологічної допомоги, а також реалізації програм супроводу. Особливої значущості набуває гендерно-чутливий підхід, який передбачає створення сприятливого організаційного клімату та усунення прихованої гендерної дискримінації.

4. Роль психологічної стійкості: у контексті воєнного стану, що супроводжується підвищеним рівнем невизначеності, стресу та ризику, на перший план виходить психологічна стійкість як здатність підтримувати ефективне функціонування навіть у складних обставинах. Вона виступає базовим ресурсом подолання професійних та особистісних викликів.

5. Гендерно-орієнтовані програми підтримки: сучасні підходи до адаптації вимагають реалізації комплексних програм, які враховують специфіку жіночого досвіду в силових структурах, підтримують самореалізацію жінок у професії та сприяють інституційному визнанню їхньої ролі як повноправних суб'єктів професійної діяльності.

Таким чином, соціально-психологічна адаптація жінок у Національній поліції потребує системного супроводу та переосмислення на рівні професійної культури, кадрової політики та психологічного забезпечення. Врахування гендерних, інституційних і психоемоційних чинників має стати основою для підвищення ефективності службової діяльності та збереження психічного здоров'я працівниць у структурі МВС.

Список використаних джерел та літератури

1. Воляннюк Д. В. Психологічна стійкість поліцейського як ключовий елемент тактико-спеціальної підготовки в умовах воєнного стану. *Пріоритетні шляхи розвитку науки і освіти* : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 19-20 жовтня 2024 року. Львів: Львівський науковий форум, 2024. С. 41–42.
2. Галус О. М. Історіографічна основа досліджень процесу адаптації особистості у працях вітчизняних учених-психологів (80-90 рр. XX ст.). *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 15. С. 140-146.

3. Іванцов В. О., Герасименко В. В., Іванцов В. Психологічна стійкість та адаптація працівників Національної поліції України в умовах військового стану: механізми подолання травматичних стресорів. *Системний підхід до подолання сучасних викликів крізь призму безпеки, прав людини, права* : зб. матеріалів наук.-практ. конф., 12 трав. 2025 р. Вінниця: ГО МОПЛ, 2025. С. 24-28.
4. Кікінчук В. Ю., Лещенко Д. О. Особливості психологічної підготовки працівників правоохоронних органів в умовах воєнного стану. *Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., 7 груд. 2023 р. Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 224-226.